

**ÇEVRESEL ETKİ DEĞERLENDİRMESİ,
İZİN VE DENETİM GENEL MÜDÜRLÜĞÜ**
ÇEVRE ENVANTERİ VE BİLGİ YÖNETİMİ
DAİRESİ BAŞKANLIĞI

ÇEVRESEL GÖSTERGELER 2017

ANKARA 2019

T.C. ÇEVRE VE ŞEHİRCİLİK BAKANLIĞI
ÇEVRESEL ETKİ DEĞERLENDİRMESİ, İZİN VE DENETİM GENEL
MÜDÜRLÜĞÜ
Çevre Envanteri ve Bilgi Yönetimi Dairesi Başkanlığı

ÇEVRESEL GÖSTERGELER

2017

YAYIN NO: 41-1

YAYIN İÇERİĞİ HAKKINDA BİLGİ İSTEKLERİ VE SORULARINIZ İÇİN

Çevre Envanteri ve Bilgi Yönetimi Dairesi Başkanlığı

Veri Değerlendirme Şube Müdürlüğü

Tel:+90 (312) 410 17 00

Faks:+90 (312) 419 21 92

e-posta: cebyd@csb.gov.tr

Katkıda bulunan tüm kamu kurum ve kuruluşlarına teşekkür ederiz.

İNTERNET

<https://ced.csb.gov.tr/>

ISBN

978-605-80613-1-6

T.C. ÇEVRE VE ŞEHİRCİLİK BAKANLIĞI

ÇEVRESEL ETKİ DEĞERLENDİRMESİ, İZİN VE DENETİM GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

Mustafa Kemal Mahallesi Eskişehir Devlet Yolu (Dumlupınar Bulvarı) 9. km No: 278
Çankaya/ Ankara

Bu yayının 5846 Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre her hakkı T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na aittir. Gerçek veya tüzel kişiler tarafından izinsiz çoğaltılamaz ve dağıtılamaz.

YAYIN NO	YAYININ ADI	BASIM YILI
Yayın No 1	: Ankara İli Çevre Durum Raporu	1994
Yayın No 2	: İl Çevre Sorunları ve Öncelikleri Envanteri Değerlendirme Raporu	1996
Yayın No 3	: Çevreyi Öncelikle Etkileyen Bazı Sanayiler ve Temel Sektör Faaliyetleri	1996
Yayın No 4	: Türkiye Çevre Atlası 96	1997
Yayın No 5	: Türkiye Çevre Durum Raporu	2007
Yayın No 6	: Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Envanteri Değerlendirme Raporu (2005- 2006)	2008
Yayın No 7	: Çevresel Göstergeler 2008	2009
Yayın No 7	: Environmental Indicators 2008	2009
Yayın No 8	: Çevresel Göstergeler Kitapçığı 2009	2010
Yayın No 8	: Environmental Indicators 2009	2010
Yayın No 9	: Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Envanteri Değerlendirme Raporu 2007-2008	2010
Yayın No 10	: Çevresel Göstergeler 2010	2011
Yayın No 10	: Environmental Indicators 2010	2011
Yayın No 11	: 2011 Yılı Türkiye Çevre Durum Raporu	2012
Yayın No 12	: Çevresel Göstergeler 2011	2012
Yayın No 12	: Environmental Indicators 2011	2012
Yayın No 13-1	: Çevre Denetimi Raporu: 2011 Yılı	2012
Yayın No 13-2	: Environmental Inspection Report of Turkey in 2011	2012
Yayın No 14	: Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Envanteri Değerlendirme Raporu	2012
Yayın No 15	: Çevre Durum Raporu: 2012 Yılı Özeti - İller	2013
Yayın No 16	: Çevre Denetimi Raporu: 2012 Yılı	2013
Yayın No 16-2	: Environmental Inspection Report: 2012	2013
Yayın No 17	: Çevresel Göstergeler 2012	2013
Yayın No 17	: Environmental Indicators 2012	2013
Yayın No 18	: Çevresel Etki Değerlendirmesi: Etkiler - Önlemler	2013
Yayın No 19	: Çevre İzin ve Lisansları	2013
Yayın No 20	: Çevre Denetiminin Temelleri ve Türkiye’de Çevre Denetimi	2013
Yayın No 21	: Uluslararası ÇED Kongresi Bildiri Kitabı	2013
Yayın No 22-1	: Çevre Denetimi Raporu: 2013 Yılı	2014
Yayın No 22-2	: Environmental Inspection Report of Turkey in 2013	2014
Yayın No 23	: Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporu	2014
Yayın No 24	: Çevresel Göstergeler 2013	2014
Yayın No 24	: Environmental Indicators 2013	2014
Yayın No 25-1	: Çevre Denetimi Raporu: 2014 Yılı	2015
Yayın No 25-2	: Environmental Inspection Report of Turkey in 2014	2015
Yayın No 26	: Çevre Durum Raporu: 2013 Yılı Özeti - İller	2015
Yayın No 27	: Çevresel Göstergeler 2014	2016
Yayın No 27	: Environmental Indicators 2014	2016
Yayın No 28-1	: Çevre Denetimi Raporu: 2015 Yılı	2016
Yayın No 28-2	: Environmental Inspection Report of Turkey in 2015	2016
Yayın No 29	: Çevre Durum Raporu: 2014 Yılı Özeti - İller	2016
Yayın No 30-1	: Türkiye Çevre Durum Raporu	2016
Yayın No 30-2	: State of the Environment Report for Republic of Turkey	2016
Yayın No 31	: Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporu 2013	2015
Yayın No 32	: Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporu 2014	2016
Yayın No 33-1	: Çevresel Göstergeler Kitapçığı 2015	2017
Yayın No 33-2	: Environmental Indicators 2015	2017
Yayın No 34	: Çevre Durum Raporu: 2015 Yılı Özeti - İller	2017
Yayın No 35	: Çevre Denetimi Raporu: 2016 Yılı	2017
Yayın No 36	: Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporu 2015	2017
Yayın No 37	: Çevre Durum Raporu: 2016 Yılı Özeti – İller	2017
Yayın No 38-1	: Çevresel Göstergeler 2016	2018
Yayın No 38-2	: Environmental Indicators 2016	2018
Yayın No 39	: Çevre Denetimi Raporu: 2017 Yılı	2018
Yayın No 40	: Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporu 2016	2018
Yayın No 41-1	: Çevresel Göstergeler 2017	2019
Yayın No 41-2	: Environmental Indicators 2017	2019

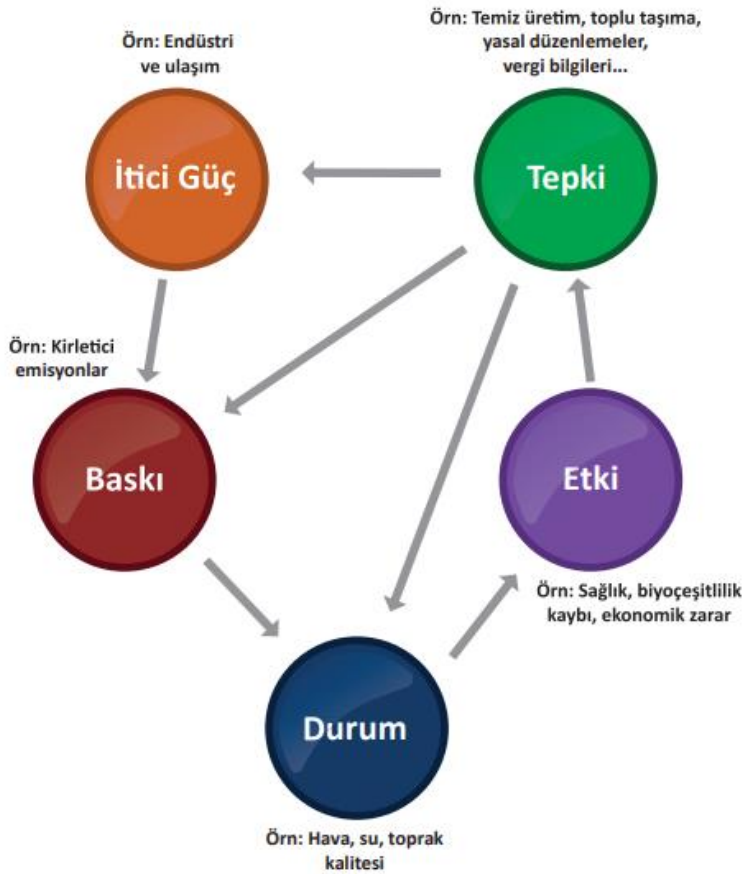
GÖSTERGELERİN SINIFLANDIRILMASI	4
GÖSTERGELER ÖZET TABLO	7
YÖNETİCİ ÖZETİ	9
1- NÜFUS	18
1.1- Nüfus Artış Hızı	20
1.2- Kentsel- Kırsal Nüfus Oranı	21
1.3- Göç Eden Nüfus	21
2- EKONOMİ	22
2.1- Kaynak Verimliliği	22
2.2- İstihdamın Sektörel Dağılımı	24
2.3- Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın Sektörel Dağılımı	25
2.4- Çevre Koruma Harcamaları	26
3- SAĞLIK	27
3.1- Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi	27
3.2- Su ile Bulaşan Hastalıklar	28
4- İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ	30
4.1- Seragazi Emisyonları	30
4.2- Sektörlere Göre Toplam Seragazi Emisyonları	31
4.3- Yutak Alanlar ve Karbon Tutumları	32
4.4- Ozon Tabakasını İncelten Maddelerin (ODS) Tüketimi	33
4.5- Yağış	34
4.6- Sıcaklık	35
4.7- Deniz Suyu Sıcaklığı	36
5- HAVA KİRLİLİĞİ	38
5.1- Hava Kirletici Emisyonları	38
5.2- Büyük Yakma Tesisleri	40
5.3- Hava Kalitesinde PM ₁₀ ve SO ₂ Ortalamaları	41
5.4- Hava Kalitesi Sınır Değerlerin Aşım Sayıları	42
5.5- Hava Kalitesi İzleme İstasyon Sayısı	43
6- SU- ATIKSU	44
6.1- Su Kullanımı	44
6.2- Nehir Sularında Oksijen Tüketen Maddeler	46
6.3- Tatlı Su Kaynaklarında Besi Maddeleri	50
6.4- Kıyı ve Deniz Sularında Klorofil-a Miktarı	53
6.5- Kıyı ve Deniz Sularındaki Besin Maddeleri	56
6.6- Yüzme Suyu Kalitesi	61
6.7- Belediye İçme ve Kullanma Suyu Kaynakları	62
6.8- Atıksu Arıtma Tesisleri ile Hizmet Verilen Belediyeler	63
6.9- Kanalizasyon Şebekesiyle Hizmet Verilen Nüfus	66
7- ATIK	67
7.1- Belediye Atıkları Miktarı ve Bertaraf Miktarı	67
7.2- Atık Düzenli Depolama Tesis Sayısı-Belediye Sayısı-Hizmet Verilen Nüfus	69
7.3- Tehlikeli Atıklar	70
7.4- Tıbbi Atıklar	71
7.5- Atık Madeni Yağlar, Bitkisel Atık Yağlar, Atık Piller, Atık Akümülatör, Atık Elektrikli ve Elektronik Eşyalar, Ömrünü Tamamlamış Lastik ve Araçlar	72
7.6- Maden Atıkları	73
7.7- Ambalaj Atıkları	74
7.8- Gemilerden Kaynaklanan Atık Miktarları	76
8- ARAZI KULLANIMI	77
8.1- Genel Arazi Örtüsü Dağılımı	77
8.2- Amaç Dışı Kullanılan Tarım Alanları	78
8.3- Erozyon Tehlikesi Altındaki Alanlar	79
9- BİYOLOJİK ÇEŞİTLİLİK	81
9.1- Toplam Tür Sayısı, Tehdit Altındaki Türler, Endemizm Oranı (%)	81
9.2- İstilacı Yabancı Türler	82
9.3- Korunan Alanlar	83
9.4- Korunan Kıyı Uzunluğu	84
9.5- Yaban Hayatı Koruma Faaliyetleri	85

9.6- Uluslararası Sözleşmeler Gereği Yaban Hayvanı Ticaretinin Düzenlenmesi ve Denetlenmesi	86
9.7- Ormanlık Alanların Dağılımı	87
9.8- Orman Alanlarının Ağaç Türlerine Dağılımı	89
9.9- Ormanların Ana Fonksiyonlarına Göre Dağılımı	89
10- ALTYAPI VE ULAŞTIRMA	90
10.1- Karayolu- Demiryolu Ağı Yoğunluğu	90
10.2- Ulaştırma Türlerine Göre Taşınan Yolcu ve Yük Miktarı	91
10.3- Ulaştırma Türüne Göre Seragazi Emisyonu	94
10.4- Ulaşımdan Kaynaklanan Hava Kirleticileri Emisyonu	95
10.5- Ulaştırma Tipine Göre Nihai Enerji Tüketimi	96
10.6- Motorlu Kara Taşıtı Sayısı	99
10.7- Trafikte Kayıtlı Araçların Ortalama Yaşları	100
10.8- Türüne Göre Ulaştırma Fiyatlarındaki Gerçek Değişim	102
11- ENERJİ	103
11.1- Sektörlere Göre Toplam Enerji Tüketimi	103
11.2- Yakıtı Göre Birincil Enerji Tüketimi	104
11.3- Sektörlere Göre Nihai Enerji Tüketimi	105
11.4- Kişi Başına Enerji Tüketimi	106
11.5- Birincil Enerji Üretimi	107
11.6- Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Tüketim İçindeki Payı	109
11.7- Yenilenebilir Kaynaklardan Üretilen Elektrik Oranı	110
11.8- Birincil ve Nihai Enerji Yoğunluğu	111
11.9- Binalarda Enerji Verimliliği	113
12- SANAYİ VE MADENCİLİK	114
12.1- Organize Sanayi Bölgelerinde Faaliyet Gösteren İşletmelerin Yurt İçi ve Yurt Dışı Satış Değerlerinin Toplamının Tüm Sanayi İşletmeleri İçindeki Payı	114
12.2- Gruplarına Göre Maden Ocağı Tesisi Sayısı	115
12.3- İşletildikten Sonra Kapatılan Maden Ocaklarının Sayısı ve Alanı	117
12.4- Çevre Mevzuatı Kapsamında Faaliyet Gösteren Laboratuvarlar	118
12.5- Çevresel Etki Değerlendirmesi Kararları	119
13- TARIM	121
13.1- Kişi Başına Tarım Alanı	121
13.2- Kimyevi Gübre Kullanımı	122
13.3- Tarım İlacı (Pestisit) Kullanımı	123
13.4- Organik Tarım Alanları ve Üretim Miktarları	124
13.5- İyi Tarım Uygulamaları	125
14- BALIKÇILIK	126
14.1- Su Ürünleri Üretimi	126
14.2- Balıkçılık Filosunun Kapasitesi	127
15- TURİZM	128
15.1- Turist Sayıları	128
15.2- Çevreye Duyarlı Konaklama Tesisi Sayısı	129
15.3- Yerleşik 1000 Kişi Başına Turist Geceleme Sayısı ve Yatak Sayısı	130
15.4- Mavi Bayrak Uygulamaları	131
16- AFETLER	132
16.1- Orman Yangınları	132
16.2- Türlerine Göre Afetler	133
16.3- Risk Değerlendirme ve Acil Müdahale	134
16.4- Çevre Mevzuatı Kapsamında Yer Alan Sorumluluk Sigortaları	135
SEKTÖRLERE GÖRE SU, ATIKSU VE ATIK VERİLERİNİN YILLAR İTİBARIYLA KARŞILAŞTIRMASI	137
TANIMLAR	139
KAYNAKLAR	146

GÖSTERGELERİN SINIFLANDIRILMASI

Dünya’da, çevresel göstergelerin geliştirilmesine yönelik olarak farklı yaklaşımlar uygulanmakta, farklı kavramsal çerçeveler ya da modeller dahilinde gösterge setleri oluşturulmaktadır. Bunlardan biri; “Baskı-Durum-Tepki (PSR)” çerçevesidir. 1994 yılında OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) tarafından çevresel politikalar ve raporlama çalışmalarına baz teşkil etmek üzere geliştirilmiş ve kapsamlı bir gösterge sistemi oluşturulmuştur. Diğer bir model olan DPSIR çerçevesi AÇA (Avrupa Çevre Ajansı) tarafından toplum ve çevre arasındaki ilişkiyi tanımlamak üzere 2004 yılında, PSR çerçevesi geliştirilerek oluşturulmuştur. Bu model itici güç (Driving force), Baskı (Pressure), Durum (State), Etki (Impact), Tepki (Response) olarak beş elemanı içermektedir. Bu yaklaşımla; uygulanan tedbirlerin ne derece etkin olduğunun ölçülmesi, diğer bir deyişle itici güçler ve etkiler arasındaki varlık ilişkisinin açıklanması mümkün olabilmektedir.

- I İtici Güç Göstergeleri:** Çeşitli değişkenlerin arkasında yatan faktörlerdir. Genel olarak ifade etmek gerekirse, tüm ekonomik faaliyetler bu sınıfa girer.
- B Baskı Göstergeleri:** Çevresel sorunlara neden olan ya da olabilen değişkenleri tanımlarlar. Bu göstergeler, doğrudan problemlerin kaynakları üzerinde yoğunlaşan göstergelerdir. Genel olarak ifade edilirse, tüm emisyonlar bu sınıfa girer.
- D Durum Göstergeleri:** Çevrenin mevcut durumunu ortaya koymaya yönelik göstergelerdir. Genel olarak tüm konsantrasyon ölçümleri bu sınıfa girer.
- E Etki Göstergeleri:** Çevresel değişikliklerin yol açtığı, neden olduğu en uç noktadaki etkilerdir. Genel olarak çevresel değişikliklerin yol açtığı sağlık sorunları ile ilgili göstergeler bu sınıfa girer.
- T Tepki Göstergeleri:** Tepki göstergeleri, çevrenin durumundaki değişiklikler karşısında toplumun ve bireylerin gösterdiği tepkileri ve bu değişiklikleri önlemek, telafi etmek, iyileştirmek ya da bu değişikliklere adapte olmak amacıyla yapılan resmi teşebbüsleri içermektedir. Yani çevre kirliliğine karşı getirilen çözümlerle ilgili göstergeler bu sınıfa girer.

Kitapçıkta gösterge bu na göre aşağıdaki gibi sınıflandırabiliriz;

İtici Güç Göstergeleri	Baskı Göstergeleri	Durum Göstergeleri	Etki Göstergeleri	Tepki Göstergeleri
- Nüfus Artışı - Kentsel- Kırsal Nüfus Oranı - Göç Eden Nüfus - Kaynak Verimliliği - Kişi Başına Yurtiçi Madde Tüketimi - Ozon Tabakasını İncelten Maddelerin (ODS) Tüketimi - Ulaştırma Türlerine Göre Taşınan Yolcu ve Yük Miktarı - Ulaştırma Tipine Göre Nihai Enerji Tüketimi - Ulaşım Tipine Göre Yakıt Tüketimi - Trafiğe Kayıtlı Araçların Ortalama Yaşları - Türüne Göre Ulaştırma Fiyatlarındaki Gerçek Değişim - Sektörlere Göre Toplam Enerji Tüketimi - Yakıta Göre Birincil Enerji Tüketimi - Sektörlere Göre Nihai Enerji Tüketimi - Kişi Başına Birincil Enerji Tüketimi - Birincil Enerji Üretimi - Nihai Enerji Yoğunluğu	- Seragazı Emisyonları - Sektörlere Göre Toplam Seragazı Emisyonları - Hava Kirleticisi Emisyonları - Büyük Yakma Tesisleri - Su Kullanımı - Belediye İçme ve Kullanma Suyu Şebekesi için Çekilen Su - Atık Üretim Miktarları - Amaç Dışı Kullanılan Tarım Alanları - İstisnalar Yabancı Türler - Karayolu ve Demiryolu Ağı Yoğunluğu - Ulaştırma Türüne Göre Seragazı Emisyonu - Ulaşımın Kaynaklanan Hava Kirleticileri Emisyonu - Motorlu Kara Taşıtı Sayısı - Gruplarına Göre Maden Ocağı Tesis Sayısı - Kimyevi Gübre Kullanımı - Tarım İlacı (Pestisit) Kullanımı - Su Ürünleri Üretimi - Balıkçılık Filosunun Kapasitesi - Turist Sayıları - Yerleşik 1000 Kişi Başına Turist Geceleme ve Yatak Sayısı - Teknolojik Kazalar	- Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi - Güvenilir İçme Suyuna Erişim - İstihdamın Sektörel Dağılımı - Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın Sektörel Dağılımı - Sıcaklık - Hava Kalitesinde PM₁₀ ve SO₂ Ortalamaları - Hava Kalitesi Sınır Değerlerin Aşım Sayıları - Nehir Sularında Oksijen Tüketen Maddeler - Tatlı Su Kaynaklarında Besi Maddeleri - Kıyı ve Deniz Sularında Klorofil-a Miktarı - Kıyı ve Deniz Sularındaki Besin Maddeleri - Yüzme Suyu Kalitesi - Genel Arazi Örtüsü Dağılımı - Erozyon Tehlikesi Altındaki Alanlar - Ormanlık Alanların Dağılımı - Orman Alanlarının Ağaç Türlerine Dağılımı - Kişi Başına Tarım Alanı - Mavi Bayrak Uygulamaları	- Su ile Bulaşan Hastalıklar - Yağış - Deniz Suyu Sıcaklığı - Tehdit Altındaki Tür Sayısı (Biyolojik Çeşitlilik) - Doğal Afetler - Orman Yangınları	- Çevre Koruma Harcamaları - Yutak Alanlar ve Karbon Tutumları - Hava Kalitesi İzleme İstasyon Sayısı - Atıksu Arıtma Tesisi ile Hizmet Verilen Belediyeler - Atıksu Arıtma Tesisi Enerji Teşviki Ödemesi - Kanalizasyon Şebekesiyle Hizmet Verilen Nüfus - Belediye Atıkları Bertarafı - Çeşitli Atıkların Bertaraf ve Geri Kazanımı - Biyolojik Çeşitlilik için Korunan Alanlar - Yaban Hayatı Koruma Faaliyetleri - Uluslararası Sözleşmeler Gereği Yaban Hayvanı Ticaretinin Düzenlenmesi ve Denetlenmesi - Orman Tesis Çalışmaları - Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Tüketim İçindeki Payı - Yenilenebilir Kaynaklardan Üretilen Elektrik Oranı - Birincil Enerji Yoğunluğu - Binalarda Enerji Verimliliği - Organize Sanayi Bölgelerinde Faaliyet Gösteren İşletmelerin Yurt İçi ve Yurt Dışı Satış Değerlerinin Toplamının Tüm Sanayi İşletmeleri İçindeki Payı - İşletildikten Sonra Kapatılan Maden Ocaklarının Sayısı ve Alanı - Çevre Mevzuatı Kapsamında Faaliyet Gösteren Laboratuvar Sayısı - Çevresel Etki Değerlendirmesi Kararları - Organik Tarım Alanları ve Üretim Miktarları - İyi Tarım Uygulamaları - Çevreye Duyarlı Turizm Konaklama Tesisi Sayısı - Risk Değerlendirme ve Acil Müdahale - Mali Sorumluluk Sigortası

ÇEVRESEL İYİLEŞME AÇISINDAN ÖNCEKİ YILA GÖRE EĞİLİM

Anahtar

↑	Olumsuz Gelişmeler Artan Eğilim
↓	Olumsuz Gelişmeler Azalan Eğilim

↑	Olumlu Gelişmeler Artan Eğilim
↓	Olumlu Gelişmeler Azalan Eğilim

→	Nötr Gelişmeler
X	Karşılaştırmalı Veri Bulunmamaktadır.

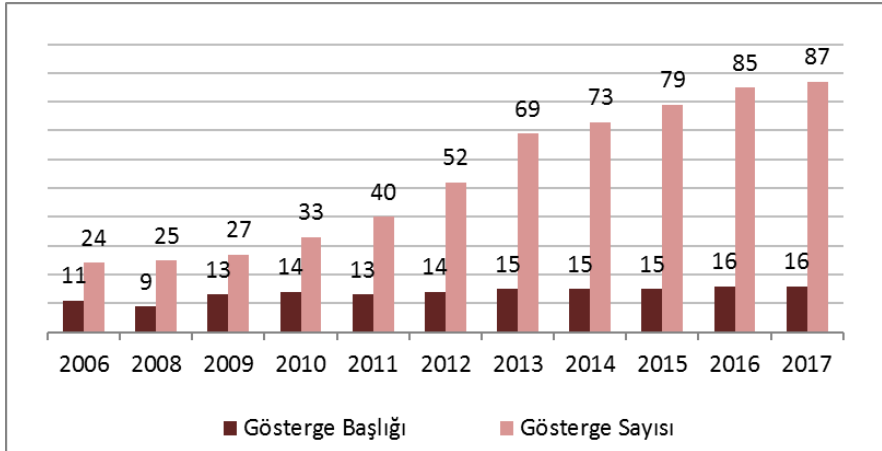
NÜFUS	
Nüfus	↑
Nüfus Artış Hızı	↓
Kentsel- Kırsal Nüfus Oranı	↑
Göç Eden Nüfus	↑
EKONOMİ	
Kaynak Verimliliği	↓
Kişi Başına Yurtiçi Madde Tüketimi	↑
İstihdamda Tarımın Payı	↓
Çevre Koruma Harcamaları	↑
Çevre Koruma Harcamalarının GSYH İçerisindeki Payı	↑
SAĞLIK	
Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi	↑
Güvenilir İçme Suyuna Erişim	→
Su ile Bulaşan Hastalıklar	↑
İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ	
Seragazi Emisyonları	↑
Yutak Alanların Karbon Tutumları	↑
Ozon Tabakasını İncelten Maddelerin (ODS) Tüketimi	↓
Yağış	↓
Sıcaklık	↓
Akdeniz'de Deniz Suyu Sıcaklığı	↑
Ege Denizi'nde Deniz Suyu Sıcaklığı	→
Karadeniz'de Deniz Suyu Sıcaklığı	↓
Marmara Denizi'nde Deniz Suyu Sıcaklığı	↓
HAVA KİRLİLİĞİ	
SO ₂ , NH ₃ ve NO _x Emisyonları	↑
PM ₁₀ , CO ve NMVOC Emisyonları	↓
Büyük Yakma Tesisi Sayısı ve Toplam Isıl Gücü	↑
PM ₁₀ Parametresi için Hava Kalitesi Sınır Değerlerin Aşım Sayıları	↑
SO ₂ Parametreleri için Hava Kalitesi Sınır Değerlerin Aşım Sayıları	↓
Hava Kalitesi İzleme İstasyon Sayısı	↑
SU- ATIKSU	
Toplam Su Kullanımı	↑
Gediz, Kuzey Ege (Bakırçay) ve Sakarya Havzalarında Nehir Sularında Oksijen Tüketen Maddeler	↑

Ergene, Küçük Menderes ve Susurluk Havzasında Nehir Sularında Oksijen Tüketen Maddeler	↓
Ergene, Gediz ve Küçük Menderes Havzalarında Nitrat Azotu	↑
Kuzey Ege (Bakırçay), Sakarya ve Susurluk Havzasında Nitrat Azotu	↓
A Kalite Sınıfı Yüzme Suyu Oranı	↓
Belediyeler Tarafından İçme ve Kullanma Suyu Şebekesi için Çekilen Su Miktarı	↑
Atıksu Arıtma Tesisi ile Hizmet Verilen Belediye Sayısının Toplam Belediye Sayısına Oranı	↑
Atıksu Arıtma Tesisleri ile Hizmet Verilen Belediye Nüfusunun Toplam Belediye Nüfusuna Oranı	↑
Atıksu Arıtma Tesisi Enerji Teşviki Ödemesi	↑
Kanalizasyon Şebekesi ile Hizmet Verilen Belediye Sayısının Toplam Belediye Sayısına Oranı	↑
Kanalizasyon Şebekesi ile Hizmet Verilen Nüfusun Belediye Nüfusu İçindeki Oranı	→
Belediyeler Tarafından Kanalizasyon Şebekesi ile Deşarj Edilen Kişi Başı Günlük Ortalama Atıksu Miktarı	↑
ATIK	
Düzenli Depolama Tesisi Sayısı	↑
Düzenli Depolama Tesisleri ile Hizmet Verilen Nüfusunun Toplam Belediye Nüfusuna Oranı	↑
Tehlikeli Atıkların Geri Kazanım Oranı	↑
Ömrünü Tamamlamış Araç Sayısının (M1 ve N1 kategorisindeki araçlar) Trafikteki Toplam Otomobil ve Kamyonet Sayısına Oranı	↓
Maden Atıkları Miktarı	↑
Ambalaj Atıkları Geri Kazanım Oranı	↓
Gemi Atık Alım Hizmeti Veren Liman Sayısı	↑
ARAZİ KULLANIMI	
Yapay Bölgeler	↑
Tarımsal Alanlar	↓
Orman Yeri ve Yarı Doğal Alanlar	↓
Sulak Alanlar	→
Erozyon Tehlikesi Altındaki Alanlar	X

BİYOLOJİK ÇEŞİTLİLİK		
Toplam Tür Sayısı, Tehdit Altındaki Türler, Endemizm Oranı		X
İstilacı Yabancı Tür Sayısı		→
Korunan Alan Büyüklüğü		↑
Korunan Kıyı Uzunluğu		↑
Ormanlık Alanlar		↑
Orman Tesis Çalışmaları		↓
ALTYAPI VE ULAŞTIRMA		
Karayolu Ağı		↑
Demiryolu Ağı		↑
Karayolu Yolcu Taşımacılığı Oranı (yolcu-km)		↓
Karayolu Yük Taşımacılığı Oranı (ton-km)		↓
Demiryolu Yolcu Taşımacılığı Oranı (yolcu-km)		→
Demiryolu Yük Taşımacılığı Oranı (ton-km)		↑
Demiryolu ile Yük Taşımacılığı Kapasite Kullanım Oranı		↓
Ulaştırma Kaynaklı Seragazi Emisyonu		↑
Ulaşımın Kaynaklanan Hava Kirleticileri Emisyonu		↓
Ulaştırma Kaynaklı Nihai Enerji Tüketimi		↑
Motorlu Kara Taşıtı Sayısı		↑
Trafiğe Kayıtlı Araçların Ortalama Yaşları		↑
ENERJİ		
Toplam Enerji Tüketimi		↑
Birincil Enerji Tüketiminde Kömür ve Türevlerinin Payı		↓
Toplam Nihai Enerji Tüketimi		↑
Kişi Başına Enerji Tüketimi		↑
Birincil Enerji Üretimi		→
Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Tüketim İçindeki Payı		↓
Yenilenebilir Kaynaklardan Üretilen Elektrik Oranı		↓
Birincil Enerji Yoğunluğu		↑
Nihai Enerji Yoğunluğu		↑
SANAYİ VE MADENCİLİK		
Organize Sanayi Bölgelerinde Faaliyet Gösteren İşletmelerin Yurt İçi ve Yurt Dışı Satış Değerlerinin Toplamının Tüm Sanayi İşletmeleri İçindeki Payı		↑
Yıl İçinde Verilen Maden Ruhsat Sayıları		↓
İşletildikten Sonra Rehabilite Edilen Maden Ocağı/Tesis Sayısı		↑
İşletildikten Sonra Rehabilite Edilen Maden Ocağı/Tesis Alanı		↑
Çevre Mevzuatı Kapsamında Faaliyet Gösteren Laboratuvar Sayısı		↑
TARIM		
Kişi Başına Tarım Alanı		↓
Kimyevi Gübre Kullanımı		↓

Tarım İlacı (Pestisit) Kullanımı	↑
Organik Tarım Alanlarının Toplam Tarım Alanları İçerisindeki Oranı	↑
İyi Tarım Uygulamaları Üretim Alanı	↑
BALIKÇILIK	
Su Ürünleri Avcılığı	↑
Su Ürünleri Yetiştiriciliği	↑
Balıkçı Gemisi Sayısı	↓
TURİZM	
Turist Sayısı	↑
Çevreye Duyarlı Konaklama Tesisleri	↑
Yerleşik 1000 Kişi Başına Turist Geceleme Sayısı	↑
Yerleşik 1000 Kişi Başına Turist Yatak Sayısı	↑
Mavi Bayraklı Plaj Sayısı	↑
Mavi Bayraklı Marina Sayısı	↑
AFETLER	
Orman Yangını Sayısı	↓
Yanan Orman Alanı	↑
Onaylı Kıyı Tesisleri Risk Değerlendirme ve Acil Müdahale Plan Sayısı	↑
Mali Sorumluluk Sigortası Poliçe Sayıları	↑

Çevresel Göstergeler Kitapçığının amacı; çevre ile sektörler arasındaki ilişkiyi yansıtmak, çevresel etkileri olan bazı faaliyetlerin zaman serisinde gözlenebilmesini, uygulanan çevre politikalarının sonuçlarının izlenebilmesini sağlamak, yapılacak plan, program ve politikaların belirlenmesinde, mevzuat hazırlanmasında yardımcı olmak ve bilgilendirme yapmaktır. Kitapçıkların ilki olan “Çevresel Göstergeler 2006” kitapçığı 11 başlık ve 24 göstergeden oluşurken, kitapçıklar zaman içinde yenilenip gelişmiş olup, “Çevresel Göstergeler 2017” kitapçığı 16 başlık ve 87 gösterge içerecek şekilde hazırlanmıştır. Çevresel bilgi yönetiminde veri kalitesinin büyük önemi vardır. Genel olarak, bu kitapçıkta bulunan göstergelere ilişkin veriler ve değerlendirmeler bu verileri üreten ilgili yetkili kuruluşlardan alınmaktadır. Dolayısıyla, bu verilerin doğruluk ve güvenilirliğinin, veri sağlayan kuruluşların sorumluluğunda olduğuna dikkat çekmek gerekmektedir.

“Çevresel Göstergeler 2017” kitapçığının içeriğine göre;

Nüfus

2017 yılı TÜİK verilerine göre Türkiye’nin toplam nüfusu, 80.810.525 kişidir. 2016 yılında %1,35 olan nüfus artış hızı, 2017 yılında %1,24’e düşmüştür. Demografik göstergelerdeki mevcut eğilimler devam ettiği takdirde, Türkiye nüfusunun 2023 yılında 86.907.367 kişiye, 2040 yılında ise 100.331.233 kişiye ulaşması beklenmektedir. Nüfusumuz 2069 yılına kadar artarak 107.664.079 kişiyle en yüksek değerine ulaşacaktır. Bu yıldan itibaren ülke nüfusunun azalışa geçmesi öngörülmektedir.

Birleşmiş Milletler' in 2017 yılı nüfus projeksiyonlarına göre dünya nüfusu 7,6 milyar kişiyi geçmiştir. 2017 yılı itibarıyla dünya nüfusunun yaklaşık %1,1'ini oluşturan Türkiye, nüfus bakımından dünyanın en büyük 19. ülkesidir.

Dünya Bankası verilerine göre; 2017 yılında kentsel alanlarda yaşayan nüfus oranı; Türkiye'de %74,4, AB-28 ülkelerinde ise %76,4 olup, bu oranlar dünya ortalaması olan %54,3'ün oldukça üzerindedir ^[5].

2016-2017 döneminde net göçün (aldığı göç ile verdiği göç arasındaki fark) en fazla olduğu iller; Ankara (32.042 kişi), Kocaeli (27.538 kişi) ve İzmir (24.618 kişi), en düşük olduğu iller Ağrı (-17.931 kişi), Van (-16.298 kişi) ve Adana (-13.325 kişi) olmuştur^[6].

Ekonomi

Ekonomik aktiviteler çevre üzerinde baskı oluşturmaktadır; bu yüzden ekonominin çevresel verimliliğini göstermek amacıyla kaynak verimliliği tanımlanmıştır. Kaynak verimliliği gayrisafi yurtiçi hasılanın yurtiçi madde tüketimine oranı olarak tanımlanır. Türkiye'de 2015 yılı verileriyle tüketilen her kilogram malzeme için 1,5 Euro gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYH) oluşturulurken, 2017 verileriyle AB-28 ülkelerinde bu rakam 2,2 Euro olmuştur ^[5].

Kişi başına yurtiçi madde tüketimi ülke ekonomisi için kullanılan üretim ve girdilerin verimli kullanılma düzeyini gösterir. Türkiye'de kişi başına yurtiçi madde tüketimi 2000 yılında 9,5 ton iken 2015 yılında %35,8 artarak 12,9 ton'a çıkmıştır. Türkiye'nin kişi başına yurtiçi madde tüketimi 2015 yılı itibarıyla 12,9 ton olup, AB-28 ülkeleri ortalaması olan 13,5 ton'un altında, ancak dünya ortalaması olan 11,9 ton'un üzerindedir^[8].

Türkiye'de yurtiçi madde tüketiminin malzeme kategorisine göre dağılımına bakıldığında; metalik olmayan minerallerin payının toplamın yaklaşık yarısını oluşturduğu görülmektedir. Bu ise inşaat yapıları ve alt yapı yatırımlarının ağırlık taşıdığı anlamına gelmektedir ^[8].

2017 yılı itibarıyla, Türkiye'de istihdamın en büyük kısmı %54,1 oran ile hizmetler sektöründe çalışmakta olup daha gelişmiş ekonomilerde ise hizmetler sektörü %70-80 oranında pay almaktadır.

TÜİK verilerine göre 2017 yılında Türkiye'nin cari fiyatlarla GSYH'yi oluşturan sektör faaliyetleri incelendiğinde; tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörünün payı %6,9, sanayi sektörünün payı %23,2, inşaat sektörünün payı %9,7 ve hizmetler sektörünün payı %60,2 olmuştur.

Çevre koruma harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasıla içindeki oranı 2013 yılında %1,18 iken, 2017 yılında %1,11'e düşmüştür.

Sağlık

Doğuştaki beklenen yaşam süresi, ülkelerin yaşam kalitesi ve gelişmişlik düzeyinin bir göstergesidir. 2015-2017 döneminde, doğuştaki beklenen yaşam süresi, Türkiye geneli için toplamda 78 yıldır ^[13]. 2016 yılı itibarıyla AB-28 ülkelerinde doğuştaki beklenen ortalama yaşam süresi ise toplamda 81 yıldır. Türkiye’de ömür beklentisi artış göstermesine karşın henüz Avrupa Birliği ortalamasının altındadır.

Türkiye’de doğuştaki beklenen yaşam süresinin artması ve nüfusun yaşlanmaya devam etmesi beklenmektedir. Nüfusun yaş yapısının önemli bir göstergesi olan ortanca yaşın 2017 yılında 31,7 iken 2023’te 33,5, 2040’da 38,5, 2060’da 42,3, 2080’de ise 45 olması beklenmektedir^[3].

Dünya genelinde her yıl 2 milyar kişinin akut gastroenterit olduğu tahmin edilmektedir. İshalle seyreden hastalıklar 5 yaşın altındaki çocuklarda ikinci ölüm nedenidir. Türkiye’de enfeksiyöz kaynaklı olduğu tahmin edilen diyare ve gastro enterit sayıları 2011-2016 yılları arasında %45,7 oranında azalmıştır.

İklim değişikliği

Türkiye’de CO₂ eşdeğeri olarak 2016 yılı toplam seragazi emisyonu, 1990 yılına göre %135, 2015 yılına göre ise %5,6 artmıştır. Artışın en önemli nedeninin, Türkiye’nin 1990 sonrası ekonomik ve endüstriyel kalkınmasına paralel olarak enerji tüketiminin de hızla artması olduğu düşünülmektedir. Türkiye’de 2017 yılında toplam enerji tüketimi 145,3 Mtep (milyon ton eşdeğer petrol) olmuştur. Türkiye’nin toplam enerji tüketimi 1990 yılına göre %177, 2005 yılına göre %64, 2016 yılına göre ise %6,7 oranında artmıştır. Bu artışa karşın, Türkiye’nin kişi başı birincil enerji tüketimi (2017 yılı, 1,80 tep), Avrupa Birliği ülkeleri ortalama rakamlarının (2016 yılı, 3,22 tep) altında kalmıştır.

Enerji tüketimine paralel olarak, Türkiye’de 1990 yılında kişi başı CO₂ eşdeğer emisyonu 3,88 ton/kişi iken, bu değer 2016 yılında 6,3 ton/kişi olarak hesaplanmıştır ^[19]. 2016 yılı itibarıyla, CO₂ eşdeğeri olarak, kişi başına AB-28 emisyonları ise, 8,7 ton/kişi olup ^[21] Türkiye’nin kişi başı CO₂ eşdeğer emisyonu AB ülkeleri ortalamasının altında kalmaktadır. 2016 yılında, seragazi emisyonlarının sektörel dağılımına bakıldığında, CO₂ eşdeğeri olarak toplam emisyonların büyük oranda %56,2 ile enerji sektörü, sanayi sektörü ve diğer (ulaştırma hariç) sektörler için yakıt yanmasından kaynaklandığı görülmektedir. Bunu sırasıyla %16,2 ile ulaştırma sektörü için yakıt yakma, %12,6 ile endüstriyel işlemler ve ürün kullanımı, %11,4 ile tarımsal faaliyetler ve %3,3 ile atık takip etmiştir ^[19].

Enerji

Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması birim enerji tüketimi başına sera gazı salımlarının azaltımına fayda sağlamaları bakımından önemlidir. 1990 yılında Türkiye’de birincil enerji tüketimi içerisinde yenilenebilir katkısı %18,4 iken, yakacak odun tüketimindeki düşüş ve toplam enerji tüketimindeki artışın

etkisiyle 2017 yılı itibariyle bu oran %11,9'e seviyesine gelmiştir. Ancak yenilenebilir kaynaklardan sağlanan enerji miktarı 1990 yılına göre %79 oranında artmıştır. Ayrıca, 2001 yılında %19,2 olan brüt elektrik tüketimi içerisindeki yenilenebilir kaynaklardan üretilen elektriğin oranı, 2017 yılında %29,7'ye yükselmiştir.

Enerji kullanımında enerji verimliliği de çevre açısından büyük bir önem taşımaktadır. Enerji verimliliğinin bir göstergesi olan birincil enerji yoğunluğu 2016 yılında 0,12 kep/2010\$ olarak gerçekleşmiştir. Birincil enerji yoğunluğunda dünya ortalaması 0,18 kep/2010\$ iken OECD ve AB-28 ülkelerinin ortalaması ise sırasıyla 0,11 ve 0,09 kep/2010\$' dır. OECD ülkelerinin ortalamasına hayli yakın bir konumda olan Türkiye' nin birincil enerji yoğunluğu, AB ülkelerinin ortalaması ile karşılaştırıldığında ise yüksek yani daha kötü durumda kalmaktadır ^[76].

2000-2016 döneminde birincil enerji tüketiminde yıllık bazda ortalama %3,4 oranında artış görülürken aynı dönemde GSYH artışı yıllık bazda %4,9 olarak gerçekleşmiştir. 2005-2015 döneminde Türkiye' nin GSYH'si bir birim artarken enerji tüketimi 0,8 birimlik artış göstermiştir. Bununla birlikte, aynı dönemde GSYH'sini bir birim artıran Fransa enerji tüketimini 1,1, Almanya 0,5, Japonya 3,5 ve İngiltere 1,8 birim azaltmıştır ^[76].

Sanayi

Ülkemizde Organize Sanayi Bölgeleri; sanayinin disipline edilmesi, şehrin planlı gelişmesine katkıda bulunulması, üretimde verimliliğin ve kar artışının sağlanması, sanayinin az gelişmiş bölgelerde yaygınlaştırılması, tarım alanlarının sanayide kullanılmasının disipline edilmesi, sağlıklı, ucuz, güvenilir bir altyapı ve ortak sosyal tesisler kurulması, müşterek arıtma tesisleri ile çevre kirliliğinin önlenmesi vb. amaçlarla kurulmuştur. Bu bağlamda Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nca tutulan sanayi sicil kayıtlarına göre, sanayi siciline kayıtlı işletmelerde organize sanayi bölgelerinde faaliyet gösteren işletmelerin ürettikleri ürünlerin yurt içi ve yurt dışı satış değerlerinin toplamının tüm sanayi işletmeleri içindeki payı; 2015 yılı için %19, 2016 yılı için %24 ve 2017 yılı için %25'tir.

Hava Kalitesi

2013-2017 yılları arasındaki son beş yıllık döneme bakıldığında, yıllık PM₁₀ ortalamalarının en yüksek olduğu ilk 10 istasyon arasına en çok giren istasyonlar Bursa, Iğdır, Siirt ve Kayseri (Hürriyet) istasyonlarıdır. Son beş yıllık dönemde, yıllık SO₂ ortalamalarının en yüksek olduğu ilk 10 istasyon arasına en çok giren istasyonlar ise, Edirne (Keşan), Çanakkale (Çan), Amasya (Suluova) ve Tekirdağ (Merkez MTHM) istasyonlarıdır.

Hava Kalitesinin Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliğinde (HKDYY) 2009 yılından beri hava kalitesi parametreleri için kademeli azaltım ile her geçen yıl daha sıkı sınır değer uygulanmaktadır. 2017 yılında PM₁₀ ortalama

konsantrasyonları bakımından ulusal sınır değer %16 oranında, Avrupa Birliği sınır değeri ise %28 oranında aşılmıştır.

Türkiye genelinde, 2017 yılında 2016 yılına göre PM₁₀ ve SO₂ sınır değerinde %12,5 azaltılma olmasına karşın, PM₁₀ parametresi için aşım sayısında %36 artış, SO₂ parametresi için aşım sayısında ise %20 oranında azalma meydana gelmiştir.

Özellikle kış mevsiminde ısınma kaynaklı kirleticilerin hava kirliliğindeki etkisi sorun olmaya devam etmektedir. Hava kalitesinin iyileştirilmesi amacıyla, mevcut çalışmaların sürdürülmesinin yanı sıra ek önlemlerin de gerektiği düşünülmektedir.

Su- Atıksu

Türkiye’de nüfus ve sanayinin yoğun olduğu, kirlilik yükü en fazla olan Ergene, Küçük Menderes, Gediz, Kuzey Ege, Sakarya ve Susurluk Havzalarında nehirlerin su kalitesi IV. Sınıf (çok kirlenmiş su) sınıfındadır. Ancak, ülkemizdeki tüm nehirler çalışma kapsamında olmadığından sonuç tüm Türkiye’yi temsil etmemektedir. Havzalara ait tüm istasyonların ortalamaları yıllar itibarıyla karşılaştırıldığında, genel olarak BOİ parametresinde azalma eğilimi gözlenmiştir.

Türkiye’nin su kullanım indeksi 2010 yılı için %21,3, 2012 yılı için %23,9, 2014 yılı için %21,6 ve 2016 yılı için %25,8’dir. Bu gösterge için %20’nin üzerinde bir su kullanım indeksi değeri su kıtlığını, %40’ın üzerinde bir değer ise şiddetli kıtlığını göstermektedir ^[35].

Kentsel bölgelerden, sanayi ve tarım alanlarından su oluşumlarına geniş çapta azot ve fosfor girişi, ötrofikasyona neden olabilir. Bu bakımdan, tüm denizlerimizde belirlenen su yönetim birimi içinde su kalitesi sınıflamasına yönelik olarak 2014-2017 döneminde klorofil-a (Chl-a) değerleri incelendiğinde genel olarak tüm denizlerde güneş ışığının yeterli olduğu ve karasal kaynaklı besin tuzları girdilerinin artış gösterdiği kış döneminde birincil üretimin artmasıyla en yüksek değerlere ulaştığı gözlemlenmiştir.

2017 yılında, denizlerimiz kıyı ve deniz sularındaki besin maddeleri bakımından değerlendirildiğinde Akdeniz’de toplam çözünmüş anorganik azot (DIN) değerleri yüzey sularda karasal girdilerin etkilediği az tuzlu kıyısallıkta en yüksek değerlere ulaşırken (>3,0 µM) referans alan yüzey sularında normaldir. Ege Denizi’nde Nox değerleri genelde düşük değerlerde gözlenirken, özellikle Büyük Menderes ağız ve İzmir İç Körfez konsantrasyonların 2-4 kat arası yüksek olduğu görülmektedir. Karadeniz’de Sakarya, Kızılırmak ve Yeşilirmak etkisi altındaki yerlerde azot ve silikat değerlerinin yüksektir. Samsun İli etkisindeki su yönetim biriminde (SYB) yüksek fosfor değerleri belirgindir. Marmara Denizinde fosforlu bileşikler her mevsimde Bandırma Körfezi’nde en yüksek seviyede ölçülmüş olup sanayi ve evsel baskıların sürekli varlığını işaret eder. Bunu dışında Susurluk etkisindeki SYB’lerde de görece yüksek azotlu bileşikler ve silikat tespit edilmiştir.

Yüzme sularımızda; 2016 yılında izlenen yüzme alanlarının %75'i A sınıfıyken (çok iyi) 2017 yılında bu oran %73'e düşmüştür.

Ülkemizde, çevreyi koruma amaçlı yapılan çalışmalar ve Bakanlığımızca verilen maddi ve teknik destekler sonucunda, son yıllarda kanalizasyon şebekesi ve atık su arıtma tesisi ile hizmet verilen belediye sayısında ve bu hizmetin verildiği nüfusta önemli artış olmuştur. 2016 yılı sonu itibarıyla, atıksu arıtma tesisleri ile hizmet verilen belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı %75'e ulaşmıştır ^[40]. Ancak, Türkiye'de en az ikincil (biyolojik) atıksu arıtma tesisine bağlı nüfus oranı 2014 yılı verileriyle %43,1'dir ^[41].

Atık

Atık yönetimi genel ilkeleri doğrultusunda atıkların öncelikli olarak kaynağında azaltılması, geri kazanımı, enerji geri kazanımı ve son olarak bertaraf yöntemlerine yöneltilmesi gerekmektedir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın 2017 yılı verilerine göre, düzenli depolama tesisleri ile hizmet verilen nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı %74'dür.

Tehlikeli Atık Beyan Sistemini (TABS) kullanılarak yapılan beyanlara göre; 2017 yılı için Türkiye geneli işlem gören tehlikeli atık miktarı 1.425.045 ton olarak belirlenmiştir. Bu miktara maden sektörü atık miktarları dahil edilmemiştir. 1.425.045 ton tehlikeli atığın %83,6'sı geri kazanıma yönlendirilmiştir. %14,7'si bertaraf edilmiş, %1'i stoklanmış, %0,7'si ihraç edilmiştir.

2016 yılı itibarıyla, belediye atıklarında AB-28 ülkeleri ortalaması olarak geri dönüşüm ve kompostlaştırma payı %45,3 olmuştur ^[43]. Ulusal Atık Yönetimi ve Eylem Planı'na göre 2016 yılı itibarıyla Türkiye'de bu rakam %13'dür.

Arazi Kullanımı

Avrupa Birliği'nin arazi yönetimi projelerinden biri olan CORINE (Çevresel Verilerin Koordinasyonu Projesi - Çevre Bilgi Düzeni) arazi örtüsü programı kapsamında elde edilen verilere göre; Türkiye'de 1990-2012 yılları arasında orman-yarı doğal alanlar 1.212.900 ha azalırken, yapay alanlar 424.867 ha, tarımsal alanlar 423.756 ha, su kütleleri 173.305 ha ve sulak alanlar 159.604 ha artış göstermiştir. Artan nüfus, kentleşme ve sanayileşme tarım alanları ve doğal alanlar üzerinde baskı unsurudur.

2005-2017 döneminde tarım dışı kullanımına izin verilen 700.975 hektar arazinin sınıf dağılımına bakıldığında; %61,7'si kuru marjinal tarım arazisi, %23,8'i mutlak tarım arazisidir ^[47].

Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafi konum, iklim, topoğrafya ve toprak şartları, ülkemizin arazi toprak bozulmasına ve kuraklığa karşı hassasiyetini artırmaktadır. Dinamik Erozyon Modeli ve İzleme Sistemi sonucu elde edilen verilere göre ülkemizde her yıl maksimum 642 milyon ton toprak su erozyonu sonucu harekete geçmektedir. Ortalama hektarda 8,24 ton toprak her yıl su erozyonu sonucu yer değiştirmektedir. Bu miktarı ülkemiz yüzölçümüne göre

sınıflandıracak olursak sırasıyla %60,28'sinde çok hafif, %19,13'ünde hafif, %7,93'ünde orta, %5,97'sinde şiddetli ve %6,7'sinde çok şiddetli olarak dağılım göstermektedir ^[48].

Biyolojik Çeşitlilik

Türkiye birçok bitkinin gen merkezidir ve biyolojik çeşitlilik bakımından dünyada önemli bir yere sahip olmakla birlikte bazı bitki ve hayvan türlerimiz tehlike altında olup geçmişte var olan bir kısım türlerimizin nesli tükenmiştir.

Türkiye'de tohumlu bitkilerden çiçekli bitki grubunda endemizm oranı çok yüksek olup endemizm oranı %34 civarındadır. Türkiye endemik bitkiler açısından çok zengin olmasına rağmen, zenginliği oluşturan bu türlerin bazıları ciddi tehditlerle karşı karşıyadır. IUCN 2001 kriterlerine göre endemik türlerimizin yaklaşık 600 kadarı “Çok tehlikede CR”, 700 kadarı da “Tehlikede EN” kategorisinde yer almaktadır. Yaban hayvanlarından ise 481 kuş, 150 memeli ve 130 sürüngen türü koruma altına alınmıştır.

Denizlerimizde, istilacı yabancı türlerin sayısı 2005 yılında 263 iken, bu sayı 2017 yılında 500'e yaklaşmıştır. İç sularımızda ise 2017 yılı itibarıyla 25 yabancı tür tespit edilmiştir. Akdeniz'de bulunan istilacı yabancı türlerin büyük çoğunluğu Süveyş kanalı yoluyla gelmekte, Karadeniz'de bulunan istilacı yabancı türlerin büyük çoğunluğu ise gemilerin balast sularıyla aktarılmaktadır ^[50].

2017 yılı itibarıyla, Tarım ve Orman Bakanlığı ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü sorumluluğundaki korunan alanların toplamının ülke yüzölçümüne oranı %8,9 olup bu oran dünya ortalamasının altındadır. Dünyadaki duruma bakılacak olursa, 2017 yılı Dünya Bankası verine göre, dünya karasal ve denizel korunan alanların karasal alanına oranı %14,3'dür ^[52].

Türkiye'nin toplam orman alanı, 2015 yılı itibarıyla 22.342.935 hektardır. Bu orman alan miktarı ülke genel alan toplamının %28,6'sı kadardır. Ancak bu alanın %43'ü boşluklu kapalı orman alanı (seyrek örtülü veya örtüsüz) alanlardan oluşmaktadır. Dünya Bankası verilerine göre, dünya orman alanlarının yüzölçümüne oranı 2015 yılında %30,8 olup ^[55].Türkiye 'ye ait oranın üzerindedir.

Ormanlarımızda çıkan yangınların büyük çoğunluğu insan tarafından çıkarılmaktadır. 2017 yılında çıkan orman yangınlarının %53'ünün çıkış nedeni belirlenememiştir. Orman yangınlarının %30'u ihmal-kaza, %11'i doğal sebepler, %6'sı kasıt sonucu çıkmıştır.

Altyapı ve Ulaştırma

Karayolları ile kıyaslandığında demiryolları, enerjinin daha verimli tüketimi, yapımında daha az alan kullanıldığı için doğal çevrenin korunmasında önemli rol oynamaktadır. 2017 yılı itibarıyla Türkiye'de yurt içi yolcu taşımacılığının %88,8'i, yurt içi yük taşımacılığının yaklaşık %89,2'si karayolu ile yapılmaktadır.

Demiryolu ağının geliştirilmesinin yanında verimli olarak kullanılması da önem taşımaktadır. 2013 yılında demiryolu yük taşımacılığı kapasite kullanım oranı %75'e çıkmışsa da 2017 yılında %43'e düşmüştür.

Artan taşıt sayısına karşın, yüksek fiyat ve vergiler dolayısıyla Türkiye'de taşıt sahibi olma oranı Avrupa ortalamasının çok altındadır. 2016 yılı verileriyle, AB-28 ülkeleri ortalaması olarak bin kişiye düşen otomobil sayısı 505 iken Türkiye'de bu rakam 142'dir ^[67]. Türkiye'de 20 yaş üzeri otomobillerin payı yüksek olup 2017 yılı itibarıyla %22'dir. 2017 yılı itibarıyla Türkiye'de otomobillerin ortalama yaşı 12,4 yıl iken, AB-27 ülkelerinde, 2014 yılında otomobillerin ortalama yaşı 7,4 yıldır ^[68].

Türkiye'de 2017 yılında boru hatları hariç ulaştırma sektöründe tüketilen 28.033 bin TEP enerjinin %99'unu petrol ürünleri, %0,2'sini doğalgaz, %0,4'ünü biyoenerji ve atıklar, %0,3'ünü elektrik oluşturmaktadır.

Trafiğe kayıtlı otomobillerin yakıt cinsine göre dağılımına bakıldığında, 2017 yılı sonu itibarıyla trafiğe kayıtlı 12.035.978 adet otomobilin %38,4'ü LPG, %35,4'ü dizel, %25,9'u benzin yakıtlıdır. Yakıt türü bilinmeyen otomobillerin oranı ise %0,4'tür ^[64]. 2016 yılı verilerine göre Avrupa'da LPG'li otomobil oranı en yüksek olan ülke %16 ile Polonya olup, Türkiye'de LPG'li otomobillerin oranı Avrupa ülkelerine göre çok yüksektir.

Tarım

Türkiye'de 2017 yılı sonu itibarıyla kullanılan saf bitki besin maddesi (N, P₂O₅, K₂O) olarak kimyasal gübre miktarı, 2016 yılına göre %5,8 azalarak 2.644.333 ton olmuştur. Türkiye'de tarım arazisi hektarı başına saf bitki besin maddesi olarak kimyasal gübre kullanım miktarı 2017 yılı sonu itibarıyla 110 kg düzeyindedir. Fazla gübre kullanımı kuru tarım alanlarında söz konusu olmayıp bazı lokal ve sulu alanlarda söz konusudur ^[82]. Dünya Bankası 2015 yılı verilerine göre, ortalama olarak ekilebilir arazi hektarı başına bitki besin maddesi bazında gübre kullanımı; Avrupa Birliği ülkelerinde 157 kg/ha, dünyada 138 kg/ha, Türkiye'de ise 107 kg/ha olmuştur ^[81]. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre; Türkiye'de 2017 yılında toplam tarım ilacı kullanım miktarı 2016 yılına göre %8,08 artarak 54.098 ton' a yükselmiştir.

Balıkçılık

Dünya'da olduğu gibi ülkemizde de avcılık yoluyla elde edilen su ürünleri üretimi sınır seviyelerde seyretmektedir. Bu nedenle, bilim insanlarınca avcılıkta kabul gören temel yaklaşım stokların korunarak üretimin sürdürülmesidir ^[86]. TÜİK verilerine göre; su ürünleri üretimi 2017 yılında 2016 yılına göre %7,2 artarak 630.820 ton olarak gerçekleşmiştir. Su ürünleri kaynaklarını korumak ve balıkçılığımızın sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla 2002 yılından itibaren yeni gemi ruhsatı verilmeyerek filonun daha fazla büyümesi sınırlandırılmıştır. Ayrıca, 2012 yılından itibaren gemilerini avcılıktan çıkarmak isteyen balıkçılara ruhsatlarının iptali karşılığında gemi boyuna göre destekleme ödemesi yapılmaktadır.

Turizm

Türkiye, gelen turist sayısı ve elde edilen turizm gelirlerinde dünyada üst sıralarda yer almaktadır. 2017 yılında 2016 yılına göre turist sayısı %24 oranında artmıştır. Belirli bir dönemde ülkeye gelen ziyaretçi sayısının fazla olması arazi kullanımı, su tüketimi, atıksu, atık üretimi, gürültü vb. nedenlerle çevre üzerinde baskı oluşturmaktadır. Buna önlem olarak yapılan çalışmalar sonucunda 2017 yılı sonu itibarıyla; Turizm İşletmesi Belgeli konaklama tesisi sayısı 3.771, olup Bu tesislerin 396 adedi (%10,5'i) çevreye duyarlı konaklama tesisi belgesi (yeşil yıldız) ile belgelendirilmiştir. Ayrıca yine 2017 yılı verilerine göre Türkiye, mavi bayrak alan 454 plaj ile İspanya ve Yunanistan'ın ardından üçüncü sırada, 22 marina ile de dünyada yedinci sırada bulunmaktadır. Bu durum turistik bölgelerde çevresel konularda daha fazla önlem gerektirmektedir.

Sonuç

Gelişmiş ülkelerde iklim değişikliğiyle mücadele için endüstriyel ve ekonomik kalkınmanın beraberinde getirdiği çevresel etkileri azaltma çabaları hız kazanmıştır. Gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye'de ise endüstriyel ve ekonomik kalkınmasının etkisiyle enerji tüketimi ve buna bağlı olarak sera gazı emisyonlarında artış söz konusudur. Türkiye'de CO₂ eşdeğeri olarak 1990-2016 döneminde toplam seragazı emisyonu %135, toplam enerji tüketimi ise %160 artmıştır. Ancak, kişi başına düşen miktarlara bakıldığında göstergelerinin mevcut durumu halen gelişmiş ülkelerin seviyesine ulaşmış değildir. Kalkınma gerçekleştirilirken kaynakların verimli kullanılması, yenilenebilir enerjinin kullanımına ağırlık verilmesi, atıkların geri dönüşümü gerekmektedir.

Türkiye'de hava kalitesi bakımından PM₁₀ değerlerinde bir miktar sorun bulunmaktadır.

Bunun yanında nehir havzalarımızın korunup iyileştirilmesi, yut içi ulaşımında yolcu ve yük taşımada %89 oranındaki karayolu ağırlığının demiryoluna kaydırılarak %70'lere düşürülmesi, orman alanlarımızın ve biyolojik çeşitlilik için korunan doğal alanlarımızın atırılmasına ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Yasalarla çıkarılan çevre politikalarının uygulanmasının yanında; çevre sorunlarımıza, üretimde teknolojik yaklaşımlar ve tüketimde alışkanlıklarımızın değiştirilmesinin yanı sıra, özellikle de en fazla çevresel baskıya neden olan enerji, ulaşım ve tarım sektörlerinde çevreye daha az zarar veren yöntemlere odaklanması gerekmektedir. Bu amaçla hedef belirlemede, politika oluşturulmasında ve politikaların izlenmesinde bilgi yönetimine ve çevresel göstergelerin kullanılmasına daha fazla önem verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

1.1- Nüfus Artış Hızı

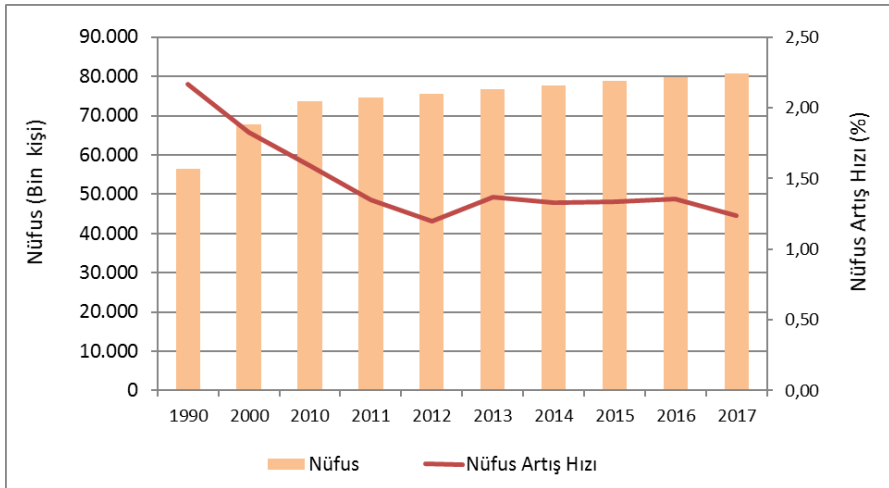

Nüfus artışı, çevre üzerinde baskı yaratan insan faaliyetleri için başlıca itici güç olması bakımından önemlidir.

Nüfus artış hızında zaman zaman azalmalar görülmekle birlikte Türkiye nüfusu sürekli artmıştır. Türkiye’de 2016 yılında %1,35 olan nüfus artış hızı, 2017 yılında %1,24’ e düşmüştür. 2017 yılı verilerine göre, Türkiye’de toplam nüfus 80.810.525 kişi, nüfus yoğunluğu (km² başına düşen nüfus) ise 2016 yılına göre 1 kişi artarak 105 kişi olarak gerçekleşmiştir. Ülkemizde 2016 yılında 31,4 olan ortalama yaş, 2017 yılında önceki yıla göre artış göstererek 31,7 olmuştur ^[2].

Birleşmiş Milletler’ in 2017 yılı nüfus projeksiyonlarına göre dünya nüfusu 7,6 milyar kişiyi geçmiştir. 2017 yılı itibarıyla dünya nüfusunun yaklaşık %1,1’ini oluşturan Türkiye, nüfus bakımından dünyanın en büyük 19. ülkesidir.

GRAFİK 1- YILLAR İTİBARIYLA NÜFUS VE NÜFUS ARTIŞ ORANLARININ DEĞİŞİMİ

TABLO 1- YILLAR İTİBARIYLA NÜFUS VE NÜFUS ARTIŞ ORANLARI

YILLAR	1990	2000	2010	2015	2016	2017
Nüfus (Bin kişi)	56.473	67.804	73.723	78.741	79.815	80.811
Nüfus Artış Hızı (%)	2,17	1,83	1,59	1,34	1,35	1,24
Nüfus Yoğunluğu (kişi/km ²)	73	88	96	102	104	105

Kaynak: TÜİK. 1990-2000 yılları arası Genel Nüfus Sayımı Sonuçları ve 2010-2017 yılları arası Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçları kullanılmıştır.

Not: Yıllık nüfus artış hızları hesaplanırken son yıl idari bölünüş yapısı dikkate alınmıştır.

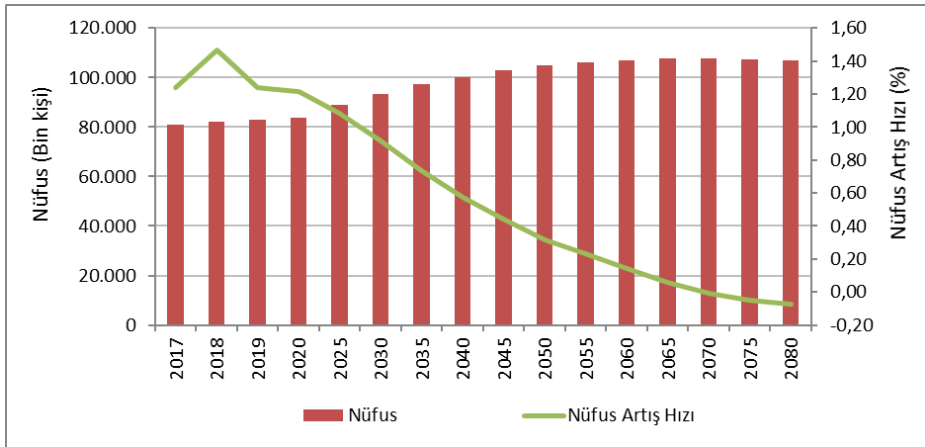
Nüfus projeksiyonları geleceğe yönelik politika üretme noktasında büyük önem taşımaktadır. Mevcut nüfus eğilimlerinin tespit edilmesi ve bu eğilimlerin devamı halinde gelecekteki nüfus yapısı hakkında kestirimlerde bulunulması daha sağlıklı politikalar üretilmesini sağlar.

Türkiye nüfusunun 2023 yılında 86.907.367 kişi olması, 2040 yılında ise 100.331.233 kişiye ulaşması beklenmektedir. Nüfusun 2069 yılına kadar artarak 107.664.079 kişiyle en yüksek değerine ulaşacağı öngörülmektedir. Bu yıldan itibaren azalışa geçmesi öngörülen Türkiye nüfusu 2080 yılında 107.100.904 kişi olması beklenmektedir.

Türkiye’de doğuştan beklenen yaşam süresinin artması ve nüfusun yaşlanmaya devam etmesi beklenmektedir. Nüfusun yaş yapısının önemli bir göstergesi olan ortanca yaşın 2023’te 33,5, 2040’da 38,5, 2060’ta 42,3, 2080’de ise 45 olması beklenmektedir^[3].

Doğurganlık ve ölüm oranları mevcut seviyelerde kaldığı varsayıldığında, dünya nüfusunun 2050 yılına kadar 10,2 milyar, 2100 yılında ise 19,3 milyar seviyesine yükselmesi beklenmektedir^[4].

GRAFİK 2- YILLARA GÖRE NÜFUS PROJEKSİYONLARI, 2018-2080

TABLO 2- YILLARA GÖRE NÜFUS PROJEKSİYONLARI, 2018-2080

Yıllar	2017	2018	2019	2020	2025	2030	2035	2040
Nüfus (Bin kişi)	80.811	82.004	82.886	83.900	88.845	93.329	97.177	100.331
Nüfus Artış Hızı (%)	1,24	1,47	1,24	1,22	1,09	0,92	0,74	0,58
Nüfus Yoğunluğu (kişi/km ²)	105	107	108	109	115	121	126	130

Yıllar	2045	2050	2055	2060	2065	2070	2075	2080
Nüfus (Bin kişi)	102.844	104.749	106.150	107.096	107.577	107.653	107.453	107.101
Nüfus Artış Hızı (%)	0,44	0,32	0,23	0,14	0,06	-0,01	-0,05	-0,07
Nüfus Yoğunluğu (kişi/km ²)	134	136	138	139	140	140	140	139

Kaynak: TÜİK, Nüfus Projeksiyonları, 2018-2080

1.2- Kentsel- Kırsal Nüfus Oranı

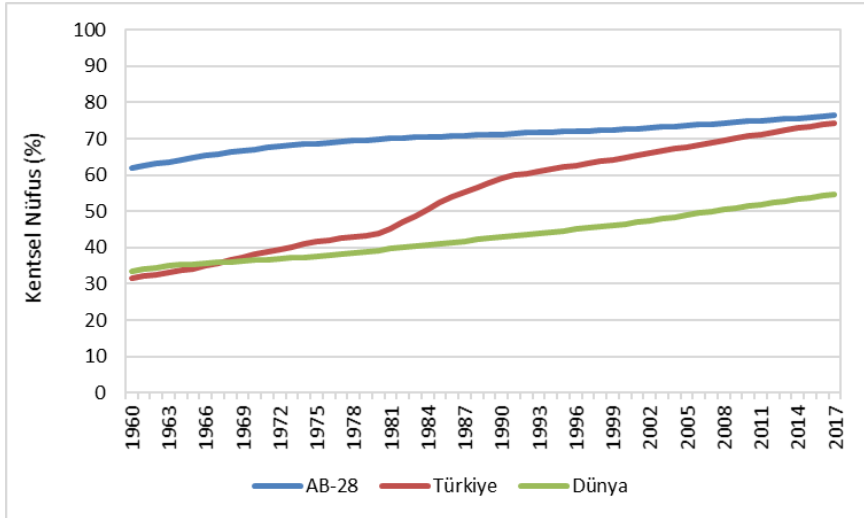

Kentsel nüfus, çevre değerleri üzerinde itici bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentsel nüfusun hızla artması, buna bağlı olarak kentlerin genişlemesi, alt yapı, ulaşım, konut, sanayi alanı, enerji ihtiyaçlarını arttırırken; atıksu, gürültü, hava kirliliği gibi çevre sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Kentleşme, sanayileşme ve ekonomik gelişmeye paralel olarak yaşanan önemli süreçlerden biridir.

1927 yılında gerçekleştirilen ilk sayıma göre nüfusu 13.648.270 olan Türkiye’de, halkın %75,8’i belde ve köylerde, %24,2’lik bölümü ise il ve ilçe merkezlerinde yaşarken, 1950 sonrasında nüfus kentsel alanlarda toplanmaya başlamıştır.

Dünya Bankası verilerine göre; 2017 yılında kentsel alanlarda yaşayan nüfus oranı; Türkiye’de %74,4, AB-28 ülkelerinde ise %76,4 olup, bu oranlar dünya ortalaması olan %54,3’ün oldukça üzerindedir ^[5].

GRAFİK 3- YILLAR İTİBARIYLA TÜRKİYE VE DÜNYADA KENTSEL NÜFUS ORANLARI (%)

Kaynak: Dünya Bankası (Dünya Bankası Göstergeleri),
<https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS?contextual=default>.

1.3- Göç Eden Nüfus

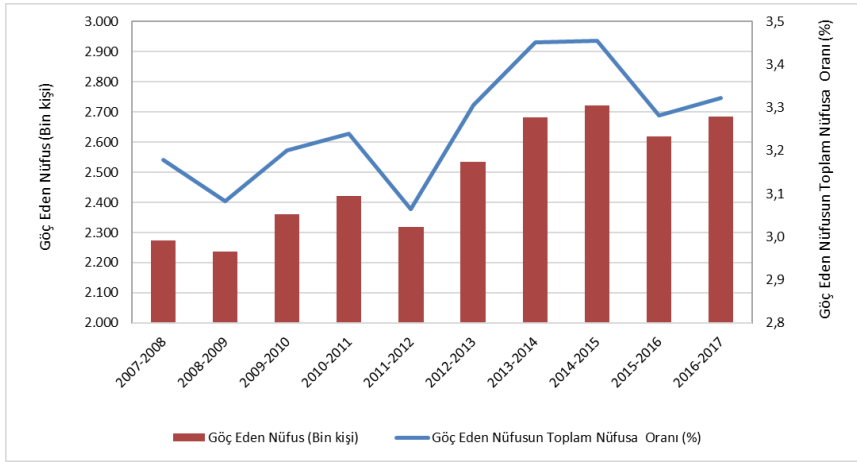

Bir yıl içinde, ülke sınırları içinde belirli alanlardaki daimi ikametgah adres değişiklikleri iç göç olarak tanımlanmıştır. Hızlı nüfus artışı ve köyden kente göçler gibi demografik hareketlerin arkasında ekonomik kalkınmanın zorunlu kıldığı şartlar bulunmaktadır.

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre 2007-2008 döneminde ülkemizde iller arası göç eden nüfus 2.273.492 kişi iken, 2016-2017 döneminde 2.684.820 kişi olmuştur. Bu değerlerde ülkemizde bulunan yabancı uyruklu nüfus kapsamamıştır.

2016-2017 döneminde net göçün (aldığı göç ile verdiği göç arasındaki fark) en fazla olduğu iller; Ankara (32.042 kişi), Kocaeli (27.538 kişi) ve İzmir (24.618 kişi), en düşük olduğu iller Ağrı (-17.931 kişi), Van (-16.298 kişi) ve Adana (-13.325 kişi) olmuştur ^[6].

GRAFİK 4- GÖÇ EDEN NÜFUS, 2008-2017

TABLO 3- GÖÇ EDEN NÜFUS, 2008-2017

Dönem	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012
Toplam Nüfus (Bin kişi)	71.517	72.561	73.723	74.724	75.627
Göç Eden Nüfus (Bin kişi)	2.273	2.237	2.360	2.420	2.318
Göç Eden Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı (%)	3,2	3,1	3,2	3,2	3,1

Dönem	2012-2013	2013-2014	2014-2015	2015-2016	2016-2017
Toplam Nüfus (Bin kişi)	76.668	77.696	78.741	79.815	80.811
Göç Eden Nüfus (Bin kişi)	2.534	2.681	2.720	2.619	2.685
Göç Eden Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı (%)	3,3	3,5	3,5	3,3	3,3

Kaynak: TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçları, 2007-2017

Not: Bu değerlerde ülkemizde bulunan yabancı uyruklu nüfus kapsamamıştır.

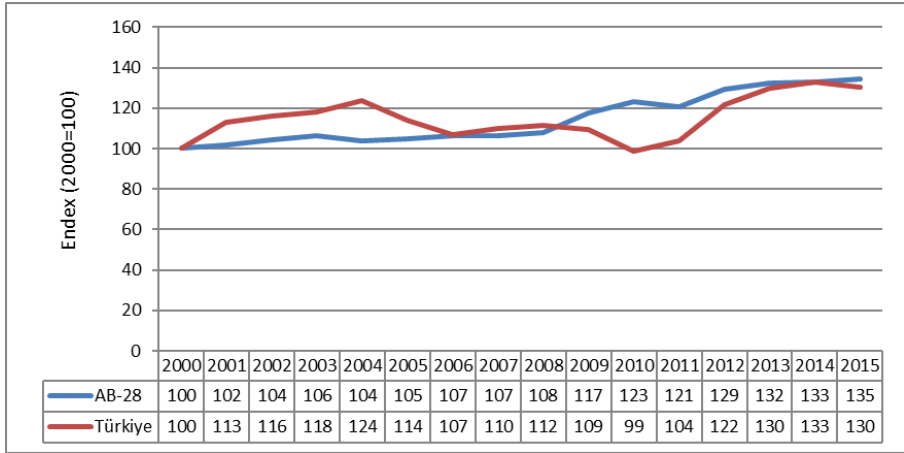
2.1- Kaynak Verimliliği

Kaynak verimliliği; gayrisafi yurtiçi hasılanın yurtiçi madde tüketimine oranıdır. Yurtiçi madde tüketimi miktarı ise, yurtiçi kaynaklı tüketilen yıllık hammadde miktarı ile fiziksel ithalat miktarının toplanıp, fiziksel ihracat miktarının çıkarılması ile bulunur.

2000 yılına göre karşılaştırma yapıldığında 2000 ile 2015 yılları arasında kaynak verimliliği AB-28 ekonomisinde %35 oranında, Türkiye’de ise %30 oranında artmıştır ^[7].

GRAFİK 5- YILLAR İTİBARIYLA KAYNAK VERİMLİLİĞİ

Kaynak: EUROSTAT, <http://apssso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>

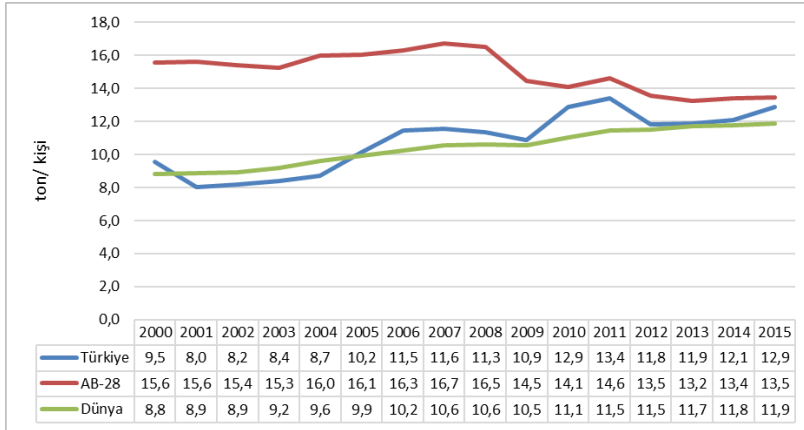
Kaynak verimliliği göstergesinin ülkeler arası karşılaştırmasında satın alma gücü standartlarında GSYH (kod: RP_PPS) kullanılmalıdır. Buna göre, Türkiye’de 2015 yılı verileriyle tüketilen her kilogram malzeme için 1,5 Euro gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYH) oluşturulurken, 2017 verileriyle AB-28 ülkelerinde bu rakam 2,2 Euro olmuştur ^[8].

Kişi başına yurtiçi madde tüketimi, ülke ekonomisi için kullanılan üretim ve girdilerin verimli kullanılma düzeyini gösterir. Türkiye’de kişi başına yurtiçi madde tüketimi 2000 yılında 9,5 ton iken 2015 yılında %35,8 artarak 12,9 ton’a çıkmıştır. AB-28 ülkeleri ortalaması kişi başına yurtiçi madde tüketimi ise, 2000 yılında 15,6 ton iken 2015 yılında %14,1 azalarak 13,5 ton’a düşmüştür. Bununla birlikte, yurtiçi madde tüketimi seviyesi, Avrupa ülkelerinde, kişi başına yaklaşık 9 ton’dan (İtalya, İngiltere, İspanya, Hollanda ve Hırvatistan) kişi başına yaklaşık 30 ton (Finlandiya, Norveç ve Estonya) arasında değişmektedir.

Küresel ticaret dengesi sıfır olduğunda dünya yurtiçi madde tüketimine eşdeğer olan dünya çapında madde tüketimi, 2000 yılında kişi başına düşen 8,5 ton’dan 2015 yılında kişi başına 11,9 ton’a istikrarlı bir şekilde artmıştır ^[8].

Türkiye'nin kişi başına yurtiçi madde tüketimi 2015 yılı itibarıyla AB-28 ülkeleri ortalamasının altında, ancak dünya ortalamasının üzerindedir.

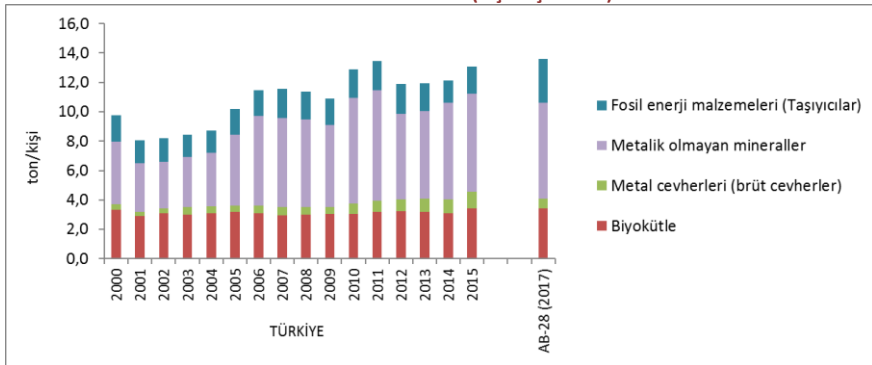
GRAFİK 6- YILLAR İTİBARIYLA KİŞİ BAŞINA YURTIÇİ MADDE TÜKETİMİ

Kaynak: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Material_flow_accounts_and_resource_productivity#Material_consumption_by_EU_Member_State

Yurtiçi madde tüketiminin malzeme kategorisine göre dağılımına bakıldığında; Türkiye ve AB-28 ülkelerinin ortalama yurtiçi madde tüketiminde metalik olmayan minerallerin payının toplamın yaklaşık yarısını oluşturduğu görülmektedir. Metalik olmayan minerallerin tüketimi ülkelerin inşaat yatırımları, altyapı yatırımları (örneğin yol ağları gibi) ve nüfus yoğunlukları tarafından etkilenmektedir ^[8].

GRAFİK 7- MALZEME KATEGORİSİNE GÖRE TÜKETİM (Kişi başına ton)

Kaynaklar:

- 1) TÜİK'in Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeleri
- 2) Eurostat (online data code: env_ac_mfa; demo_gind)

2.2- İstihdamın Sektörel Dağılımı

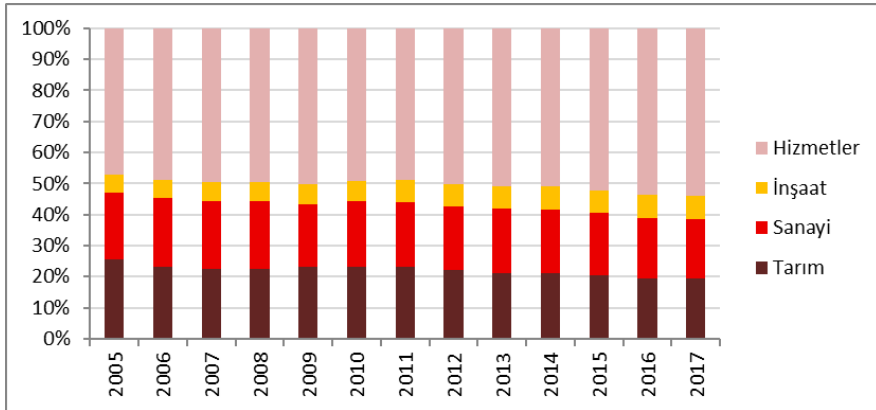

Bu gösterge, bir durum göstergesi olup çalışan nüfusun sektörler arası dağılımının, nüfusun çevre üzerindeki baskısının niteliğini ve boyutunu etkilemesi bakımından önemlidir.

Türkiye’de yıllar itibariyle, özellikle tarım sektörü istihdamında azalma yaşanırken, hizmet sektörü istihdamında artış kaydedilmiştir. 2017 yılı verileriyle Türkiye’de hizmetler sektörü istihdamda %54,1 pay almakta olup, AB-28 ülkelerinde ise ortalama %71,9 pay almaktadır.

2017 yılında, istihdamın sektörel dağılımına bakıldığında; AB-28 ülkelerinde tarım %4,2, inşaat %6,7, sanayi %17,2, hizmetler %71,9, OECD ülkelerinde (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) tarım %4,6, inşaat %7,2, sanayi %14,9, hizmetler %73,3 olmuştur ^[9].

GRAFİK 8- İSTİHDAMIN SEKTÖREL DAĞILIMI

TABLO 4- İSTİHDAMIN SEKTÖREL DAĞILIMI

(+15 yaş)

Yıllar	2005		2010		2015		2016		2017	
	Bin kişi	%	Bin kişi	%	Bin kişi	%	Bin kişi	%	Bin kişi	%
Toplam	19.633	100,0	21.858	100,0	26.621	100,0	27.205	100,0	28.189	100,0
Tarım	5.015	25,5	5.084	23,3	5.483	20,6	5.305	19,5	5.464	19,4
Sanayi	4.241	21,6	4.615	21,1	5.332	20,0	5.296	19,5	5.383	19,1
İnşaat	1.097	5,6	1.434	6,6	1.914	7,2	1.987	7,3	2.095	7,4
Hizmet	9.281	47,3	10.725	49,1	13.891	52,2	14.617	53,7	15.246	54,1

Not: İktisadi faaliyet kolları NACE Rev.2 esas alınmıştır.

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

Not: 2005-2013 sonuçları ekonometrik model ile tahmin edilmiştir.

2.3- Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın Sektörel Dağılımı

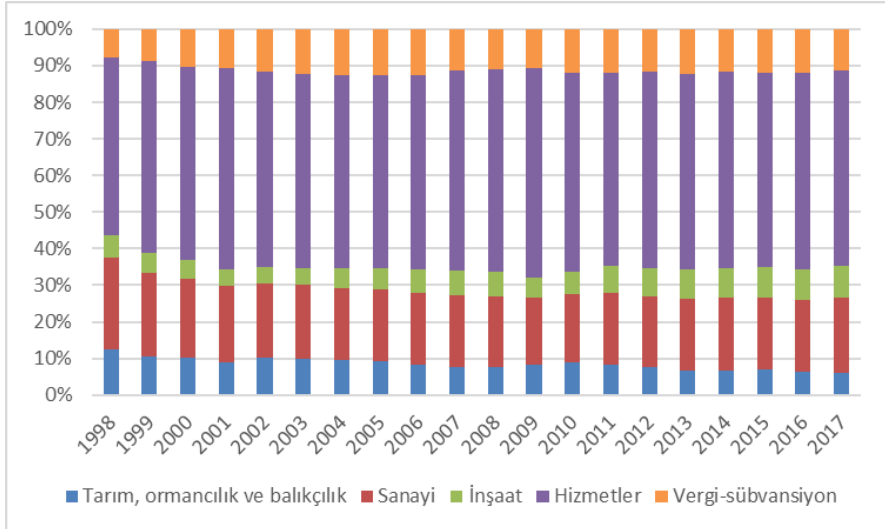
Bu gösterge, bir durum göstergesi olup, tarım, sanayi, inşaat ve hizmetler sektörü tarafından GSYH' ya yapılan katkısı gösterir. Gösterge, iktisadi faaliyet kollarının cari fiyatlarla gayri safi yurtiçi hasıladaki (alıcı fiyatlarıyla) paylarının yüzde olarak oranlarını göstermektedir.

TÜİK verilerine göre, üretim yöntemine göre cari fiyatlarla GSYH, 2017 yılında bir önceki yıla göre %19 artarak 3.106.536.751 TL olmuştur.

2017 yılında vergi ve sübvansiyonlar hariç tutulursa 2.752.641.846 TL olan cari fiyatlarla GSYH'yi oluşturan sektör faaliyetleri incelendiğinde; tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörünün payı %6,9, sanayi sektörünün payı %23,2, inşaat sektörünün payı %9,7 ve hizmetler sektörünün payı %60,2 olmuştur.

AB-28 ülkelerinde 2017 yılında brüt katma değer in ekonomik faaliyete göre dağılımına bakıldığında; tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörünün payı %1,6, sanayi sektörünün payı %19,6, inşaat sektörünün payı %5,4 ve hizmetler sektörünün payı %73,4 olmuştur ^[10].

GRAFİK 9- CARİ FİYATLARLA GAYRİSAFİ YURTIÇİ HASILANIN İKTİSADİ FAALİYET KOLLARINA (A21) GÖRE DAĞILIMI (%)

Kaynak: TÜİK

Notlar:

1) Rakamlar yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

2) İktisadi Faaliyet Sınıflamasında NACE Rev2 kullanılmıştır.

2.4- Çevre Koruma Harcamaları

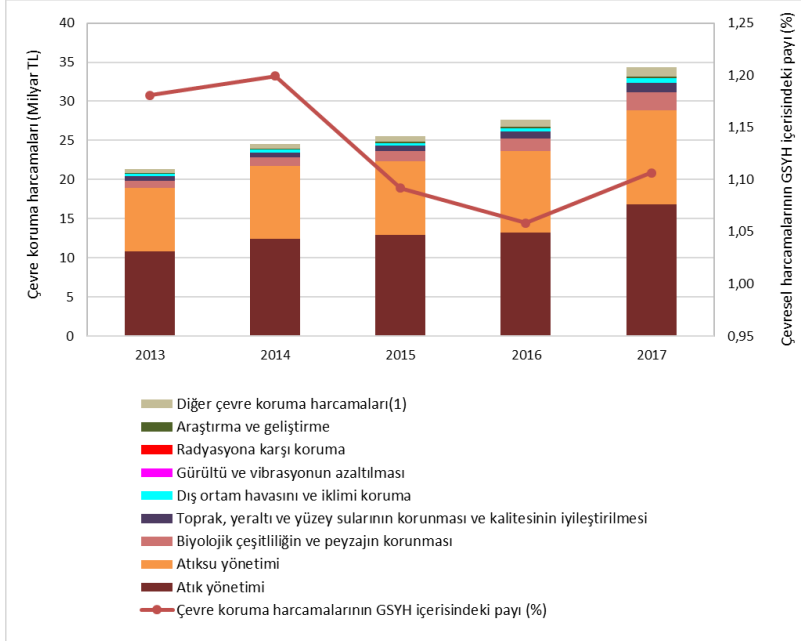
Toplam çevresel harcamalar ülkelerin çevresel performansları, ekonomik refah düzeyleri ile doğrudan ilişkilidir. Çevresel harcamalar, çevresel değerlerin korunmasına yönelik, tepki göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

2017 yılında toplam çevre koruma harcamaları 34,4 milyar TL olarak gerçekleştir. Çevre koruma harcamalarının %57,7'si mali ve mali olmayan şirketler, %35'i genel devlet ve hanehalkına hizmet eden kar amacı olmayan kuruluşlar ve %7,3'ü ise hanehalkları tarafından yapılmıştır. Çevre koruma harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasıla içindeki oranı 2013 yılında %1,18 iken, 2017 yılında %1,11'e düşmüştür.

2017 yılında, çevre koruma harcamalarının %49'unu atık yönetimi hizmetleri, %35'ini atıksu yönetimi hizmetleri, %6,6'sını biyolojik çeşitliliğin ve peyzajın korunması, %3,5'ini toprak, yeraltı ve yüzey sularının korunması ve kalitesinin iyileştirilmesi ve %5,9'unu ise diğer konularda yapılan çevre koruma harcamaları oluşturmuştur ^[11].

AB-28 ülkelerinde ise özel ve kamu tarafından çevre korumaya yönelik yapılan toplam harcamaların gayrisafi yurtiçi hasıla içindeki oranı 2013 yılı itibarıyla %1,11 olmuştur ^[12].

GRAFİK 10- KONULARA GÖRE ÇEVRE KORUMA HARCAMALARI, (2013-2017)

Kaynak: TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27673>

(1) Genel çevre yönetimi, çevre koruma için eğitim faaliyetleri, harcamaları bölünemeyen faaliyetler ve başka yerde belirtilmemiş faaliyetleri kapsar.

3.1- Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi

Doğuşta beklenen yaşam süresi, ülkelerdeki sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerini, yaşam kalitesini ve ölümlülük seviyelerini ölçmekte kullanılan çok önemli bir göstergedir. Bu gösterge, sosyo-ekonomik koşulların ve hayat şartlarının yanı sıra sağlık hizmetlerinin etkinliğine göre de değişmektedir. Gelişmiş ülkelerdeki beklenen yaşam süreleri genellikle daha yüksektir. Kadınların beklenen yaşam süreleri genel olarak erkeklerden daha yüksektir.

TÜİK verilerine göre 2015-2017 döneminde, doğuşta beklenen yaşam süresi, Türkiye geneli için toplamda 78, erkeklerde 75,3 ve kadınlarda 80,8 yıldır. Genel olarak kadınlar erkeklerden daha uzun süre yaşamakta olup, doğuşta beklenen yaşam süresi farkı 5,5 yıldır ^[13].

2016 yılı Avrupa Birliği İstatistik Ofisi (EUROSTAT) verilerine göre, AB-28 ülkelerinde doğuşta beklenen ortalama yaşam süresi toplamda 81,0, erkeklerde 78,2, kadınlarda 83,6 yıldır ^[14].

TABLO 5- CİNSİYETE VE YAŞA GÖRE BEKLENEN YAŞAM SÜRESİ (YIL)

Dönem	Toplam	Erkek	Kadın
2013-2014	78,0	75,3	80,7
2015-2017	78,0	75,3	80,8

Kaynak: TÜİK

3.2- Su ile Bulaşan Hastalıklar

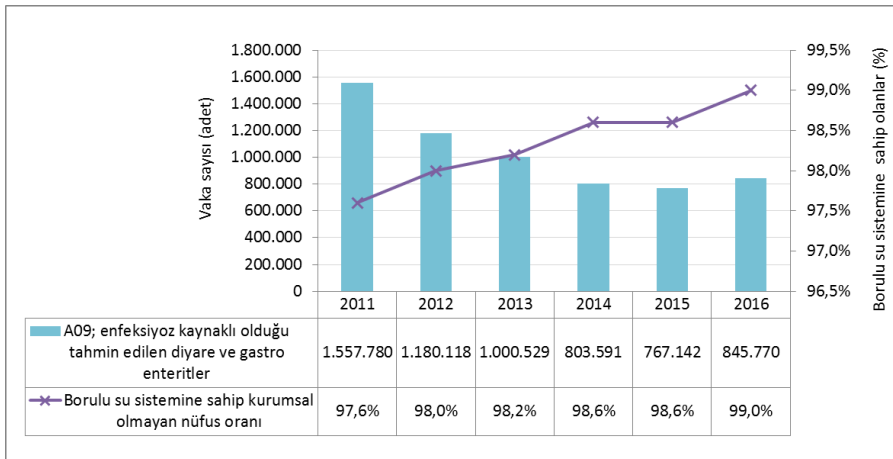
Dünya genelinde her yıl 2 milyar kişinin akut gastroenterit olduğu tahmin edilmektedir. İshal seyreden hastalıklar 5 yaşın altındaki çocuklarda ikinci ölüm nedenidir; yılda yaklaşık 1,5 milyon çocuğun ölümüne neden olurlar.

İshal, çoğunlukla dışkıyla-kontamine suyun tüketilmesiyle vücuda alınan bakteriyel, viral veya paraziter bir etkenin neden olduğu enfeksiyonun bir semptomudur. Bir bölgede, içmek, yemek yapmak veya temizlenmek için temiz suya ulaşım düzeyi ne kadar düşük ise ishalleri hastalıkların görülme sıklığı o denli artmaktadır. Kişisel-hijyen standartlarının düşük olduğu şartlarda etkenler kişiden kişiye de yayılabilir. Diğer yayılma yolu hijyenik olmayan şartlarda hazırlanmış veya saklanmış yiyeceklerin tüketilmesidir. Su, yıkama sırasında yiyecekleri kontamine edebilir. Kirli sulardan yakalanmış balık ve deniz ürünleri de akut gastroenteritler için kaynak olabilirler ^[15].

Gelişmekte olan ülkelerde akut gastroenteritlerde bakterilerin ve parazitlerin sorumluluğu ön plandadır ve tipik olarak yaz aylarında artış kaydedilir. Sanayileşmiş ülkelerde ise önde gelen etkenler virüslerdir ve mevsimsel durum kış aylarına kayar ^[16].

Türkiye’de enfeksiyöz kaynaklı olduğu tahmin edilen diyare ve gastro enterit sayıları 2011-2016 yılları arasında %45,7 oranında azalmıştır.

GRAFİK 11- ENFEKSİYÖZ KAYNAKLI OLDUĞU TAHMİN EDİLEN DİYARE VE GASTRO ENTERİT (A09) SAYILARI İLE BORULU SU SİSTEMİNE SAHİPLİK DURUMUNA GÖRE KURUMSAL OLMAYAN NÜFUS ORANI (2011-2016)

Kaynaklar:

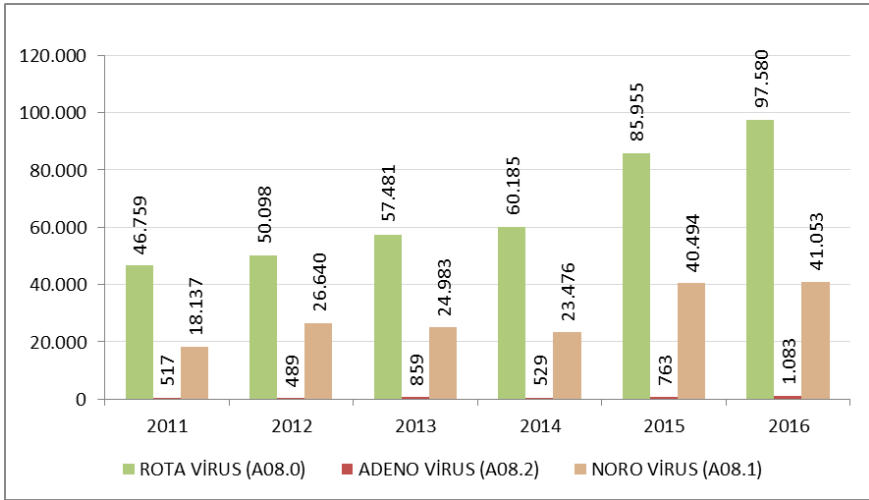
Vaka sayıları için; Mülga Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, 2016, <https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/kurumsal/plan-ve-faaliyetler/2016-faaliyet-raporu.pdf>

Borulu su sistemine sahiplik durumu için; TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması

Başlıca akut viral gastroenterit etkenleri; özellikle <2 yaş çocuklarda rotavirus ve adenovirus 40, 41; her yaştaki bireyde sporadik veya salgınlar şeklinde norovirus ve sappoviruslar ve özellikle <6 yaş çocuklar arasında astroviruslardır^[15].

Sağlık Bakanlığı tarafından 2016 yılında belirlenen ICD 10 tanı kodları ile bildirim yapılan vakalar değerlendirildiğinde Haziran ve Ekim ayları arasında vaka sayılarında artış olduğu ve referans laboratuvarına gönderilen örneklerde ise en fazla belirlenen etkenin rota virüs olduğu tespit edilmiştir^[17].

GRAFİK 12- VİRAL ETKEN TESPİT EDİLEN AKUT BARSAK ENFEKSİYONU SAYILARININ YILLARA GÖRE DAĞILIMI

Kaynak: Mülga Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, 2016,

<https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/kurumsal/plan-ve-faaliyetler/2016-faaliyet-raporu.pdf>

Güvenilir içme suyuna erişimin olmaması, bulaşıcı maddelere, kimyasal kirleticilere ve kötü hijyene maruziyet sonucunda meydana gelen hastalık ve ölümlerin başlıca nedenidir. Şehir suyu şebekesinde konutun içine kadar borularla su getirilmesi borulu su sistemi sayılır.

TÜİK verilerine göre Türkiye’de, 2006 yılında kurumsal olmayan nüfusun %95,3’ü borulu su sisteminden yararlanmaktayken, bu oran 2017 yılında %99 olmuştur. Kurumsal olmayan nüfus ile Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan hanelerde yaşayan tüm fertler kastedilmektedir. Okul, yurt, otel, çocuk yuvası, huzurevi, hastane ve hapisanede bulunanlar ile kışla ve ordu evlerinde ikamet edenler kapsanmamaktadır.

Dünya nüfusunun gelişmiş bir su kaynağına erişimi olan payı 2005 yılında %86 iken 2015'te %91'e yükselmiştir^[18].

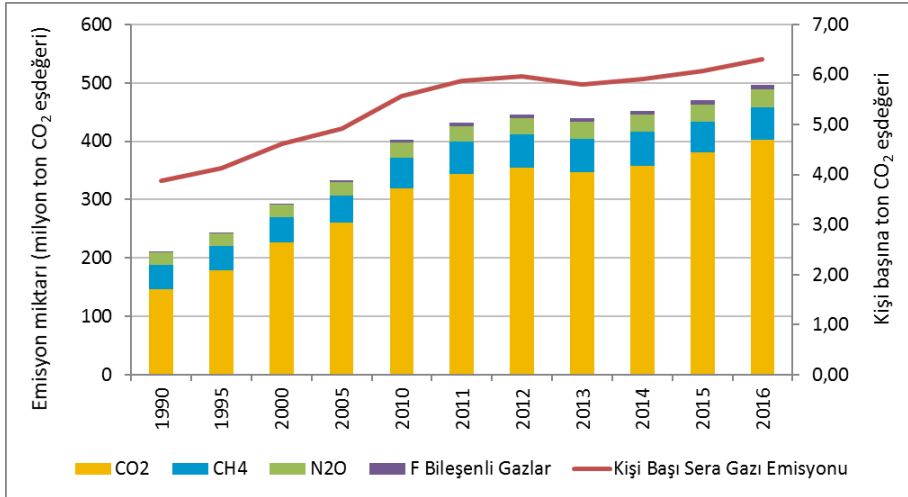
4.1- Seragazı Emisyonları

Seragazı emisyonları, ülkenin iklim değişimine katkısı ve bu katkının kaynaklara göre dağılımı, emisyonların izlenmesi ve kontrolü açısından önemli olup bir baskı göstergesidir.

CO₂ eşdeğeri olarak 2016 yılı toplam seragazı emisyonu, 1990 yılına göre %135, 2015 yılına göre ise %5,6 artmıştır^[19]. 2016 yılında, AB-28'deki seragazı emisyonları ise 1990 yılı seviyelerine kıyasla %22 azalmıştır^[20].

Türkiye'de 1990 yılında kişi başı CO₂ eşdeğer emisyonu 3,8 ton/kişi iken, bu değer 2016 yılında 6,3 ton/kişi olarak hesaplanmıştır^[19]. 2016 yılı itibariyle, CO₂ eşdeğeri olarak, kişi başına AB-28 emisyonları ise, 8,7 ton/kişi'dir^[21].

GRAFİK 13- SERAGAZI EMİSYONLARININ YILLARA GÖRE DEĞİŞİMİ

TABLO 6- SERAGAZI EMİSYONLARININ YILLARA GÖRE DEĞİŞİMİ (milyon ton CO₂ eşdeğeri)

Yıllar	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
CO ₂	146,5	178,3	226,0	260,9	319,5	344,7	354,1	346,8	357,6	380,9	402,8
CH ₄	42,2	42,4	43,5	45,5	52,5	54,7	58,0	56,8	58,1	52,4	54,7
N ₂ O	21,4	20,9	22,6	23,7	25,9	26,8	27,6	29,3	29,3	29,8	32,0
F Bileşenli Gazlar	0,6	0,6	1,4	2,6	4,7	5,2	5,9	6,1	6,8	6,9	6,6
TOPLAM	210,7	242,2	293,5	332,7	402,6	431,4	445,6	439,0	451,8	469,9	496,1

Kaynak: TÜİK, Seragazı Emisyon İstatistikleri, 1990 - 2016

Notlar:

(1) Tablodaki 1990-2015 verileri revize edilmiştir.

(2) Ormancılık ve diğer arazi kullanımından kaynaklanan emisyonlar ve yutaklar dahil edilmemiştir.

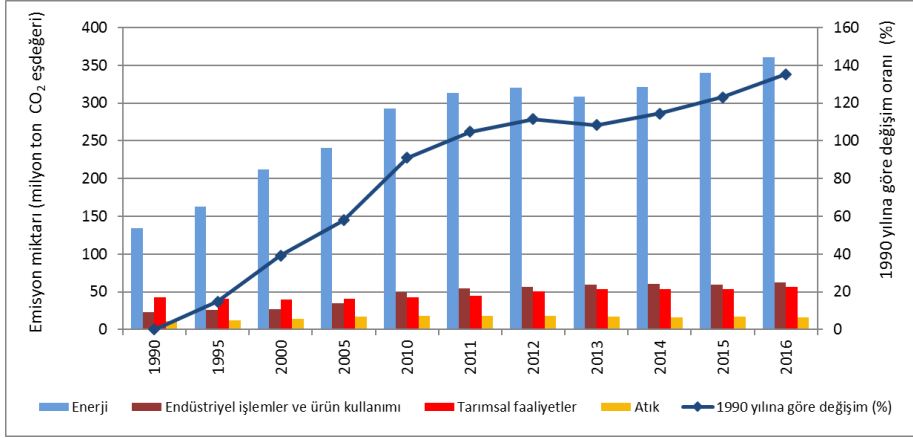
4.2- Sektörlere Göre Toplam Seragazi Emisyonları

Türkiye’de yıllar itibarıyla, seragazi emisyonlarının sektörel dağılımına bakıldığında, toplam emisyonlardaki artışın büyük oranda enerji üretim ve tüketiminden kaynaklandığı görülmektedir. Enerji kaynaklı seragazi emisyonları, 1990 yılında 134,3 milyon ton CO₂ eşdeğeri iken, 2016 yılında 361 milyon ton CO₂ eşdeğerine yükselmiştir. CO₂ eşdeğeri olarak, 2016 yılı seragazi emisyonları ele alındığında, en büyük payı %56,2 ile yakıt yanması ve yakıtlardan kaçak emisyonlar (ulaştırma hariç) alırken, bunu sırasıyla %16,2 ile ulaştırma için yakıt yakma, %12,6 ile endüstriyel işlemler ve ürün kullanımı, %11,4 ile tarımsal faaliyetler ve %3,3 ile atık takip etmiştir ^[19].

2016 yılında AB-28 seragazi emisyonlarının %54’ünden 'yakıtlarda yakma ve yakıtlardan kaçak emisyonlar (ulaştırma hariç)' sorumludur. Ulaştırma için yakıt yakma (uluslararası havacılık dahil), 2016 yılında %19,3 ile ikinci en önemli kaynak sektörü olmuştur. Tarımdan kaynaklanan seragazi emisyonları AB-28 toplam seragazi emisyonlarına %10, endüstriyel süreçler ve ürün kullanımı %8, atık yönetimi %3 katkıda bulunmaktadır ^[20].

GRAFİK 14- YILLAR İTİBARIYLA SEKTÖRLERE GÖRE TOPLAM SERAGAZI EMİSYON DAĞILIMI

TABLO 7- YILLAR İTİBARIYLA SEKTÖRLERE GÖRE TOPLAM SERAGAZI EMİSYON DAĞILIMI

(milyon ton CO₂ eşdeğeri)

Yıllar	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Enerji	134,3	162,7	212,3	240,3	292,3	313,4	320,1	308,8	321,3	339,7	361,0
Endüstriyel işlemler ve ürün kullanımı	22,9	26,1	26,6	34,6	49,2	54,4	56,8	59,8	60,2	59,6	62,4
Tarımsal faaliyetler	42,4	41,0	40,0	40,8	42,8	45,1	50,6	53,6	53,7	53,7	56,5
Atık	11,1	12,4	14,5	16,9	18,2	18,5	18,1	16,8	16,6	17,0	16,2
1990 yılına göre değişim (%)	-	14,9	39,3	57,9	91,0	104,7	111,5	108,3	114,4	123,0	135,4

Kaynak: TÜİK, Seragazi Emisyon İstatistikleri, 1990 - 2016

Notlar: (1) Tablodaki 1990-2015 verileri revize edilmiştir.

(2) Ormancılık ve diğer arazi kullanımından kaynaklanan emisyonlar ve yutaklar dahil edilmemiştir.

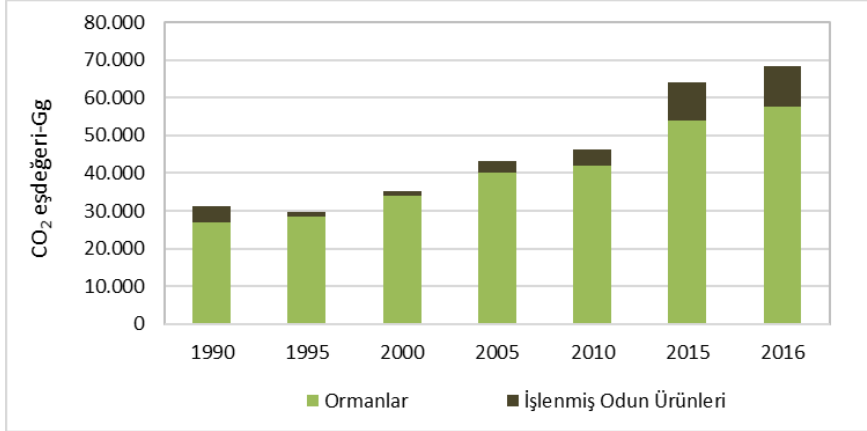
4.3- Yutak Alanlar ve Karbon Tutumları

Atmosferdeki CO₂, karasal ekosistemlerde fotosentezle karbon olarak bitki örtüsü ve toprak bünyesinde birikebilir. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kapsamında atmosferden seragazi kaldıran herhangi bir işlem, faaliyet veya mekanizma yutak olarak adlandırılır. İnsan faaliyetleri, arazi kullanımı, arazi kullanımı değişikliği ve ormancılık (LULUCF) faaliyetleri yoluyla, karasal yutak alanlar, dolayısıyla karasal biyosfer sistemi ve atmosfer arasındaki CO₂ değişimi (karbon döngüsü) değiştirilebilir ^[22].

Türkiye’de 1990-2016 döneminde ormanlar ve işlenmiş orman ürünlerince tutulan karbon %118,6 artmıştır.

GRAFİK 15- TÜRKİYE’DE YUTAK ALANLAR VE KARBON TUTUMLARI (1990-2016) (CO₂ eşdeğeri Gg /yıl)

TABLO 8- TÜRKİYE’DE YUTAK ALANLAR VE KARBON TUTUMLARI (CO₂ Eşdeğeri Gg)

Yıllar	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016
Ormanlar	26.869	28.539	33.920	40.106	41.832	53.893	57.673
İşlenmiş Odun Ürünleri	4.368	1.306	1.257	3.164	4.585	10.227	10.622
TOPLAM	31.237	29.845	35.177	43.270	46.417	64.120	68.295

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü, Ulusal Envanter Gönderimleri (NIR) 2018

4.4- Ozon Tabakasını İncelten Maddelerin (ODS) Tüketimi

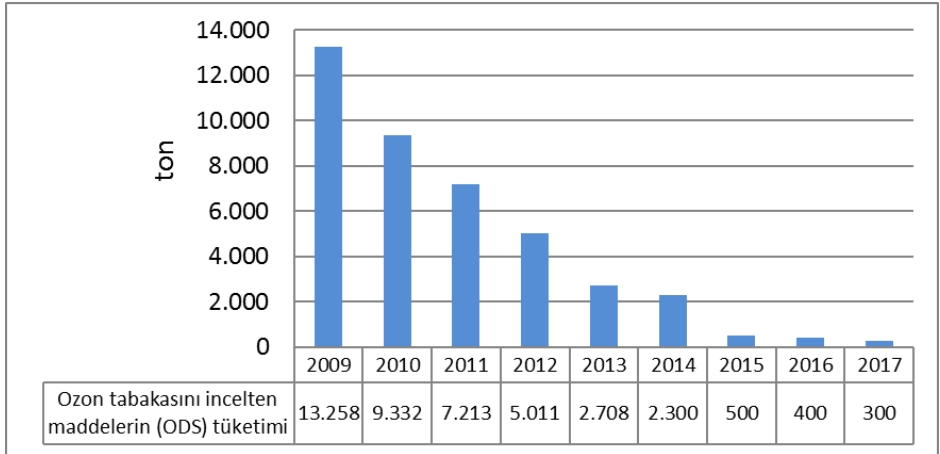
Gösterge bir itici güç göstergesidir. Ozon tabakası güneşten yeryüzüne ulaşan zararlı ultraviyole (UV) ışınlarının büyük kısmını stratosfer tabakası içerisinde emer ve yeryüzünde yaşayan canlıları ve çevreyi zararlı ultraviyole (UV) ışınlardan korur^[24]. Ancak ozon tabakasını incelten maddelerin (OTİM) atmosfere salınması ozon tabakasının incelmeyeine yol açar.

Kloroflorokarbon (CFC,) Hidrokloroflorokarbon (HCFC), Halon, Karbon Tetraklorür, Metil Kloroform grubu gazlar ozon tabakasını incelten maddelerden olup buzdolabı klima gibi soğutucu cihazlar ve yangın söndürücüler gibi günlük yaşamımızda büyük yer kaplayan alanlarda kullanılmaktadırlar.

Türkiye Ozon Tabakasını İncelten Maddelere (OTİM) dair Montreal Protokolüne 1991’de taraf olmuş ve tüm değişikliklerini kabul etmiştir. Protokolün gelişmekte olan ülkeleri arasında (Protokol’de A5 grubu ülkeler olarak adlandırılır) yer almaktadır. Ülkemizde üretimi bulunmayan OTİM’lerin ithalatı ve tüketimi Montreal Protokolü yükümlülükleri gereğince aşamalı olarak sonlandırılmakta, OTİM alternatifi maddelere geçişler konusunda projeler ve kamu/seyör bilinçlendirme çalışmaları yürütölmektedir. Diğör gelişmekte olan ölkelerden daha hızlı bir OTİM sonlandırma takvimi uygulayarak ölkemiz başarılı çalışmalara imza atmaktadır. Nitekim Türkiye’de 2009-2017 döneminde ozon tabakasını incelten maddelerin kullanımı %97 azalmıştır.

Küresel olarak, Montreal Protokolü kapsamında ozon tabakasını incelten maddelerin tüketimi, 1986 ve 2016 yılları arasında dünya genelinde %98,36 oranında azalmıştır ^[24].

GRAFİK 16- TÜRKİYE’DE OZON TABAKASINI İNCELTEEN MADDELERİN (ODS) TÜKETİMİ

Kaynak: Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü, İklim Değişikliği Dairesi Başkanlığı

4.5- Yağış

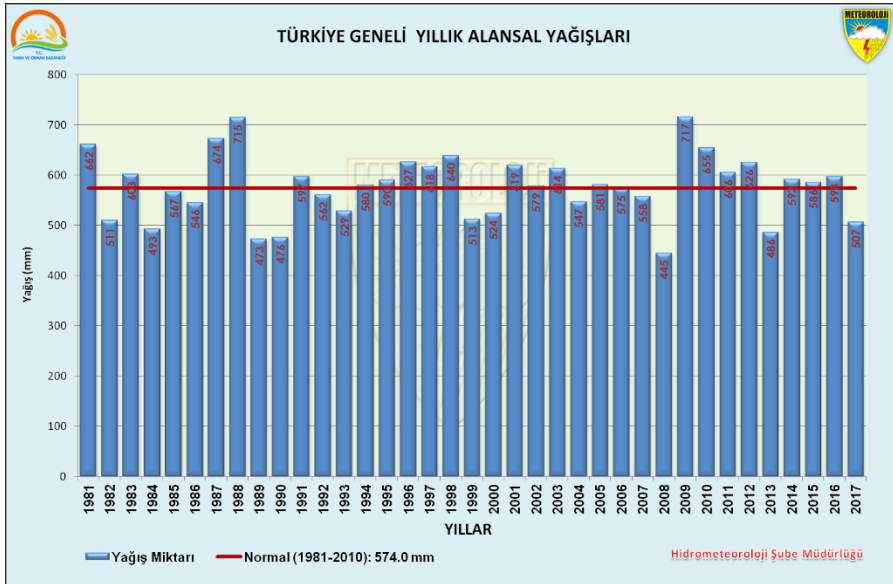

Gösterge, birim alana düşen ortalama yağış miktarının zaman serisinde ifadesi olup bir etki göstergesidir.

Ülkemiz genelinde yıllık alansal yağış normali 574 mm civarındadır. 2017 yılında (01 Ocak–31 Aralık) ortalama 507 mm yağış kaydedilmiştir. Yıllara göre yağış dağılımı incelendiğinde, çok kurak geçen 2008 yılından sonra yağışlı bir dönem başlamıştır. 2013 yılında tekrar kuraklık gözlenmiş, ancak bu kuraklıktan sonraki üç yılda Türkiye geneli yağışlar normalinin üzerinde olmuştur. 2017 ise yağış normallerin altında gerçekleşmiştir.

2017 yılında alansal yağışlarda normaline göre %12, 2016 yılı yağışlarına göre ise %15 azalma gözlenmiştir. 2017 yılında, bölgesel olarak normallerine göre yalnızca Marmara'da artma, Ege'de normaller civarında ve diğer bölgelerde azalma görülmüştür. En fazla artış %4 ile Marmara Bölgesi'nde, en fazla azalış ise %32 ile Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde gerçekleşmiştir ^[26].

GRAFİK 17- TÜRKİYE GENELİ YILLIK ALANSAL YAĞIŞ MİKTARI (mm)

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, Meteoroloji Genel Müdürlüğü

4.6- Sıcaklık

Gösterge, Türkiye ve dünyadaki yıllık ortalama sıcaklık değişimini göstermekte olup bir durum göstergesidir.

2017 yılı okyanus ve karaların küresel ortalama sıcaklıkları 14,7°C ile 1981-2010 ortalaması olan 14,3°C'nin 0,42°C üzerinde gerçekleşmiştir. 2017 yılı Türkiye ortalama sıcaklıkları ise 14,2°C ile 1981-2010 ortalaması olan 13,5°C'nin 0,7°C üzerinde gerçekleşmiştir. 2017 yılında en düşük sıcaklık -31,9°C ile Şubat ayında Ağrı'da, en yüksek sıcaklık ise 46,9°C ile Ağustos ayında Cizre'de kaydedilmiştir.

1971-2017 dönemine bakıldığında, Türkiye'de en yüksek yıllık ortalama sıcaklık 2010 yılında 15,5°C, en düşük yıllık ortalama sıcaklık ise 1992 yılında 11,8°C olarak gerçekleşmiştir. Türkiye ortalama sıcaklıklarında 1994 yılından bu yana (1997 ve 2011 yılları hariç) pozitif sıcaklık anomalileri mevcuttur ^[26].

GRAFİK 18- DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE YILLIK ORTALAMA SICAKLIKLAR

Kaynaklar:

Dünya geneli veriler için; ABD Ticaret Bakanlığı Ulusal Okyanus ve Atmosfer İdaresi (NOAA),

Türkiye verileri için; Tarım ve Orman Bakanlığı, Meteoroloji Genel Müdürlüğü

4.7- Deniz Suyu Sıcaklığı

Gösterge deniz suyu yüzey sıcaklığının yıllık değişimini ifade etmekte olup bir etki göstergesidir.

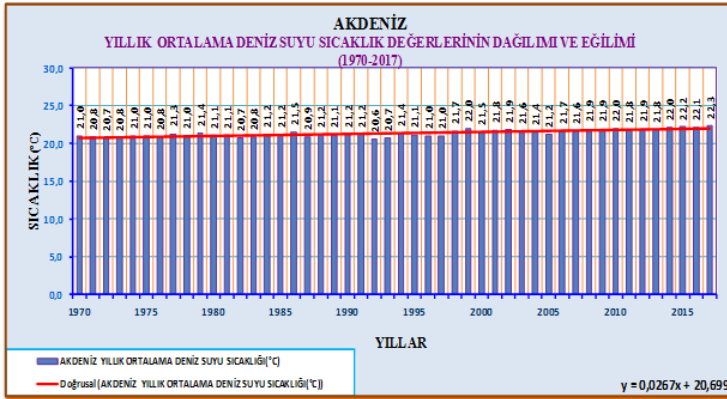
Atmosferdeki hava olaylarının ve hava kütlelerinin asıl oluşum kaynağı okyanus ve denizlerdir. İklim değişikliğinin en doğru göstergesi deniz suyundaki ısınma ve soğumalardır. Deniz suyunun ısınma yada soğuması denizlerdeki ekolojik yapıyı değiştirerek pek çok canlıyı etkilediği gibi, denizlerden ekonomik olarak yararlanan önemli bir kesimi de yakından ilgilendirmektedir.

Deniz suyu sıcaklığı, atmosferik ısınma ve soğumalardan hava sıcaklığında olduğu gibi anında etkilenmeyen, karalara göre daha geç ısınıp, geç soğuyan, bu yüzden de sıcaklığı gün içerisinde çok ani değişiklik göstermeyen meteorolojik bir parametredir. Deniz suyu sıcaklığını etkileyen en önemli faktörler, enlem derecesi, tuzluluk oranı, soğuk su akıntıları ve gün içerisinde esen rüzgarın yönüdür.

Meteoroloji Genel Müdürlüğü verilerine göre Türkiye’de uzun yıllar ortalama deniz suyu sıcaklıklarında az da olsa bir artış eğilimi görülse de küresel ölçekte ısınmadan şu aşamada söz etmek doğru değildir. Bu sürecin izlenebilmesi amacıyla yönelik olarak Meteoroloji Genel Müdürlüğü tüm kıyılarımızı temsil edecek nitelikte deniz suyu sıcaklığı ölçüm çalışmalarına bütün denizlerimizi kapsayacak şekilde devam etmektedir. Bu sayede denizlerimizle ilgili daha yüksek çözünürlükte bir veri kaynağına sahip olunacaktır.

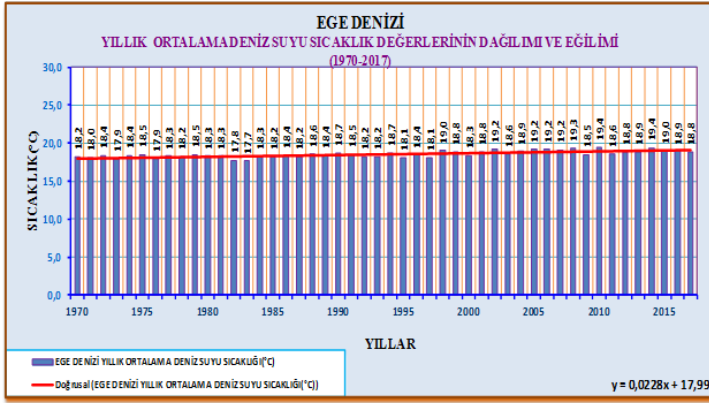
2017 yılı ortalama deniz suyu sıcaklıkları Akdeniz’de 22,3°C, Ege Denizi’nde 18,8°C, Marmara Denizi’nde 16,4°C ve Karadeniz’de 15,6°C olarak gerçekleşmiştir. 1970–2017 yılları arası denizlerde ölçülen yıllık ortalama deniz suyu sıcaklıkları (°C) olarak aşağıdaki grafiklerde verilmektedir ^[26].

GRAFİK 19- AKDENİZ’DE ÖLÇÜLEN YILLIK ORTALAMA DENİZ SUYU SICAKLIKLARI (°C)

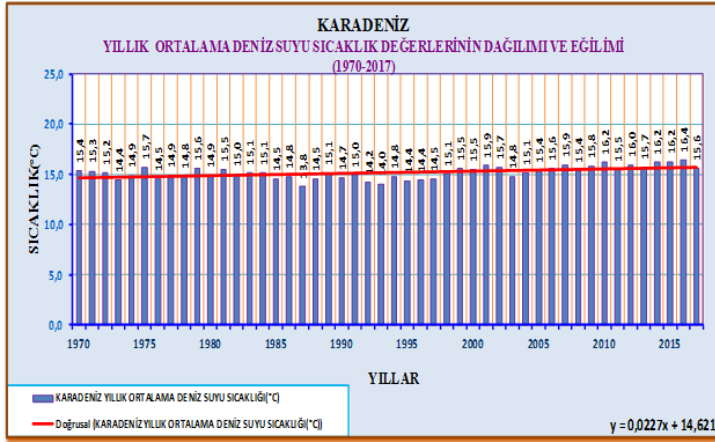

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, Meteoroloji Genel Müdürlüğü

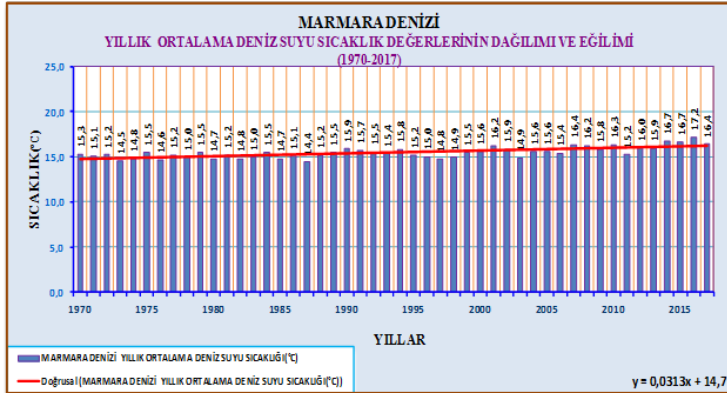
GRAFİK 20- EGE DENİZİ'NDE ÖLÇÜLEN YILLIK ORTALAMA DENİZ SUYU SICAKLIKLARI (°C)

GRAFİK 21- KARADENİZ'DE ÖLÇÜLEN YILLIK ORTALAMA DENİZ SUYU SICAKLIKLARI (°C)

GRAFİK 22- MARMARA DENİZİ'NDE ÖLÇÜLEN YILLIK ORTALAMA DENİZ SUYU SICAKLIKLARI (°C)

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, Meteoroloji Genel Müdürlüğü

5.1- Hava Kirlletici Emisyonları

Hava kirlletici emisyonları, hava kirliliğine etki eden önemli bir baskı göstergesidir. Önemli hava kirlleticilerin yıllara ve kaynak sektörleri göre ulusal emisyon miktarlarını içermektedir.

Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (UNECE) Uzun Menzilli Sınır Aşan Hava Kirliliği Sözleşmesi (CLRTAP) ile ilgili ve sözleşmenin EMEP (Avrupa'da Hava Kirlleticilerinin Uzun Menzilli Taşınımının İzlenmesi ve Değerlendirilmesi için İşbirliği Programının Uzun Dönemli Finansmanı) Protokolü kapsamında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından azot oksitler, (NO_x), kükürtdioksit (SO_2), metan olmayan uçucu organik bileşikler (NMVOC), amonyak (NH_3), karbonmonoksit (CO) ve partiküler madde (PM_{10}) için yıllık olarak bir ulusal emisyon envanteri hazırlanmakta ve BM-AEK Sekreteryası ile birlikte Avrupa Çevre Ajansı üzerinden her yıl iki önceki yılın envanteri raporlanmaktadır.

Grafik 23'te yer alan 2018 yılına esas yapılan raporlamanın kapsadığı 1990-2016 yılları emisyonlarının durumu incelendiğinde; özellikle yanma kaynaklı kirlleticilerde son yıllarda ciddi bir azalma kaydedildiği görülmektedir. Bu duruma enerji santrallerinde yakıt tüketimindeki azalma ve değişen teknolojilere bağlı güncellenen emisyon faktörleri neden olmuştur. 1990 yılına göre en çok NO_x emisyonlarında %63 ile artış olduğu, bunu sırasıyla SO_2 ve diğer emisyonların izlediği görülmektedir.

2015 yılına kıyasla emisyonlar incelendiğinde; PM_{10} ve CO emisyonlarının sırasıyla, %12 ve %9 oranında azaldığı; diğer emisyonlarda ise artma olduğu görülmektedir. Zaman serisine bağlı olarak ve bir önceki yıla kıyasla emisyon değişimleri Tablo 9' da yer almaktadır.

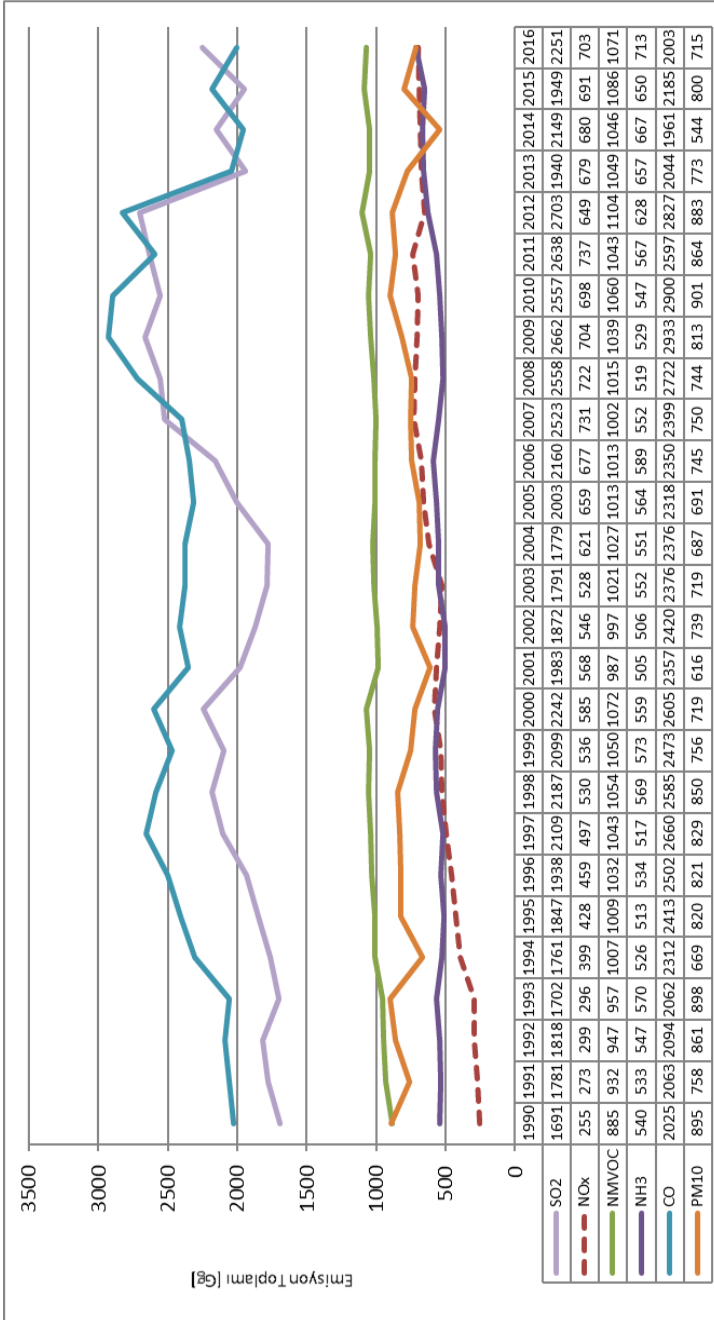
2016 yılı ulusal emisyonlarından; SO_2 emisyonları, %65,1'i elektrik üretim santrallerinden, %12,9'u evsel ısınmadan kaynaklanmıştır. NO_x emisyonları, %42,7'i elektrik üretim santrallerinden ve %9,3'u ağır vasitalardan kaynaklanmıştır. NMVOC emisyonların %18,9'u hayvanlardan oluşan atıklardan ve %13,3'ü evsel ısınmadan kaynaklanmıştır. NH_3 emisyonlarının ise başlıca kaynağı hayvan besiciliğidir.

TABLO 9- SO_2 , NO_x , NMVOC, NH_3 , CO VE PM_{10} İÇİN EMİSYON DEĞİŞİM EĞİMLERİ

% Değişim	SO_2	NO_x	NMVOC	NH_3	CO	PM_{10}
1990-2016	24,9%	63,7%	17,3%	24,2%	-1,1%	-25,1%
2015-2016	13%	2%	-1%	9%	-9%	-12%

Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü

1990 ve 2016 yılları arasında AB-28 ülkelerinde insan kaynaklı ana hava kirlletici emisyonları (NO_x emisyonları %58, SO_x emisyonları %91, NMVOC emisyonları %62, NH_3 emisyonları %23 ve $\text{PM}_{2.5}$ emisyonları %28 oranında) önemli ölçüde azalmıştır ^[27].

GRAFİK 23- SO₂, NO_x, NMVOC, NH₃, CO ve PM₁₀ İÇİN EMİSYON TOPLAMLARI (1990-2016)

Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü

5.2- Büyük Yakma Tesisleri

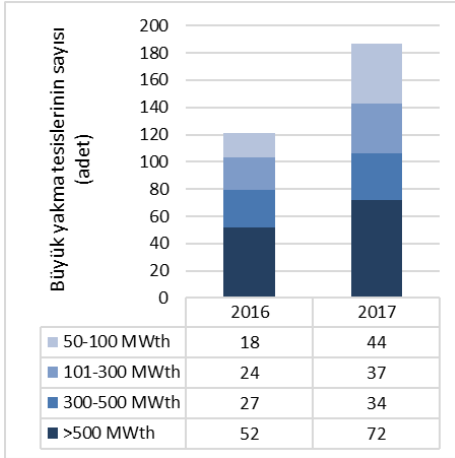
Bu gösterge, hava kirliliğine etki eden önemli bir baskı göstergesidir. Büyük endüstriyel yakma tesisleri, yararlı enerji formları üretmek için çoğunlukla fosil yakıtlar olmak üzere büyük miktarlarda yakıt kullanırlar. Büyük yakma tesislerinden kaynaklanan emisyonlar, toplam insan kaynaklı emisyonların büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu konudaki yönetmeliklerin amacı, asitleştirici kirlenici, partikül madde ve ozon öncüleri emisyonlarını azaltmaktır. Enerji üretiminde düşük karbonlu alternatifler sistematik bir geçiş gerekmektedir ^[28].

2010/75/EU sayılı Endüstriyel Emisyonlar Direktifi'nin I. ve II. bölümlerini uyumlaştıran "Entegre Kirlilik Önleme ve Kontrol Yönetmeliği Taslağı"nın Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nca 2018 yılında yayımlanması öngörülmektedir.

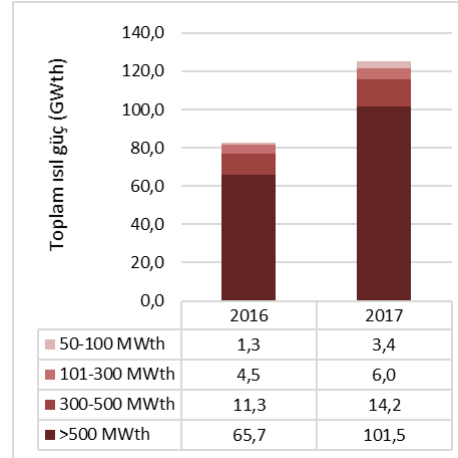
2016 yılında Türkiye'nin büyük yakma tesisleri toplam kurulu kapasitesi 82 GWth, 2017 yılında ise %42 artarak 125 GWth olmuştur.

2015 yılında, AB-28 ülkelerinde, dört ülke (sırasıyla olmak üzere; Almanya, İtalya, Birleşik Krallık ve İspanya) toplam işletme kapasitesinin %52'sini oluşturmuştur. 2015 yılı itibarıyla, Almanya'nın büyük yakma tesisleri toplam kurulu kapasitesi 287 GWth, İtalya'nın ise 165 GWth'dur ^[28].

GRAFİK 24 - BÜYÜK YAKMA TESİSİ SAYILARI

GRAFİK 25- BÜYÜK YAKMA TESİSLERİ TOPLAM ISIL GÜCÜ

Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü

5.3- Hava Kalitesinde PM₁₀ ve SO₂ Ortalamaları

Dış ortam havasında kirleticilerin konsantrasyonları hava kirliliği açısından temel bir durum göstergesidir. Bu gerekçe ile “Ulusal Hava Kalitesi İzleme Ağı” kapsamında 81 ilde kurulu bulunan hava kalitesi izleme istasyonlarından alınan veriler toplanmakta, ayrıca sürekli ve çevrimiçi olarak www.havaizleme.gov.tr internet adresinden de halkın bilgisine sunulmaktadır.

Ulusal Hava Kalitesi İzleme Ağından elde edilen bilgilere göre, 2017 yılında kirliliğin en yüksek olduğu 10 istasyonda ölçülen ve doğrulanmış olan yıllık ortalama PM₁₀ ve SO₂ verileri Tablo 10’ da sunulmaktadır. Edirne (Keşan) son 4 yıldır en yüksek yıllık SO₂ ortalamasını vermektedir. Ankara (Kayaş) istasyonu ise yıllık ortalama PM₁₀ değeri bakımından 2017 yılının en yüksek istasyonu olarak görülmektedir.

2013-2017 yılları arasındaki son beş yıllık döneme bakıldığında, yıllık PM₁₀ ortalamalarının en yüksek olduğu ilk 10 istasyon arasına Bursa, Iğdır ve Siirt istasyonunun 4 kez, Kayseri (Hürriyet) istasyonunun ise 3 kez girdiği görülmektedir. Son beş yıllık dönemde, yıllık SO₂ ortalamalarının en yüksek olduğu ilk 10 istasyon arasına Edirne (Keşan) ve Çanakkale (Çan) 5 kez, Amasya (Suluova) ve Tekirdağ (Merkez MTHM) istasyonlarının 3 kez girdiği görülmektedir.

TABLO 10-- 2017 YILINA AİT PM₁₀ ve SO₂ ORTALAMALARININ EN YÜKSEK OLDUĞU HAVA KALİTESİ İZLEME İSTASYONLARI

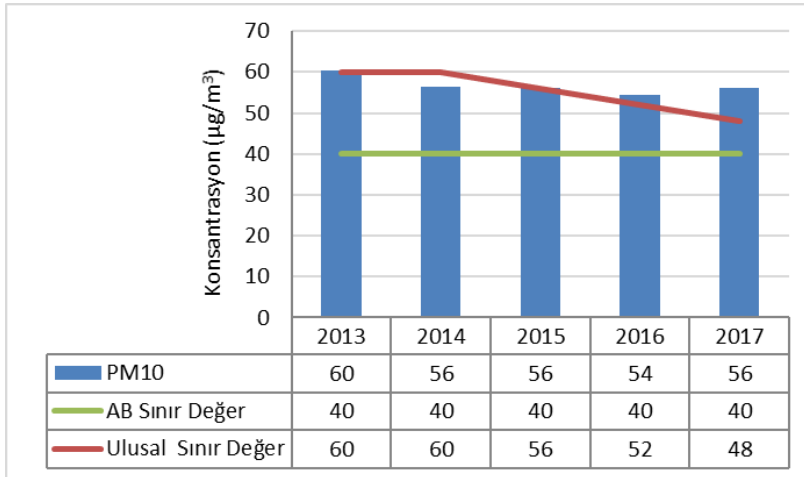
İstasyon Adı	PM ₁₀ (µg/m ³)*	İstasyon Adı	SO ₂ (µg/m ³)*
ANKARA (Kayaş)	100	EDİRNE (Keşan MTHM)	167
BURSA	99	AMASYA (Suluova)	40
ADANA (Meteoroloji)	88	ÇORUM (Mimar Sinan)	40
TOKAT (Erbaa)	87	EDİRNE	27
ANKARA (Sihhiye)	85	TEKİRDAĞ	26
AMASYA (Şehzade)	84	AFYON	23
AFYON	82	ÇANAKKALE (Çan MTHM)	23
BURSA (BeyazıtCad. MTHM)	81	SAMSUN (Canik)	23
NİĞDE	81	AĞRI	21
TEKİRDAĞ (Merkez MTHM)	81	KOCAELİ (Dilovası)	21

* İstasyonlardan alınan valide edilmiş saatlik ortalama verilerinden %90 ve üzeri olanlar esas alınarak değerlendirilmiştir.

MTHM: Marmara Temiz Hava Merkezi

Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, ÇED, İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü, Laboratuvar, Ölçüm ve İzleme Dairesi Başkanlığı

Grafik 26’da, son beş yılın PM₁₀ ortalama konsantrasyonları verilmektedir. Buna göre 2017 yılında ulusal sınır değer %16 oranında, Avrupa Birliği sınır değeri ise %28 oranında aşılmıştır.

GRAFİK 26- SON BEŞ YILIN (2013-2017) ORTALAMA PM₁₀ KONSANTRASYONLARI

Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, ÇED, İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü, Laboratuvar, Ölçüm ve İzleme Dairesi Başkanlığı

Hava kalitesinin iyileştirilmesi amacıyla “Temiz Hava Eylem Planları” kapsamında; ısınma amaçlı kullanılan yakıt türünün kontrolü, yakma sistemlerinin iyileştirilmesi, binalarda mantolama, ateşçilerin eğitimi ve motorlu taşıtlardan kaynaklanan kirlilik yüklerinin azaltılmasına ilişkin tedbirlerin etkinliğinin artırılması için gereken çalışmalar yapılmakta ve yapılmaya devam etmektedir. Gerek yerel yönetimler gerekse Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve İl Müdürlükleri hava kirliliğinin kontrolü amacıyla yapılan çalışmalarını sürdürmektedir.

5.4- Hava Kalitesi Sınır Değerlerin Aşım Sayıları

Hava kirliliğinin sınır değerlerin üzerine ne sıklıkta çıktığını gösteren bir durum göstergesidir. Aşım sayılarının artması, hava kalitesinin kötüleştiğini gösterir.

Hava Kalitesinin Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliğinde (HKDYY) 2009 yılından beri hava kalitesi parametreleri için kademeli azaltım ile her geçen yıl daha sıkı sınır değer uygulanmaktadır. HKDYY’de belirtilen limit değerlerin her yıl biraz daha düşürülmesi ve ölçüm yapılan istasyon sayısının sürekli artması toplam aşım sayısının artmasında rol oynamaktadır.

2017 yılında günlük sınır değer PM₁₀ parametresi için 70 µg/m³ ve SO₂ parametresi için 175 µg/m³ olarak belirlenmiştir. 2017 yılında toplam aşım sayıları PM₁₀ parametresi için 13827, SO₂ parametresi için ise 256 olarak ortaya çıkmaktadır. 2015-2017 yılları arasındaki dönemde tüm istasyonlar esas alınarak hesaplanan sınır aşım sayılarına göre; 2017 yılında 2016 yılına göre her iki sınır değerde de %12,5 azaltılma olmasına karşın, PM₁₀ parametresi için aşım sayısında %36 artış, SO₂ parametresi için aşım sayısında ise %20 oranında azalma meydana gelmiştir [29].

5.5- Hava Kalitesi İzleme İstasyon Sayısı

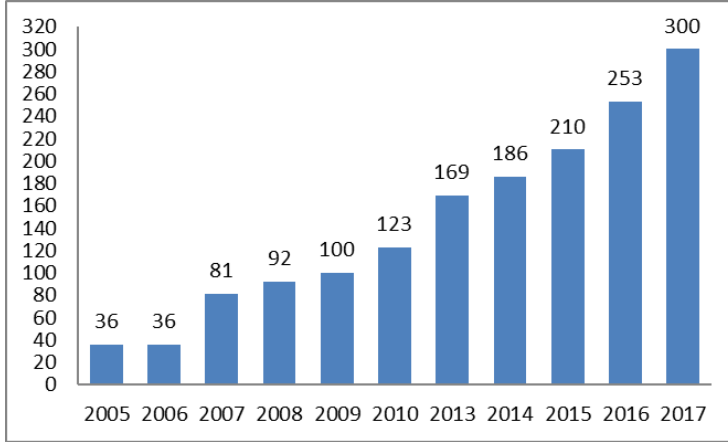
Gösterge bir tepki göstergesi olup hava kalitesi verilerinin daha sağlıklı olmasını temin etmek amacıyla izleme istasyonu sayısı ve vasıflarını izler.

Ülkemizde kurulu bulunan 300 istasyon, Avrupa Birliği normlarına uygun olarak hem kaynak bazlı, hem de alan bazlı olarak gruplandırılarak kurulmuştur. İstasyonların kurulması aşamasında Bakanlığımızca yürütülen hava kalitesi ön değerlendirme çalışmalarından faydalanılmıştır.

Mevcut istasyonlardan 285 adedinde PM₁₀, 132 adedinde PM_{2.5}, 258 adedinde SO₂, 234 adedinde NO_x, 160 adedinde O₃ ve 143 adet istasyonda CO parametreleri ölçülmektedir.

Avrupa Birliği normlarına göre kurulacak istasyon sayılarının belirlenmesinde etken olan nüfus verileri referans alındığında mevcut istasyon sayısının en az 330 adet olması gerekmektedir. Bu kapsamda Bakanlığımızca yeni istasyon kurulumları devam etmektedir.

GRAFİK 27- YILLAR İTİBARIYLA HAVA KALİTESİ İZLEME İSTASYONLARININ SAYISI

Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, ÇED, İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü, Laboratuvar, Ölçüm ve İzleme Dairesi Başkanlığı

6.1- Su Kullanımı

Gösterge bir baskı göstergesi olup, içme suyu, sanayi ve tarım sektörlerinin su ihtiyacının karşılanması amacıyla tatlı su kaynaklarının (yüzey ve yeraltı) kullanımını göstermektedir. Su kullanımı tatlı su kaynakları üzerindeki baskının göstergesidir.

Sulama verileri için DSİ, diğer su kullanım verileri için TÜİK verilerinden hareketle Türkiye’de 2016 yılı itibarıyla çekilen suyun %71,3’ü tarımsal sulamada, %18,4’ü sanayide, %10,3’ü içme ve kullanma suyu olarak kullanılmıştır.

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)’nın 2016’da yayınlanan 2010 yılı verilerine göre; su kaynaklarının dünyada %69’u sulama, %19’u sanayi, %12’si kentsel tüketimde kullanılmaktadır ^[30].

Avrupa Çevre Ajansı verilerine göre ise 2015 yılı itibarıyla, Güney Kıbrıs, Türkiye dışındaki ajans üyesi Avrupa ülkelerinde su kaynaklarının %40,4’ü tarım, ormancılık ve balıkçılıkta, %27,8’i elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme temininde, %17,7’si madencilik ve taş ocaklığı, imalat ve inşaat alanında, %11,6’sı evsel kullanımda, %2,6’sı hizmet sektöründe kullanılmıştır ^[31].

TABLO 11- KULLANIMLARINA GÖRE SU KAYNAKLARINDAN ÇEKİLEN SU MİKTARI (milyar m³/yıl)

	2008	2010	2012	2014	2016
Belediyeler	4,55	4,78	4,94	5,23	5,83
Köyler	1,22	1,01	1,04	0,43	0,38
İmalat sanayi işyerleri	1,31	1,56	1,79	2,20	2,12
Termik santraller	4,54	4,27	6,40	6,53	8,61
Organize sanayi bölgeleri	0,11	0,11	0,14	0,14	0,15
Maden işletmeleri	... (*)	0,05	0,11	0,21	0,23
Sulama	33,77	38,15	41,55	35,85	43,06
Toplam		49,95	55,96	50,59	60,38

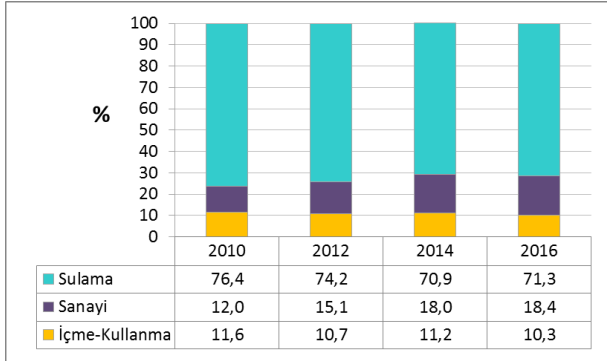
(*) Bilgi yoktur.

Not: TÜİK verilerinde deniz suyu kullanımı dahildir.

Kaynaklar: “Sulama” rakamları için Kaynak, Tarım ve Orman Bakanlığı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ), <http://www.dsi.gov.tr/dsi-resmi-istatistikler-bolumunden-alinan-yuzey-ve-yeralty-suyu-miktarlaridir>.

Diğer veriler için; TÜİK “Sektörel Su ve Atıksu İstatistikleri, 2016” Haber Bülteni, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27672>

GRAFİK 28- SEKTÖRLERE GÖRE SU KULLANIMI, (2010-2016)

Su kullanım indeksi (WEI); tatlı sulardan çekilen ortalama yıllık toplam su miktarının ülke seviyesinde ortalama toplam yıllık yenilenebilir tatlı su kaynaklarına bölünmesi ile elde edilir ve yüzdelik oran olarak ifade edilir.

Türkiye’de yıllık ortalama yağış yaklaşık 643 mm olup, yılda ortalama 501 milyar m^3 suya tekabül etmektedir. Bu suyun 274 milyar m^3 ’ü toprak ve su yüzeyleri ile bitkilerden olan buharlaşmalar yoluyla atmosfere geri dönmekte, 69 milyar m^3 ’lük kısmı yeraltı suyunu beslemekte, 158 milyar m^3 ’lük kısmı ise akışa geçerek çeşitli büyüklükteki akarsular vasıtasıyla denizlere ve kapalı havzalardaki göllere boşalmaktadır. Yeraltı suyunu besleyen 69 milyar m^3 ’lük suyun 28 milyar m^3 ’ü pınarlar vasıtasıyla yerüstü suyuna tekrar katılmaktadır. Ayrıca komşu ülkelerden ülkemize gelen yılda ortalama 7 milyar m^3 su bulunmaktadır. Böylece ülkemizin brüt yerüstü suyu potansiyeli 193 milyar m^3 olmaktadır. Yeraltı suyunu besleyen 41 milyar m^3 de dikkate alındığında, ülkemizin toplam yenilenebilir su potansiyeli brüt 234 milyar m^3 olarak hesaplanmıştır^[34].

Buna göre; Türkiye’nin su kullanım indeksi 2010 yılı için %21,3, 2012 yılı için %23,9, 2014 yılı için %21,6 ve 2016 yılı için %25,8’ dir. Bu gösterge için %20’nin üzerinde bir su kullanım indeksi değeri su kıtlığını, %40’ın üzerinde bir değer ise şiddetli kıtlığını göstermektedir^[35]. Bu gösterge ülkemizin sürdürülebilir su kaynakları yönetimi konusunda önlemler alması gerektiğini göstermektedir.

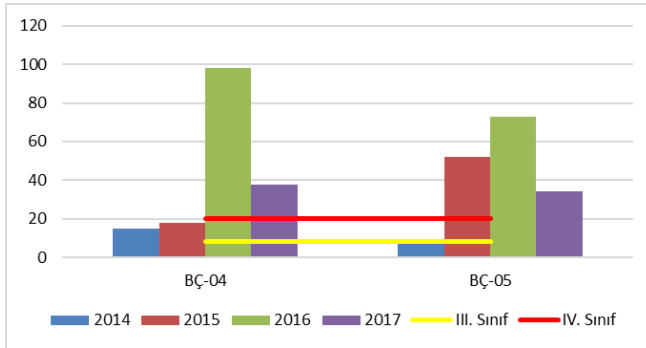
6.2- Nehir Sularında Oksijen Tüketen Maddeler

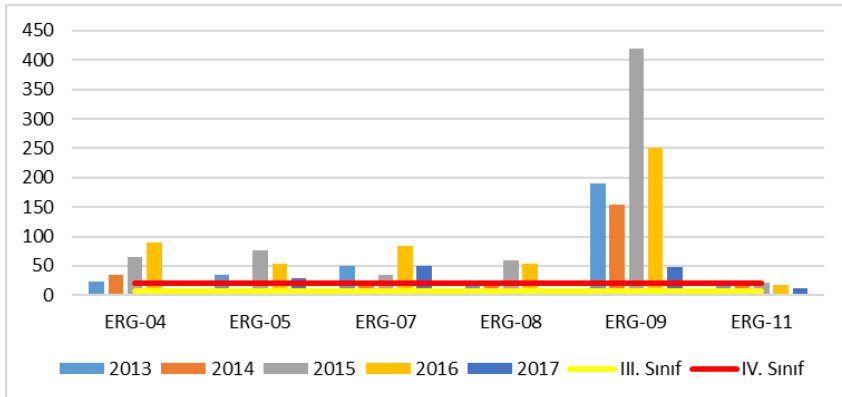
Su kütlelerinde oksijenlenme durumu için ana gösterge, oksitlenebilen organik maddeleri tüketen sudaki canlıların oksijen talebini ifade eden biyokimyasal oksijen ihtiyacı (BOİ)'dir. Bu gösterge, nehirlerdeki amonyak (NH_4) konsantrasyonları ve BOİ ile ilgili mevcut durumu ve eğilimleri gösteren bir durum göstergesidir.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Laboratuvar, Ölçüm ve İzleme Dairesi Başkanlığınca 2012, 2013, 2014, 2015, 2016 ve 2017 yıllarında Evsel ve Endüstriyel Kirlilik İzleme Programları hazırlanmıştır. Bu kapsamda yoğun evsel ve endüstriyel kirlenim baskısı altında bulunan ve kirlilik yükü en fazla olan Ergene, Küçük Menderes, Gediz, Kuzey Ege, Sakarya ve Susurluk Havzalarında mevsimsel izleme çalışmaları yürütülmüştür. Ölçüm yapılan bu havzalarda nehirler genel olarak "Yerüstü Su Kalitesi Yönetmeliği" kapsamında IV. Sınıf su kalitesinde (çok kirlenmiş su) tespit edilmiştir.

GRAFİK 29- KUZEY EGE (BAKIRÇAY) HAVZASI BİYOKİMYASAL OKSİJEN İHTİYACI (mg/L)

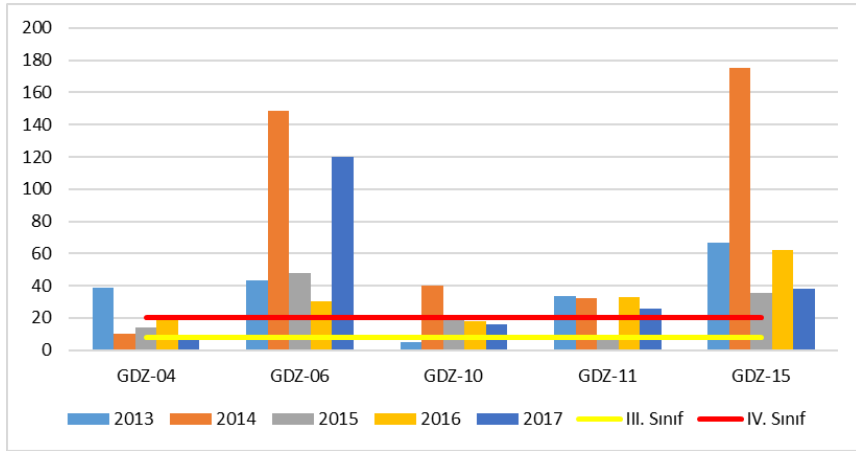

GRAFİK 30- ERGENE HAVZASI BİYOKİMYASAL OKSİJEN İHTİYACI (mg/L)

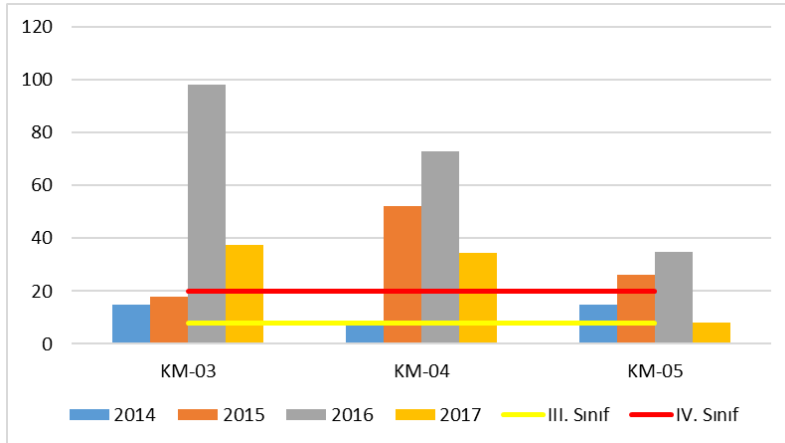

Kaynaklar: Evsel ve Endüstriyel Kirlilik İzleme Programı Havza İzleme Çalışmaları (2017)

GRAFİK 31- GEDİZ HAVZASI BİYOKİMYASAL OKSİJEN İHTİYACI (mg/L)

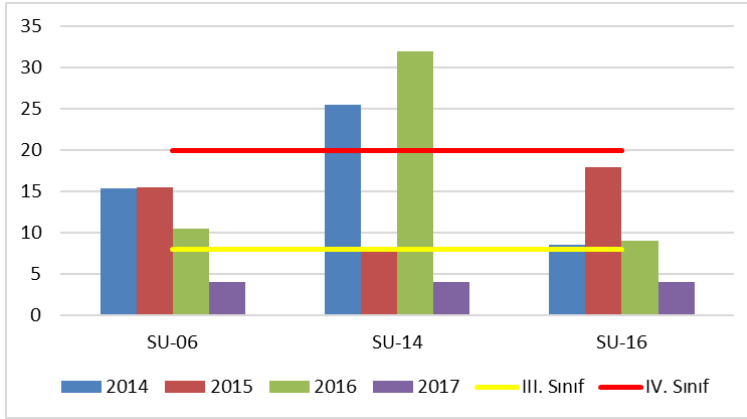

GRAFİK 32- KÜÇÜK MENDERES HAVZASI BİYOKİMYASAL OKSİJEN İHTİYACI (mg/L)

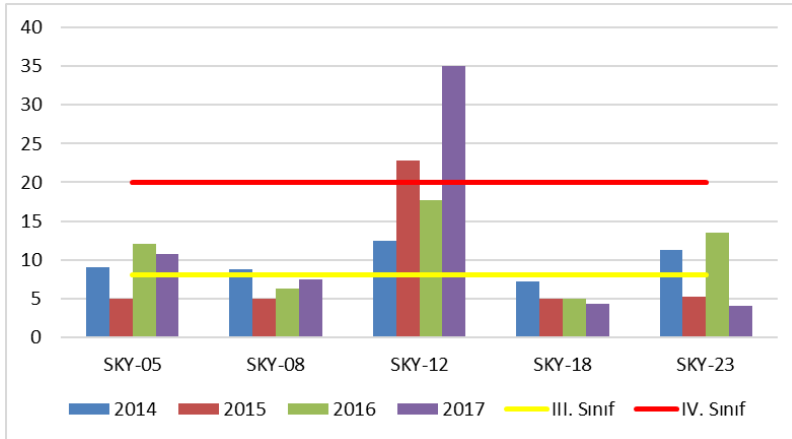

Kaynaklar: Eysel ve Endüstriyel Kirlilik İzleme Programı Havza İzleme Çalışmaları (2017)

GRAFİK 33- SUSURLUK HAVZASI BİYOKİMYASAL OKSİJEN İHTİYACI (mg/L)

GRAFİK 34- SAKARYA HAVZASI BİYOKİMYASAL OKSİJEN İHTİYACI (mg/L)

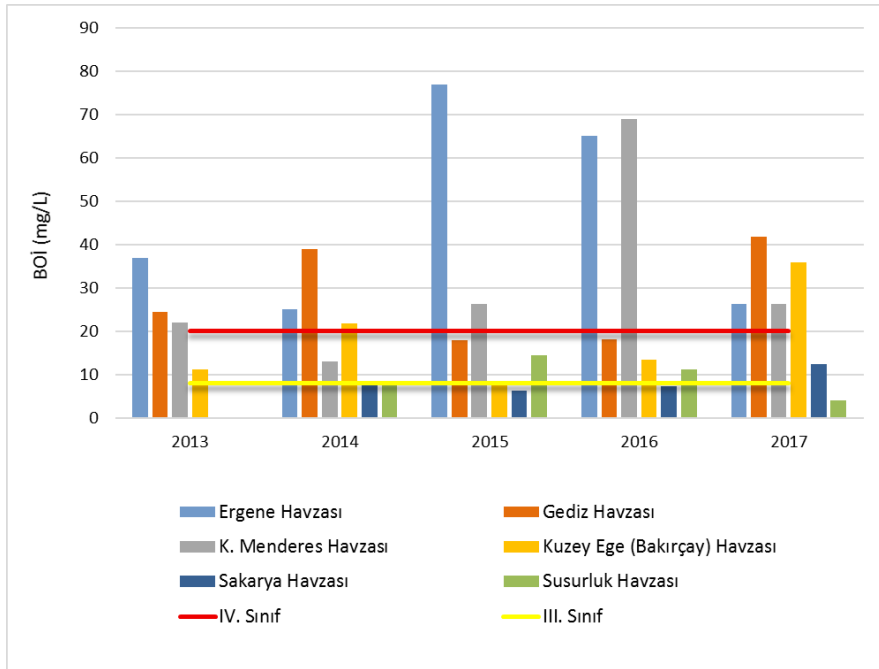

Kaynaklar: Evsel ve Endüstriyel Kirlilik İzleme Programı Havza İzleme Çalışmaları (2017)

Havzalara ait tüm istasyonların ortalamaları yıllar itibarıyla karşılaştırıldığında, genel olarak BOİ parametresinde azalma eğilimi gözlenmiştir.

Kirliliğin sürekli olarak tespit edilmesi ve önlemlerin alınabilmesi için, Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca, kurulu kapasitesi 10.000 m³/gün ve üzerinde olan tesislerin arıtma tesis çıkışlarına sürekli izleme istasyonları kurularak kirlilik seviyeleri anlık olarak izlenmeye başlanmıştır. Verilen uyarıya göre sistemin otomatik numune alması sağlanarak, numunenin yetkili laboratuvarda analizinin yapılması ve analiz sonucuna göre gerekli işlemler başlatılmaktadır. 2014 yılından bu yana düzenli yürütülen izlemelerden elde edilen tespitler sonucu Havza izlemeleri (EKİP) programı 2017 yılında geliştirilerek sıcak noktalar civarında bulunan tesislerde ve havzada yer alan tüm SAİS'lerde denetim yapılmıştır.

GRAFİK 35- YILLAR İTİBARIYLA, KİRLİLİK YÜKÜ EN FAZLA OLAN HAVZALARDA ORTALAMA BİYOKİMYASAL OKSİJEN İHTİYACI (mg/L)

Notlar:

- 1) Havzalarda yıl içindeki tüm istasyonların ölçümlerinin aritmetik ortalaması esas alınmıştır.
- 2) Ölçüm limitlerinin altındaki değerler 0 (sıfır) olarak kabul edilmiştir.
- 3) Susurluk ve Sakarya Havzalarının 2013 yılı ölçümleri yoktur.

Kaynaklar: Evsel ve Endüstriyel Kirlilik İzleme Programı Havza İzleme Çalışmaları (2017)

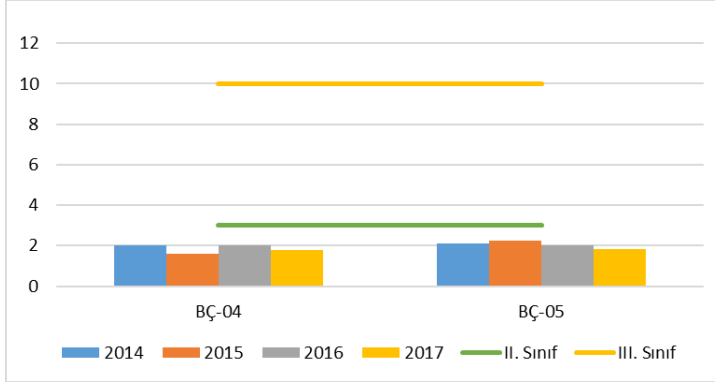
6.3- Tatlı Su Kaynaklarında Besi Maddeleri

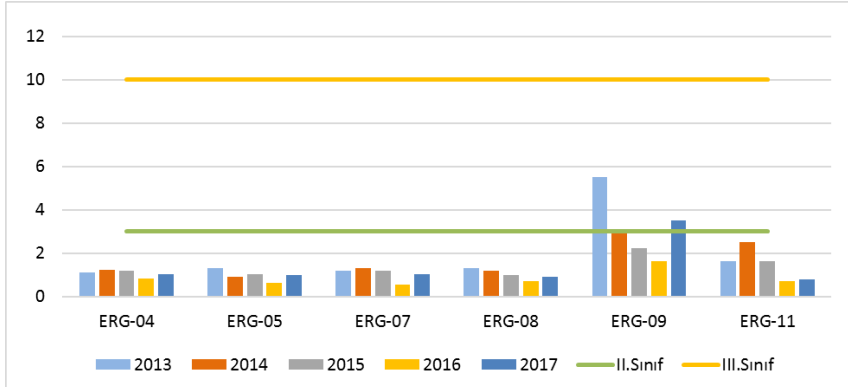
Gösterge, mevcut besin yoğunlukları ve zamansal eğilimlerdeki coğrafi değişimleri göstermek için kullanılan durum göstergesidir. Kentsel bölgelerden, sanayi ve tarım alanlarından su oluşumlarına geniş çapta azot ve fosfor girişi ötrofikasyona neden olabilir.

Kirlilik yükü en fazla olan nehir havzalarında; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Laboratuvar, Ölçüm ve İzleme Dairesi Başkanlığınca 2012, 2013, 2014, 2015, 2016 ve 2017 yıllarında Evsel ve Endüstriyel Kirlilik İzleme Programları hazırlanmıştır. Bu kapsamda, kirlilik yükü en fazla olan Ergene, Küçük Menderes, Gediz, Kuzey Ege, Sakarya ve Susurluk Havzalarında mevsimsel izleme çalışmaları yürütülmüştür. Ölçüm yapılan bu havzalarda nehirler genel olarak “Yerüstü Su Kalitesi Yönetmeliği” kapsamında IV. Sınıf (çok kirlenmiş su) su kalitesinde tespit edilmiştir.

GRAFİK 36- KUZEY EGE (BAKIRÇAY) HAVZASI NİTRAT AZOTU (mg/L)

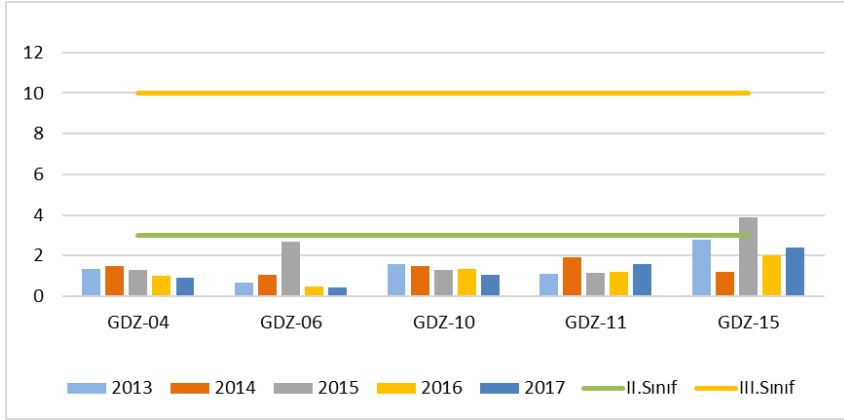

GRAFİK 37- ERGENE HAVZASI NİTRAT AZOTU (mg/L)

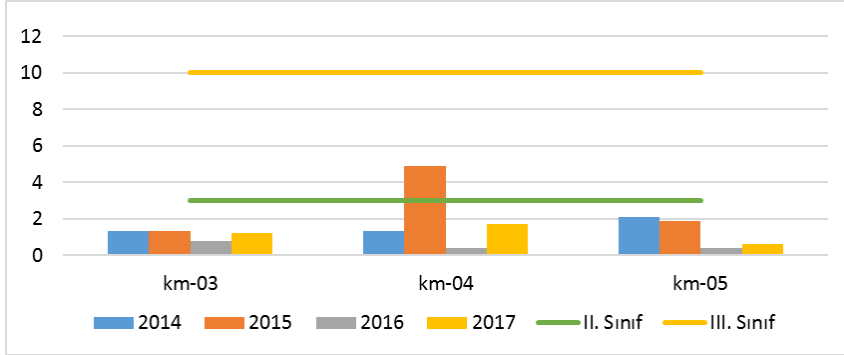

Kaynaklar: Evsel ve Endüstriyel Kirlilik İzleme Programı Havza İzleme Çalışmaları 2017

GRAFİK 38- GEDİZ HAVZASI NİTRAT AZOTU (mg/L)

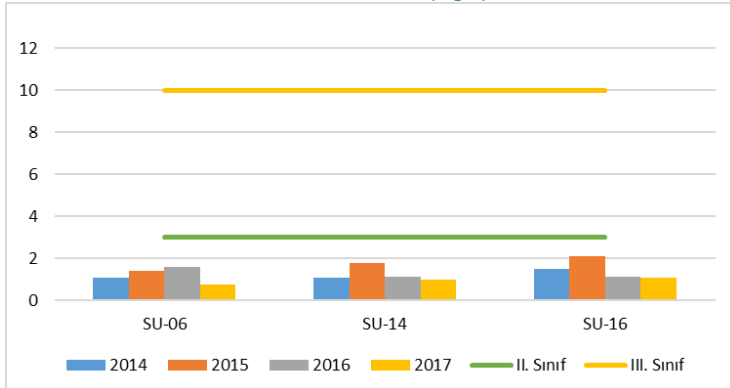

GRAFİK 39- KÜÇÜK MENDERES HAVZASI NİTRAT AZOTU (mg/L)

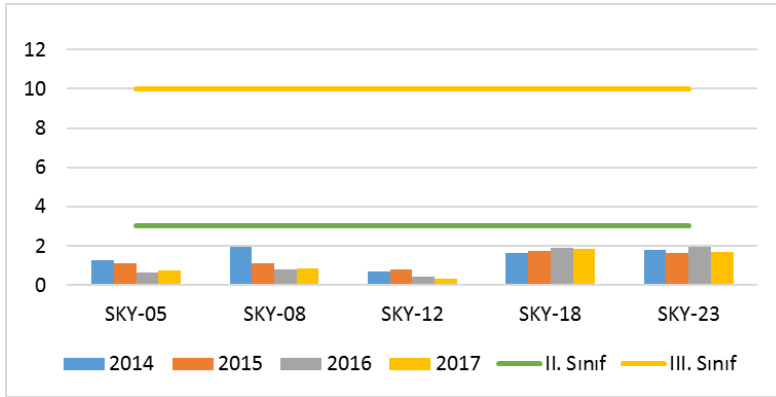
Küçük Menderes Havzasında 2013'den 2016'ya nitrat parametresinde azalış gözlenmiştir.

GRAFİK 40- SUSURLUK HAVZASI NİTRAT AZOTU (mg/L)

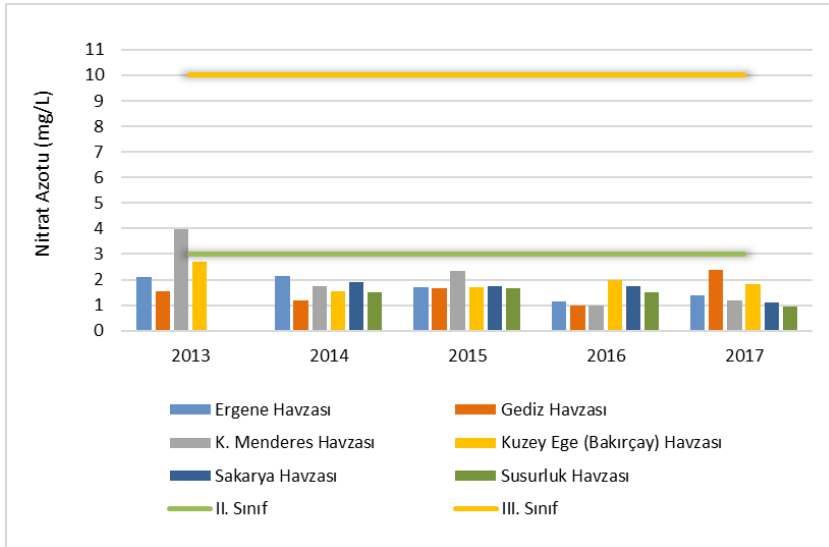
Kaynaklar: Eysel ve Endüstriyel Kirlilik İzleme Programı Havza İzleme Çalışmaları 2017

GRAFİK 41- SAKARYA HAVZASI NİTRAT AZOTU (mg/L)

Havzalara ait tüm istasyonların ortalamaları yıllar itibariyle karşılaştırıldığında, genel olarak nitrat azotu değerlerinde azalma gözlenmiştir.

GRAFİK 42- YILLAR İTİBARIYLA KİRLİLİK YÜKÜ EN FAZLA OLAN HAVZALARDA ORTALAMA NİTRAT AZOTU (mg/L)

Notlar:

- 1) Havzalarda yıl içindeki tüm istasyonların ölçümlerinin aritmetik ortalaması esas alınmıştır
- 2) Ölçüm limitlerinin altındaki değerler 0 (sıfır) olarak kabul edilmiştir.
- 3) Susurluk ve Sakarya Havzalarının 2013 ölçümleri yoktur.

Kaynaklar: Evsel ve Endüstriyel Kirlilik İzleme Programı Havza İzleme Çalışmaları (2017)

6.4- Kıyı ve Deniz Sularında Klorofil-a Miktarı

Fitoplankton biyokütlesi göstergesi olan klorofil-a fotosentez gerçekleştirir ve bu mekanizma ile besin döngüsü içerisinde birincil organik madde üretimi sağlar. Işıklı tabakada oluşan ve bağlı üretimlerde üretilen organik yük ve organik atıklar su kolonunda daha derinlere çökerken bakteriyel parçalanma ile suda çözünmüş oksijenin kullanımına ve yaşam için gerekli oksijenin azalmasına neden olurlar.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Laboratuvar, Ölçüm ve İzleme Dairesi Başkanlığınca “Denizlerde Bütünleşik Kirlilik İzleme Çalışması” TÜBİTAK-MAM’ın koordinasyonunda yürütülmektedir. Bu kapsamda Akdeniz, Ege Denizi, Marmara Denizi ve Karadeniz’de izleme çalışmaları ile denizlerimizin kalite ve kirlilik durumları çeşitli göstergelerle ortaya konulmaktadır.

Tüm denizlerimizde belirlenen su yönetim birimi içinde su kalitesi sınıflamasına yönelik olarak 2014-2017 döneminde klorofil-a (Chl-a) değerleri incelendiğinde genel olarak her yıl tüm denizlerde güneş ışığının yeterli olduğu ve karasal kaynaklı besin tuzları girdilerinin artış gösterdiği kış döneminde birincil üretimin artmasıyla, en yüksek değerlere ulaştığı, yıllar arasında ise belirli bir farkın olmadığı gözlemlenmiştir.

Denizlerde kirlilik ve kalite değerlendirmeleri su yönetimi birimi (SYB) bazlı yapılmaktadır. Su Yönetim Birimleri veya diğer bir deyişle Kıyı Su Kütleleri yüzey sularının önemli özelliklerle –fiziksel, hidromorfolojik, ekolojik ve baskıların analizi ile- ayrıştırılmış bir yüzey suyu bölümünü tanımlar. Su Çerçeve Direktifi kapsamında ele alınan en küçük yönetim birimleridir.

Akdeniz’de nehirlerin ve evsel/kentsel atıksular gibi diğer karasal girdilerin beslediği sığ ve az tuzlu kıyısız alanlarda en yüksek klorofil-a değerleri gözlenmiştir (AKD-1 (Asi Nehri), AKD-4 (Ceyhan Nehri), AKD-5 (Seyhan Nehri)). Karasal girdilerin zayıfladığı açık deniz yüzey sularında ve temiz bölge kıyısız alanda (Anamur-Marmaris arasında kalan bölge) klorofil-a seviyeleri düşük olup doğal seviyesindedir. Karasal girdilerin su kolonunda etkisi 5-10 m derinliğe kadardır. 2017 yaz dönemi değerlerinin derinlikle değişimi incelendiğinde, nehirlerin beslemiş olduğu az tuzlu ve düşük Seki Disk Derinliği değerlerinin gözlemlendiği Mersin ve İskenderun körfezleri kıyısız alanda biyokütle göstergesi Chl-a değerleri yüksek seviyede ölçülürken, karasal girdilerin zayıfladığı kıyısız alan ve referans bölge yüzey sularında Chl-a değerleri zemin değerlerdedir (Grafik 43).

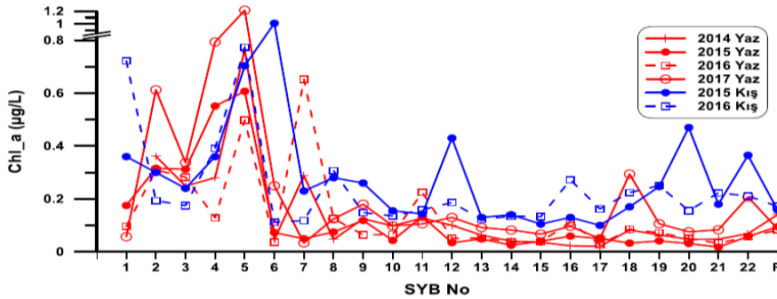
Ege Denizi 2014-2017 SYB’lerinde yüzey tabaka klorofil-a konsantrasyonu değerlendirildiğinde, yaz ve kış örneklemesinde belirgin farklılıklar görülmemekle birlikte, İzmir İç ve Orta Körfez ve Güllük Körfezi’nde görece yüksek değerler dikkat çekmektedir. Kış aylarında Kuzey Ege’de görece yüksek değerlerin Marmara Denizi kaynaklı olduğu düşünülmektedir (Grafik 44).

Klorofil-a’nın 2017 yaz yüzey dağılımlarına bakıldığında, Karadeniz genelinde konsantrasyonların $<1 \mu\text{g/L}$ olduğu görülmektedir. Görece yüksek değerler ($>1-1.5 \mu\text{g/L}$) genellikle doğu Karadeniz’de kıyılara yakın istasyonlarda görülmüştür. Açık

istasyonların tümünde değerler $<1 \mu\text{g/L}$ altında kalmıştır. En yüksek klorofil-a değeri TRK61 (Hopa Kontrol) istasyonunda ölçülmüştür. 2014-2017 SYB yüzey tabaka klorofil-a konsantrasyonları karşılaştırıldığında, kış seviyelerinin genellikle yaz seviyelerinden yüksek olduğu görülmektedir. 2017 yaz konsantrasyonları geçmiş dönem yaz konsantrasyonlarıyla uyumluluk göstermektedir (Grafik 45).

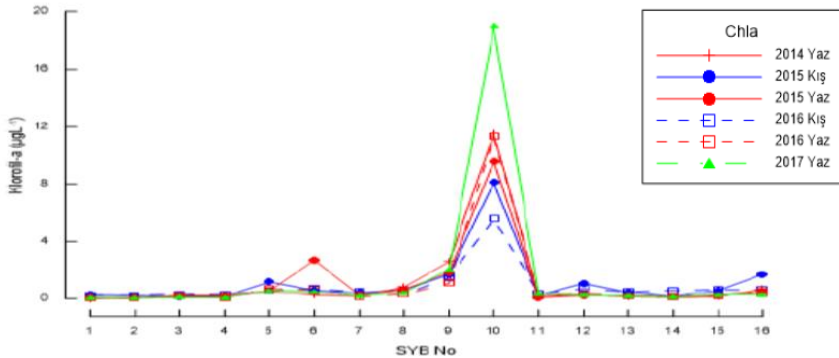
Marmara Denizi SYB'lerinin 2014-2017 yılları arası yüzey tabaka klorofil-a konsantrasyonlarının karşılaştırılması Grafik 46'da verilmiştir. Klorofil-a'nın en yüksek değerleri ($>4 \mu\text{g/L}$) ise yazın Bandırma ve İzmit Körfezi ile İstanbul Boğazı çıkışında görülmüştür. İlk defa 2017 yılında ölçülen ilkbahar döneminde ise değerler yaz dönemine yakın bir seviyede olduğu görülmektedir. 2017 yaz konsantrasyonları geçmiş dönem yaz konsantrasyonlarıyla uyumluluk göstermektedir (Grafik 46).

GRAFİK 43- AKDENİZ YÜZEY SUYU KLOROFİL-A KONSANTRASYONLARININ 2014-2017 KARŞILAŞTIRMASI

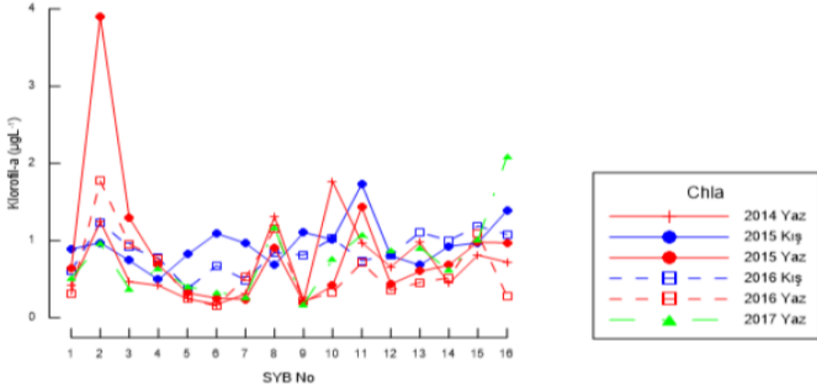
Kaynak: ÇŞB-ÇEDİDGM ve TÜBİTAK-MAM (2018). Bütünleşik Kirlilik İzleme Projesi (2017-2019). ÇTÜE 5178702, Rapor No. ÇTÜE.17.2111 (Akdeniz Sonuç Raporu, 2018), Şubat 2018, Gebze-Kocaeli.

GRAFİK 44- EGE DENİZİ YÜZEY SUYU KLOROFİL-A KONSANTRASYONLARININ 2014-2017 KARŞILAŞTIRMASI

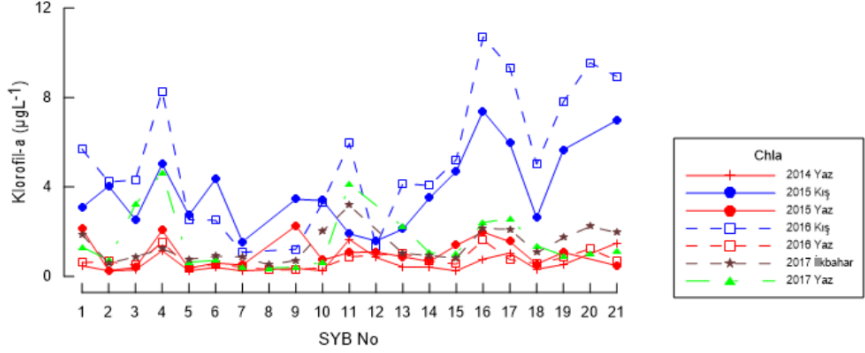
Kaynak: ÇŞB-ÇEDİDGM ve TÜBİTAK-MAM (2018). Bütünleşik Kirlilik İzleme Projesi (2017-2019). ÇTÜE 5178702, Rapor No. ÇTÜE.17.2113 (Ege Denizi Sonuç Raporu, 2018), Şubat 2018, Gebze-Kocaeli.

GRAFİK 45- KARADENİZ YÜZEY SUYU KLOROFİL-A KONSANTRASYONLARININ 2014-2017 KARŞILAŞTIRMASI

Kaynak: ÇŞB-ÇEDİDGM ve TÜBİTAK-MAM (2017). Bütünleşik Kirlilik İzleme Projesi (2017-2019). ÇTÜE 5178702, Rapor No. ÇTÜE.17.2115 (Karadeniz Sonuç Raporu, 2018), Şubat 2018, Gebze-Kocaeli.

GRAFİK 46- MARMARA DENİZİ YÜZEY SUYU KLOROFİL-A KONSANTRASYONLARININ 2014-2017 KARŞILAŞTIRMASI

Kaynak: ÇŞB-ÇEDİDGM ve TÜBİTAK-MAM (2017). Bütünleşik Kirlilik İzleme Projesi (2017-2019). ÇTÜE 5178702, Rapor No. ÇTÜE.17.2116 (Marmara Denizi Sonuç Raporu, 2018), Şubat 2018, Gebze-Kocaeli.

6.5- Kıyı ve Deniz Sularındaki Besin Maddeleri

Besin elementleri göstergesi, mevcut besin yoğunlukları ve zamansal eğilimlerdeki coğrafi değişimleri göstermek için kullanılan durum göstergesidir. Kentsel bölgelerden, sanayi ve tarım alanlarından denize taşınan/deşarj edilen geniş çapta azot ve fosfor girişi, ötrofikasyona neden olabilir.

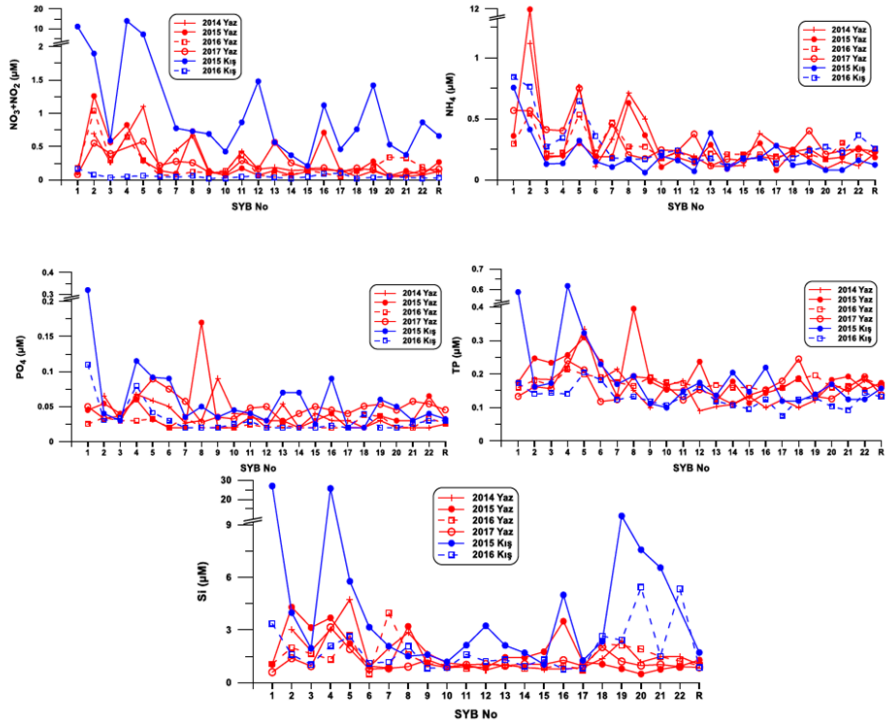
Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Laboratuvar, Ölçüm ve İzleme Dairesi Başkanlığınca “Denizlerde Bütünleşik Kirlilik İzleme Çalışması” TÜBİTAK-MAM’ın koordinasyonunda yürütülmektedir. Bu kapsamda Akdeniz, Ege Denizi, Marmara Denizi ve Karadeniz’de izleme çalışmaları ile denizlerimizin kalite ve kirlilik durumları çeşitli göstergelerle ortaya konulmaktadır.

Denizlerde kirlilik ve kalite değerlendirmeleri su yönetimi birimi (SYB) bazlı yapılmaktadır. Su Yönetim Birimleri veya diğer bir deyişle Kıyı Su Kütleleri yüzey sularının önemli özelliklerle –fiziksel, hidromorfolojik, ekolojik ve baskıların analizi ile- ayrıştırılmış bir yüzey suyu bölümünü tanımlar. Su Çerçeve Direktifi kapsamında ele alınan en küçük yönetim birimleridir.

Besin elementleri yüzey dağılımlarında yüzey çözünmüş inorganik azot (ÇİN), silikat (Si), nitrit-nitrat azotu (Nox) ve toplam fosfor (TP) konsantrasyonları değerlendirilmiştir.

Akdeniz kıyı sularında 2017 yaz döneminde elde edilen TP değerleri değerlendirilmesi yapıldığında; nehir etkisi ve nehir etkisi dışında kalan tuzlu ve berrak suların “oligotrofik” (TP <0,5 µM) durum özelliklerini yansıtmaktadır (Grafik 47). Nehir etkisindeki kıyı istasyonlarda bile en yüksek TP değerleri, 0,5 µM olan ötrofik durum sınır değerinin altındadır; göreceli yüksek TP değerleri ötrofik durum özelliğe meyil olduğuna işaret eder. Ayrıca, Nitrat, nitrit ve amonyok iyonlarının toplamını temsil eden toplam çözünmüş anorganik azot (DIN) değerleri yüzey sularda karasal girdilerin etkilediği az tuzlu kıyısız bölgede en yüksek değerlere ulaşırken (>3,0 µM), referans alan yüzey sularında 0,1-0,5 µM aralığında ve düşük seviyededir, oligotrofik doğu Akdeniz yüzey suyu değerlerine yakındır. Dip sularda büyük yüzdesini nitrat iyonlarının oluşturduğu DIN değerleri organik madde degradasyonu sonucudur.

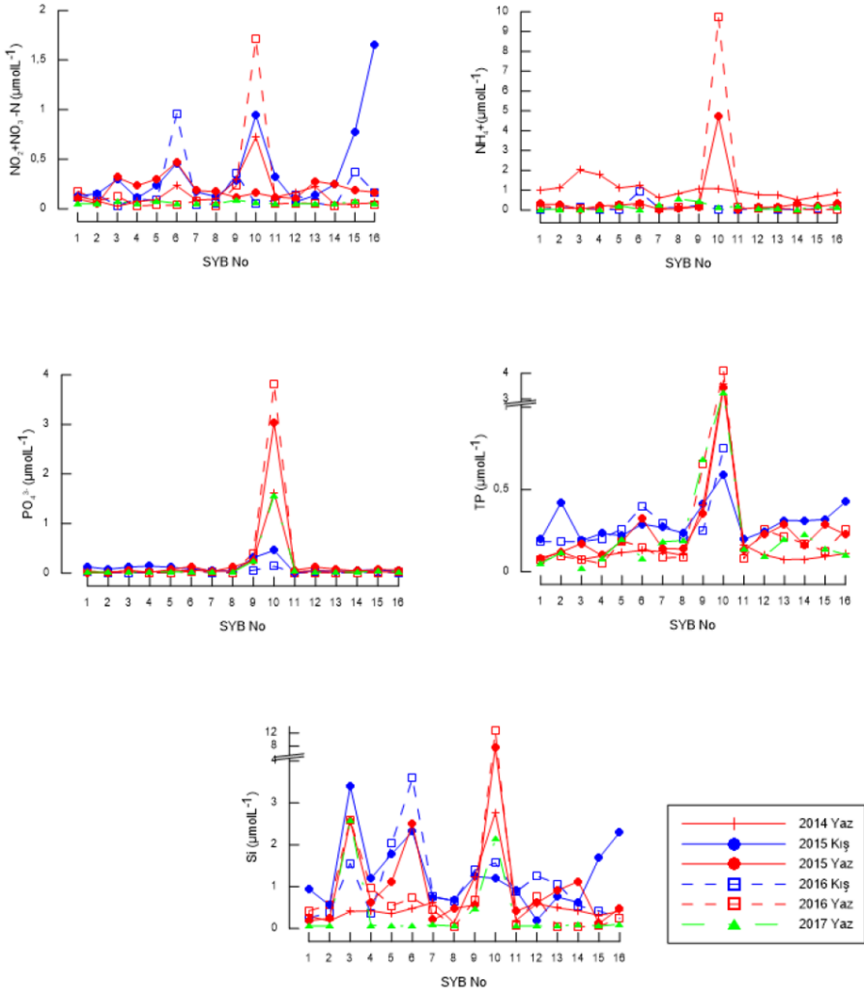
GRAFİK 47- AKDENİZ YÜZEY SUYU BESİN ELEMENTLERİ 2014-2017 KARŞILAŞTIRILMASI

Kaynak: ÇŞB-ÇEDİDGM ve TÜBİTAK-MAM (2018). Bütünleşik Kirlilik İzleme Projesi (2017-2019). ÇTÜE 5178702, Rapor No. ÇTÜE.17.2111 (Akdeniz Sonuç Raporu, 2018), Şubat 2018, Gebze-Kocaeli.

Ege Denizinde Besin tuzu konsantrasyonları mevsimsel olarak değerlendirildiğinde yaz ve kış mevsimleri arasında belirgin bir farklılık görülmemekle birlikte 2017 ölçümlerinin tüm SYB'lerde düşük olduğu görülmektedir (Grafik 48). NO_x değerleri genelde her iki mevsimde de düşük değerlerde gözlenirken, özellikle EGE06 (Büyük Menderes ağzı) ve EGE10'da (İzmir İç Körfez) konsantrasyonların 2-4 kat arası yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, her iki SYB'nin nehir girdisi etkisinde olmasıyla açıklanabilir. Buna ilaveten İzmir İç Körfez'de kentsel deşarjların etkisinin ön planda olduğu düşünülmektedir. Yüksek konsantrasyonlar 2015 kış mevsiminde EGE15 (Çanakkale Boğazı çıkışı) ve EGE16'da da (Meriç Nehri ağzı) tespit edilmiştir. Meriç nehrinin ağzında (EGE16) örneklem döneminde yüksek nehir girdisi etkisi görülmektedir, Çanakkale Boğazı'nda ise Marmara Denizi'nden gelen besin elementlerince zengin yüzey sularının etkisi olduğu düşünülmektedir. 2017 yaz örneklemesi dahil yapılan tüm örneklemelerde besin elementlerinin belirgin bir şekilde EGE10'da diğer SYB'lerden daha yüksek konsantrasyonlara sahip olduğu görülmektedir.

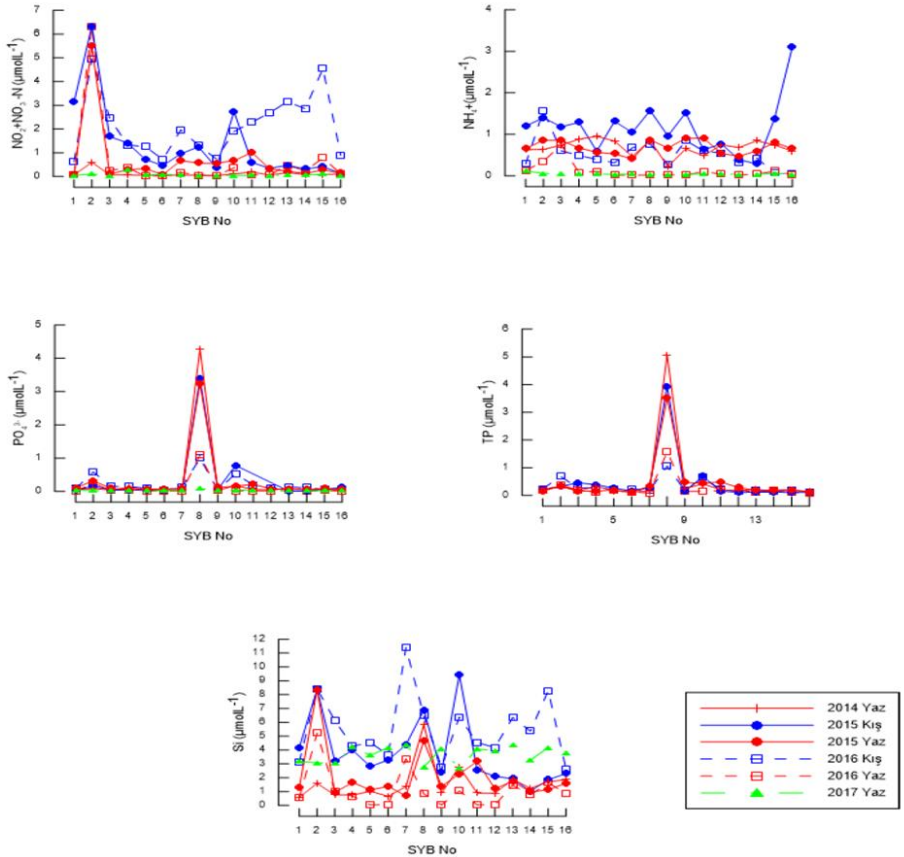
GRAFİK 48- EGE DENİZİ YÜZEY SUYU BESİN ELEMENTLERİ 2014-2017 KARŞILAŞTIRILMASI

Kaynak: ÇŞB-ÇEDİDGM ve TÜBİTAK-MAM (2018). Bütünleşik Kirlilik İzleme Projesi (2017-2019). ÇTÜE 5178702, Rapor No. ÇTÜE.17.2113 (Ege Denizi Sonuç Raporu, 2018), Şubat 2018, Gebze-Kocaeli.

Karadeniz’de kış dönemlerinde genel olarak daha yüksek seviyeler saptanmış olsa da en belirgin özellik nehirlerin etkisindeki Sakarya, Kızılırmak ve Yeşilirmak etkisi altındaki SYB’lerde (2, 7, 10) azot ve silikat değerlerinin yüksek olmasıdır (Grafik 49). Bunun dışında Samsun şehri etkisindeki KAR08’de yüksek fosfor değerleri belirgindir.

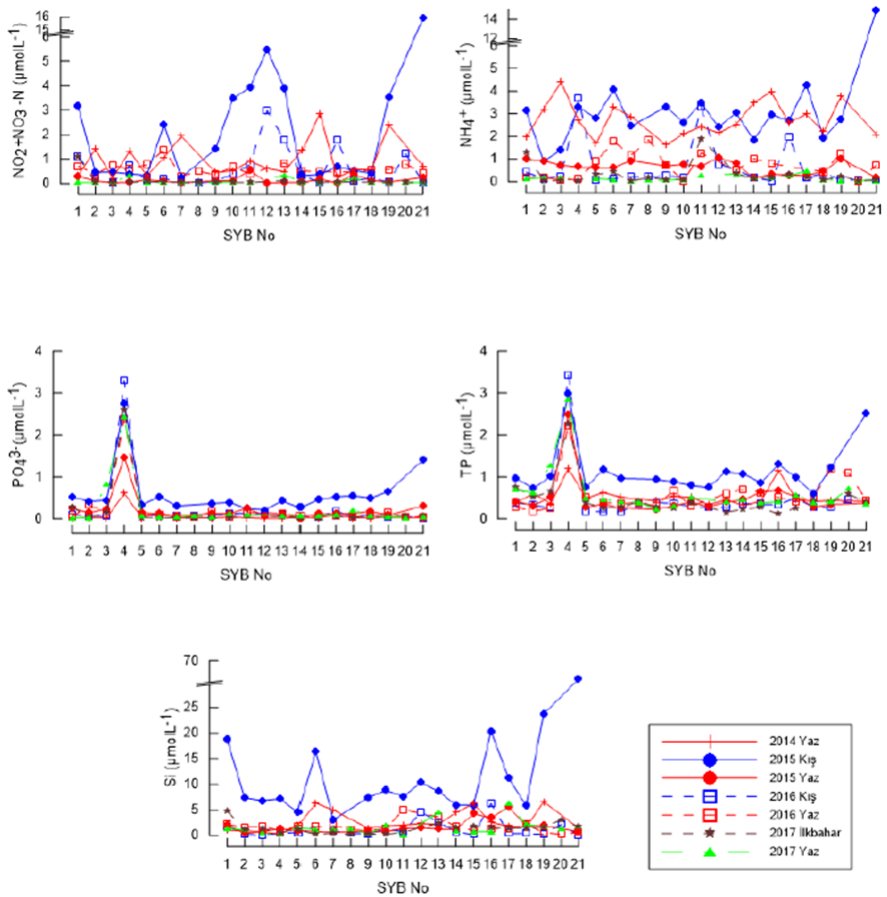
GRAFİK 49- KARADENİZ YÜZEY SUYU BESİN ELEMENTLERİ 2014-2017 KARŞILAŞTIRILMASI

Kaynak: ÇŞB-ÇEDİDGM ve TÜBİTAK-MAM (2017). Bütünleşik Kirlilik İzleme Projesi (2017-2019). ÇTÜE 5178702, Rapor No. ÇTÜE.17.2115 (Karadeniz Sonuç Raporu, 2018), Şubat 2018, Gebze-Kocaeli.

Marmara Denizi'nde besin elementlerinin kış dönemlerinde ilkbahar ve yaz dönemlerine göre daha yüksek ölçüldüğü söylenebilir, ancak yıllar arası farklılıklar da mevcuttur (Grafik 50). İlkbahar döneminde tüm besin maddeleri en düşük seviyesinde olup birincil üreticiler tarafından tamamen kullanıldığını işaret etmektedir. Fosforlu bileşikler her mevsimde MAR04 (Bandırma Körfezi) en yüksek seviyede ölçülmüş olup sanayi ve evsel baskıların sürekli varlığını işaret eder. Bunu dışında Susurluk etkisindeki SYB'lerde (1-2-20-21) de görece yüksek azotlu bileşikler ve silikat tespit edilmiştir.

GRAFİK 50- MARMARA DENİZİ YÜZEY SUYU BESİN ELEMENTLERİ 2014-2017 KARŞILAŞTIRILMASI

Kaynak: ÇŞB-ÇEDİDGM ve TÜBİTAK-MAM (2017). Bütünleşik Kirlilik İzleme Projesi (2017-2019). ÇTÜE 5178702, Rapor No. ÇTÜE.17.2116 (Marmara Denizi Sonuç Raporu, 2018), Şubat 2018, Gebze-Kocaeli.

6.6- Yüzme Suyu Kalitesi

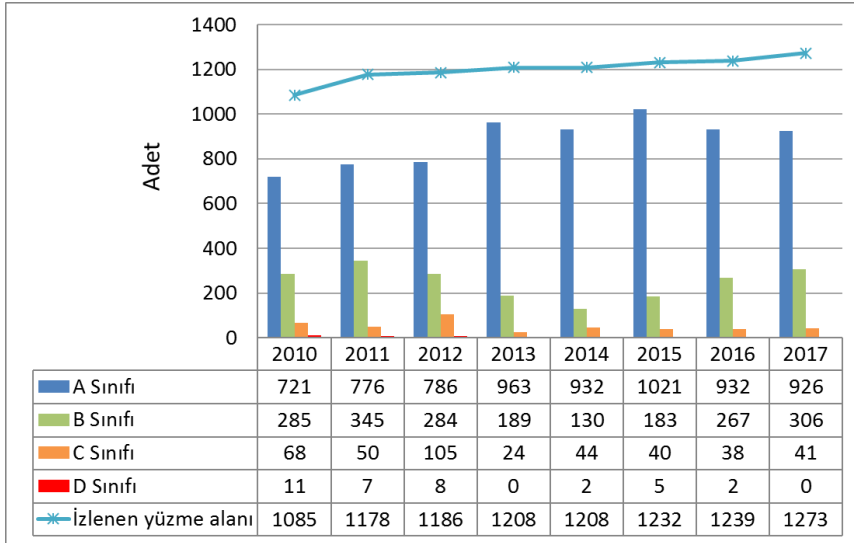
Gösterge bir durum göstergesi olup, kentsel atıksuların deniz ve kıyı su kalitesi üzerindeki etkileri ile ilintilidir.

Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü tarafından, birey ve toplum sağlığının korunması amacıyla, her yıl yüzme sezonu içerisinde denize ve göle kıyısı olan 34 ilimizde deniz ve göl sularında bakteriyolojik izleme çalışmaları yapılmaktadır.

2010 yılında izlenen yüzme alanlarının sayısı 1085 iken, 2017 yılında toplam 1273 yüzme alanında izleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

2017 yılında yapılan izleme sonuçlarına göre 926 yüzme alanı A sınıfı (%73), 306 yüzme alanı B sınıfı (%24), 41 yüzme alanı C sınıfı (%3) olarak değerlendirilmiştir. 2017 yılında D sınıfı yüzme alanı bulunmamaktadır ^[38].

GRAFİK 51- YÜZME ALANI KALİTE SINIFLARI DEĞİŞİMİ (2010-2017)

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü

6.7- Belediye İçme ve Kullanma Suyu Kaynakları

Gösterge, su kaynakları üzerindeki baskıyı gösterir. Belediyelerin en önemli ve en çok kullanılan su kaynağı barajlardır. Yağışlarda azalma meydana geldiği yıllarda belediyelerin içme ve kullanma amaçlı su kullanımı için barajlardan çekilen su oranında azalma, akarsu, göl ve göletlerden çekilen su oranında artma olabilmektedir. Türkiye’de 2016 yılında, içme ve kullanma suyu şebekesi için çekilen suyun %44,8’i barajlardan, %26,8’i kuyulardan, %17,1’i kaynaklardan, %9,5’i akarsulardan ve %1,8’i göl-gölet/denizlerden çekilmiştir.

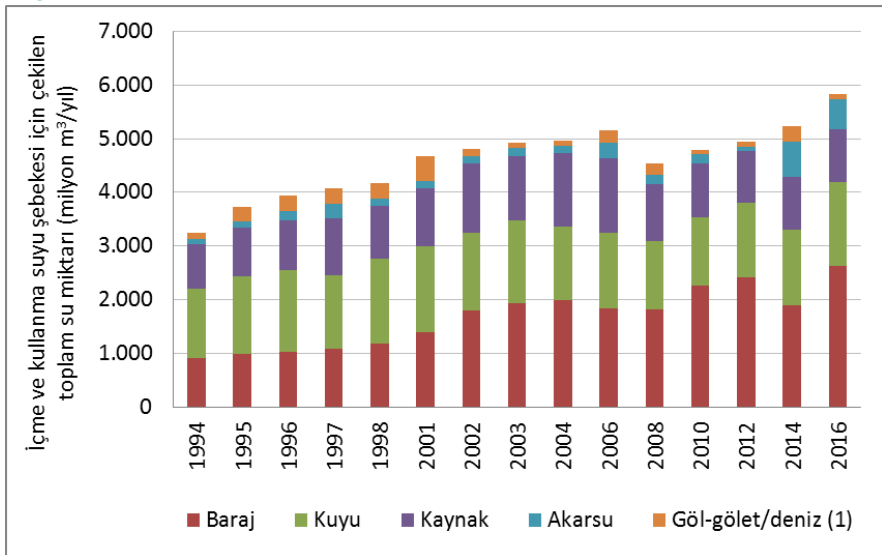
2016 yılında, içme ve kullanma suyu şebekesi ile hizmet verilen belediye nüfusunun Türkiye nüfusu içindeki payı %92,2, toplam belediye nüfusu içindeki payı ise %98,2 olarak tespit edilmiştir.

Belediyeler tarafından içme ve kullanma suyu şebekesi ile dağıtılmak üzere, 1994 yılı itibariyle 3,24 milyar m³ su çekilmişken, bu rakam 2016 yılında 5,84 milyar m³e çıkmıştır.

2016 yılı verilerine göre, içme suyu arıtma tesisleri ile hizmet verilen belediye nüfusunun oranı, Türkiye nüfusu içinde %55, toplam belediye nüfusu içinde %58,6 olarak hesaplanmıştır.

İçme ve kullanma suyu şebekelerine çekilen toplam 5,8 milyar m³ suyun %57,4’ü içme ve kullanma suyu arıtma tesislerinde arıtılmıştır. Arıtılan suyun %92,9’una konvansiyonel, %6,1’ine ileri, %1’ine ise fiziksel arıtma uygulanmıştır^[39].

GRAFİK 52- BELEDİYE İÇME VE KULLANMA SUYU ŞEBEKESİ İÇİN ÇEKİLEN SUYUN KAYNAKLARA GÖRE DAĞILIMI

(1) 2010 yılından itibaren denizden çekilen su miktarı dahil edilmiştir.

Kaynak: TÜİK

6.8- Atıksu Arıtma Tesisi ile Hizmet Verilen Belediyeler

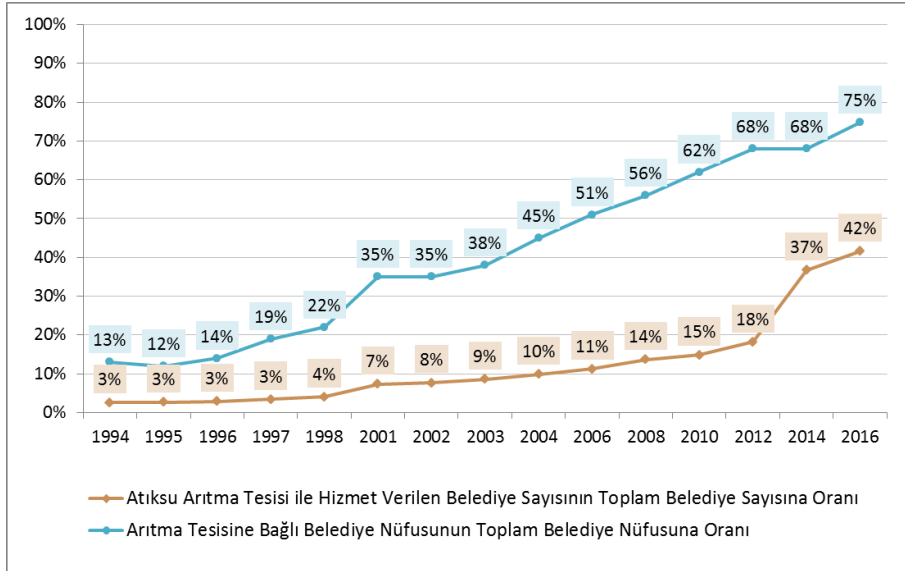
Gösterge bir tepki göstergesi olup, evsel atıksulardan kaynaklanan kirliliğin kontrolüne yönelik olarak uygulanan politikaların başarısının izlenmesi bakımından önemlidir.

Suyun daha verimli kullanılması ve mevcut kaynakların korunması adına atık suların arıtılması önemli bir uygulamadır. Bu alanda da Türkiye ciddi yatırımlar yapmakta olup, atıksu arıtma tesisi ile hizmet verilen belediye sayısının toplam belediye sayısına oranı 1994 yılında %3 iken, 2016 yılında bu rakam %42'ye ulaşmıştır. Atıksu arıtma tesisleri ile hizmet verilen belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı ise %75'e ulaşmıştır ^[40].

Nüfusu 100.000'in üzerinde olan şehirlerin atıksu arıtma tesisi kurmalarına öncelik verilmiştir. 2017 yılı sonu itibarıyla nüfusu 100.000'in üzerindeki 237 belediyenin %89'u atıksu arıtma tesisi hizmetinden yararlanmaktadır.

Kentsel atık su arıtmasına bağlı nüfus oranı olarak; AB-28'deki en yüksek bağlantı oranları Birleşik Krallık' da (%100, 2014 verileri, tahminen), Hollanda'da (%99,4; 2015), Malta'da (%98,6; 2015 verileri), Lüksemburg'da (%98,2; 2015 verileri), İspanya (%96,9; 2014 verileri) ve Almanya (%96,2; 2013 verileri) ^[41].

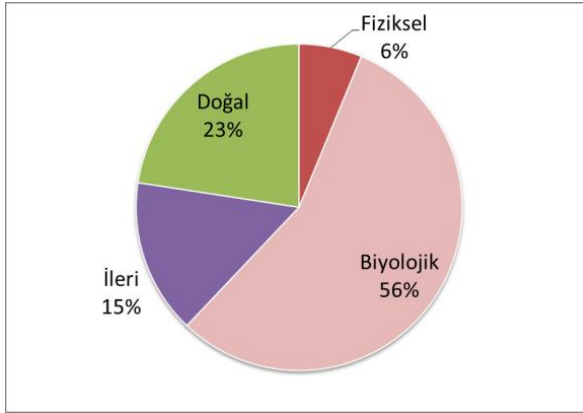
GRAFİK 53- ATIKSU ARITMA TESİSİ İLE HİZMET VERİLEN BELEDİYE VE NÜFUS ORANI (%)

Kaynak: TÜİK

2002 yılında 145 olan toplam atıksu arıtma tesisi sayısı, 2016 yılı sonunda 881'e ulaşmıştır. Bu tesislerin dağılımına bakıldığında; ülkemizdeki atıksu arıtma tesislerinin %15,3'ü ileri arıtma tesisi, %55,8'i biyolojik arıtma tesisi, %6,2'si fiziksel arıtma tesisi ve %22,6'sı doğal arıtma tesisidir.

GRAFİK 54- 2016 YILI SONU İTİBARIYLA ATIKSU ARITMA TESİSLERİNİN TİPLERİNE GÖRE DAĞILIMI

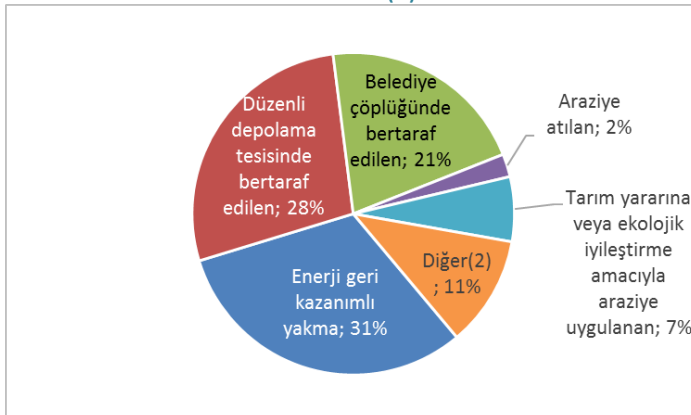

Kaynak: TÜİK

TÜİK verilerine göre; 2016 yılında, Türkiye’de arıtılan atıksuyun %44,5’ine ileri, %31,6’sına biyolojik, %23,6’sına fiziksel ve %0,3’üne doğal arıtma uygulanmıştır^[40].

En azından ikincil atık su arıtma tesislerine bağlı nüfusun oranı; AB-15 ülkelerinde (farklı referans yıllara göre) %80’in üzerindedir. En azından ikincil atıksu arıtma tesisine bağlı nüfusun payı İngiltere (2014 verileri), Hollanda, Lüksemburg, Almanya (2013 verileri) ve Avusturya’da (2014 verileri) %95’in üzerine çıkmıştır. Türkiye’de 2014 yılı verileriyle bu oran %43,1 olmuştur^[41].

TÜİK verilerine göre; 2016 yılında Türkiye’de, atıksu arıtma işlemleri sonucunda 299.296 ton (kuru madde bazında) atıksu arıtma çamuru oluştuğu tespit edilmiştir^[40].

GRAFİK 55 - 2016 YILI SONU İTİBARIYLA ATIKSU ARITMA ÇAMURLARININ BERTARAF VE GERİ KAZANIM YÖNTEMLERİNE GÖRE DAĞILIMI (%) ⁽¹⁾

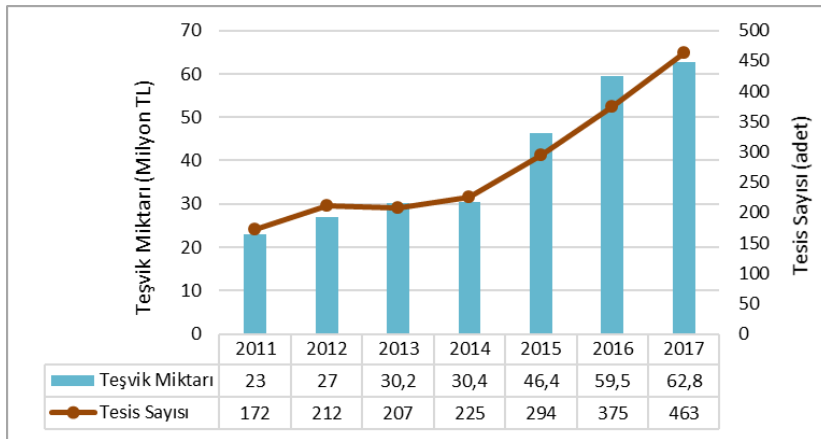
Kaynak: TÜİK

(1) Çamur miktarı verileri kuru madde bazındadır.

(2) Geçici depolanan, gömülen vb. çamur miktarlarını kapsamaktadır.

Genel olarak atıksu arıtma tesislerinin enerji ihtiyaçlarının fazla olması işletme maliyetlerini artırmakta ve tesisin çalıştırılmasını olumsuz etkilemektedir. Bu kapsamda Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından, atıksu arıtma tesislerinin enerji giderlerinin %50'sinin karşılanması amacıyla, "Atıksu Arıtma Tesislerinin Teşvik Tedbirlerinden Faydalanmasında Uyulacak Usul ve Esaslara Dair Yönetmelik" gereğince başvurusu uygun bulunan tesislere Enerji Teşviki Geri Ödeme Belgesi verilmektedir. Bu kapsamda, atıksu arıtma tesislerinin etkin çalıştırılmasını sağlamak ve alıcı ortamların su kalitesini yükseltmek amacıyla Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nca 2017 yılında 463 tesise 62,8 milyon TL destek ödemesi yapılmıştır.

GRAFİK 56- ATIKSU ARITMA TESİSİ ENERJİ TEŞVİĞİ

Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü

6.9- Kanalizasyon Şebekesiyle Hizmet Verilen Nüfus

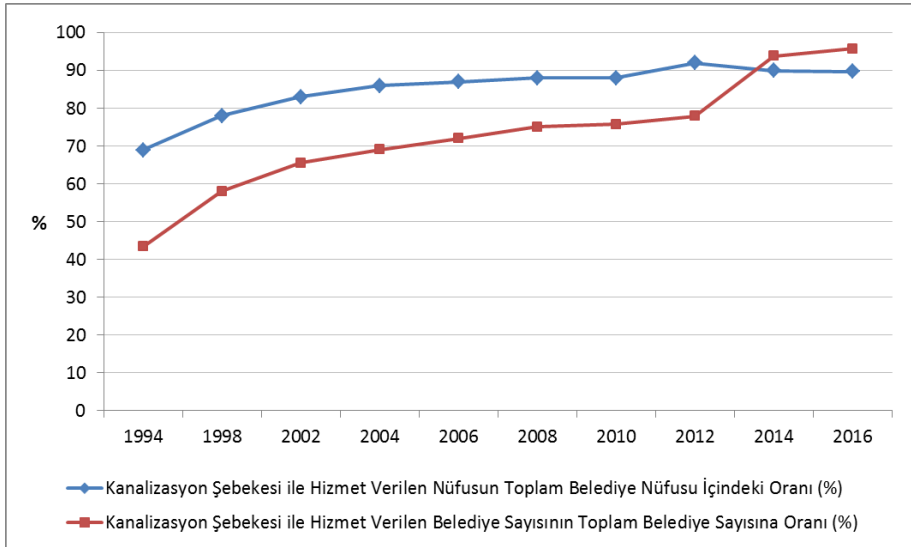
Gösterge, bir tepki göstergesi olup, kanalizasyon şebekesi ile hizmet verilen belediye nüfusunun toplam belediye nüfusu içindeki oranıdır.

2016 yılı itibariyle, kanalizasyon şebekesi ile hizmet verilen belediye nüfusunun Türkiye nüfusu içindeki payı %84,2, toplam belediye nüfusu içindeki payı ise %89,7 olarak tespit edilmiştir.

2016 yılı itibariyle toplam belediye sayısı 1397 olup, bunun 1338 adedinde (belediyelerin %95,8'inde) kanalizasyon şebekesiyle hizmet verilmektedir.

Belediyeler tarafından kanalizasyon şebekesi ile deşarj edilen kişi başı günlük ortalama atıksu miktarı 1994 yılında 126 litre iken 2016 yılında 183 litreye yükselmiştir ^[40].

GRAFİK 57- KANALİZASYON ŞEBEKESİ İLE HİZMET VERİLEN NÜFUS VE BELEDİYE ORANI (%)

TABLO 12- KANALİZASYON ŞEBEKESİ İLE HİZMET VERİLEN NÜFUS VE BELEDİYE ORANI (%)

YILLAR	1994	1998	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016
Kanalizasyon Şebekesi ile Hizmet Verilen Nüfusun Belediye Nüfusu İçindeki Oranı (%)	69	78	83	86	87	88	88	92	90	90
Kanalizasyon Şebekesi ile Hizmet Verilen Belediye Sayısının Toplam Belediye Sayısına Oranı (%)	43	58	66	69	72	75	76	78	94	96
Kişi Başı Deşarj Edilen Günlük Ortalama Atıksu Miktarı (litre/kişi-gün)	126	154	154	174	181	173	182	190	181	183

Kaynak: TÜİK

7.1- Belediye Atıkları Miktarı ve Bertaraf Miktarı

Atık yönetimi genel ilkeleri doğrultusunda atıkların öncelikli olarak kaynağında azaltılması, geri kazanımı, enerji geri kazanımı ve son olarak bertaraf yöntemlerine yönltilmesi gerekmektedir. Atık üretim miktarları baskı, bunların toplanma, bertaraf ve geri kazanım miktarları ise tepki göstergeleridir.

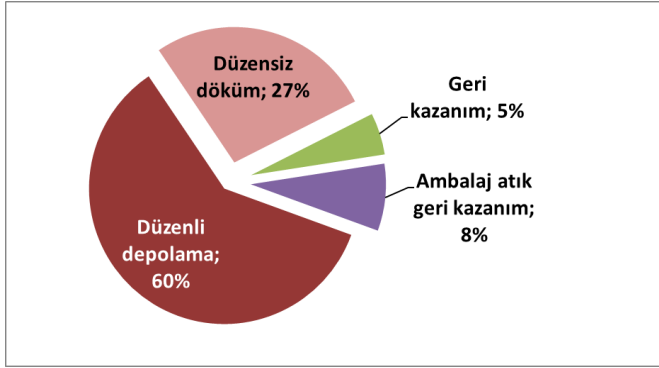
Bakanlığımızca doğal kaynaklarımızın ve ekosistemlerin korunup geliştirilmesi ile mevcut ve gelecek nesiller için sağlıklı ve yaşanabilir bir çevre oluşturulmasını sağlamak üzere; sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde, uluslararası normlar ve ulusal öncelikler gözetilerek, strateji ve mevzuat geliştirme, atıkların kaynağında en aza indirilmesi, sınıflara ayrılması, toplanması, taşınması, geçici depolanması, geri kazanılması, bertaraf edilmesi, yeniden kullanılması, arıtılması, enerjiye dönüştürülmesi ve nihai depolanması konularında politika ve strateji belirleme sorumluluğu çerçevesinde 2016-2023 yıllarını kapsayan Ulusal Atık Yönetimi ve Eylem Planı (UAYP) hazırlanmıştır. Hazırlanan “Ulusal Atık Yönetimi ve Eylem Planı” ülkemizde atık yönetimine ilişkin mevcut durumu, yönetim sisteminde iyileştirilmesi veya geliştirilmesi gereken hususları, nüfus ve atık projeksiyonlarını, atık yönetiminde rol alan paydaşların katkılarını, 2023 yılına kadar yapılması planlanan dönemsel atık yönetim faaliyetlerini, atık yönetimine yönelik yatırımları ve finansman ihtiyaçlarını içermektedir.

Sürdürülebilir kalkınma ilkeleri çerçevesinde atıklarımızı kontrol altına almak, gelecek nesillere temiz ve gelişmiş bir Türkiye ile yaşanabilir bir dünya bırakmak amacıyla Bakanlığımızın vizyon projesi olan Sıfır Atık Projesi başlatılmıştır. Sıfır Atık Projesinin 2018 itibariyle Ankara'dan başlamak üzere aşamalı olarak kamu kurum/kuruluşlarında, havaalanı, liman, marina, otogar, tren garı, eğitim kurumları, alışveriş merkezleri, hastaneler, eğlen-dinlen tesisleri ve büyük iş yerlerinde uygulamaya geçirilmesi ve 2023 yılına kadar bütün ülkede yayılması hedeflenmektedir.

EUROSTAT 2016 verilerine göre; kişi başına oluşturulan yıllık belediye atığı miktarı bakımından AB-28 ülkeleri ortalaması 483 kg iken, ülkemizde 426 kg'dır ^[42].

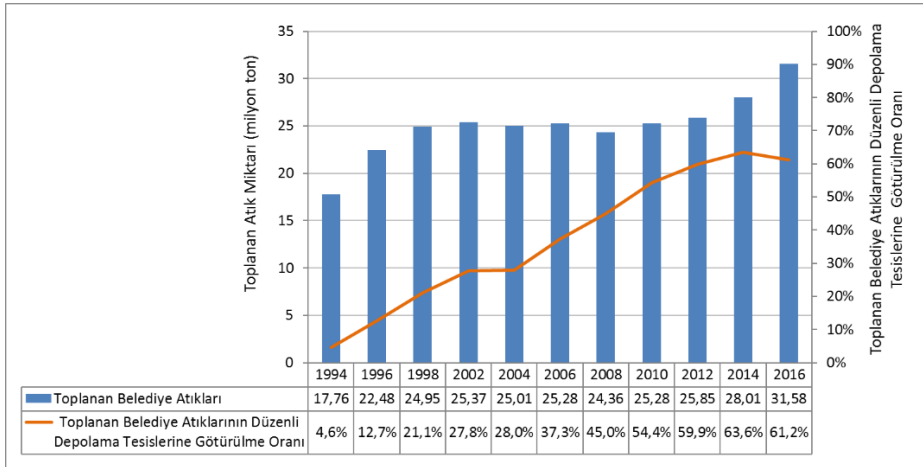
2016 yılı itibariyle, belediye atıklarında AB-28 ülkeleri ortalaması olarak geri dönüşüm ve kompostlaştırma payı %45,3 olmuştur ^[43]. Ulusal Atık Yönetimi ve Eylem Planı'na göre 2016 yılı itibariyle Türkiye'de bu rakam %13'dür.

GRAFİK 58- ULUSAL ATIK YÖNETİMİ VE EYLEM PLANINA GÖRE 2016 YILI BELEDİYE ATIKLARININ BERTARAF/GERİ KAZANIM YÖNTEMLERİNE GÖRE DAĞILIMI (%)

Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü

GRAFİK 59- YILLARA GÖRE TOPLANAN BELEDİYE ATIK MİKTARI VE DÜZENLİ DEPOLAMA ORANI

Kaynak: TÜİK

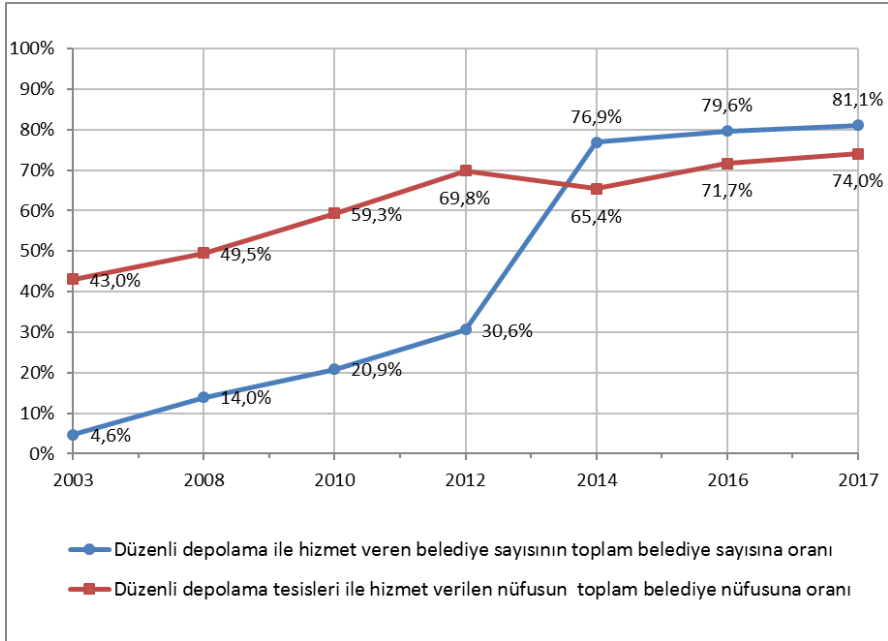
7.2- Atık Düzenli Depolama Tesis Sayısı-Belediye Sayısı-Hizmet Verilen Nüfus

Türkiye’de katı atık bertaraf tesislerinin kurulmasına yönelik yapılan çalışmalar neticesinde; 2003 yılına kadar 15 olan atık düzenli depolama tesisi sayısı, 2010 yılında 46’ya, 2015 yılında 81’e ve 2017’de 87’ye ulaşmıştır. Bu tesisler ile 1134 belediyede 54,7 milyon nüfusa hizmet verilmektedir.

2017 yılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı verilerine göre, düzenli depolama tesisleri ile hizmet verilen nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı %74’dür. 2023 yılı sonunda mevcut altyapı tesislerinin tümünün iyileştirilmesi ve atık bertaraf hizmeti verilen nüfus oranının %100’e çıkarılması hedeflenmektedir.

GRAFİK 60- YILLARA GÖRE DÜZENLİ DEPOLAMA TESİSLERİ İLE HİZMET VERİLEN BELEDİYE SAYISI VE NÜFUS ORANI (%)

Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü

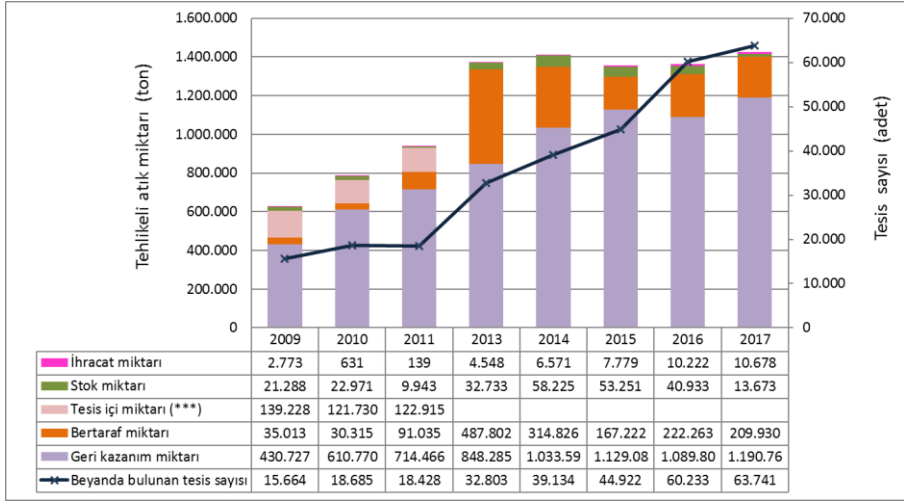
7.3- Tehlikeli Atıklar

Özellikle sanayi tesislerinden kaynaklanan tehlikeli atıklar, çevresel değerler açısından önemli bir baskı unsuru göstergesidir.

İşletim süreçlerinde tehlikeli atık oluşan sanayi tesisleri tarafından kullanılan atık beyan sistemi ile Türkiye geneli atık miktarları ortaya konulmaktadır. 2017 yılı sonu itibariyle 63.741 adet firma Tehlikeli Atık Beyan Sistemini (TABS) kullanmıştır. Bu işletmeler tarafından beyan edilen, 2017 yılı için Türkiye geneli oluşan tehlikeli atık miktarı 1.425.045 ton olarak belirlenmiştir. Bu miktara maden sektörü atık miktarları dahil edilmemiştir. 1.425.045 ton atığın %83,6'sı geri kazanıma yönlendirilmiştir. %14,7'si bertaraf edilmiş, %1'i stoklanmış, %0,7'si ihraç edilmiştir.

GRAFİK 61- TEHLİKELİ ATIK BEYAN SİSTEMİ VERİLERİ (2009-2017)

TABLO 13- TEHLİKELİ ATIK BEYAN SİSTEMİ VERİLERİ (2009-2017) (**)

YILLAR	2009	2010	2011	2013	2014	2015	2016	2017
Beyanda bulunan tesis sayısı	15.664	18.685	18.428	32.803 ^(*)	39.134	44.922	60.233	63.741
Toplam tehlikeli atık miktarı (ton)	629.933	786.418	938.498	1.373.368	1.413.220	1.357.340	1.363.227	1.425.045

Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, ÇED, İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü

Notlar:

Bu miktarlara maden sektörü tehlikeli atık miktarları dahil edilmemiştir.

(*) 2013 Çevresel Göstergeler Kitapçığı basıldıktan sonra eksik beyanlar yeniden çalışılmış olup, bu rakam yeniden hesaplanmıştır.

(**) 2012 yılı tehlikeli atık verileri istatistik bülteni yayınlanmadığından 2012 verileri burada yer almamıştır.

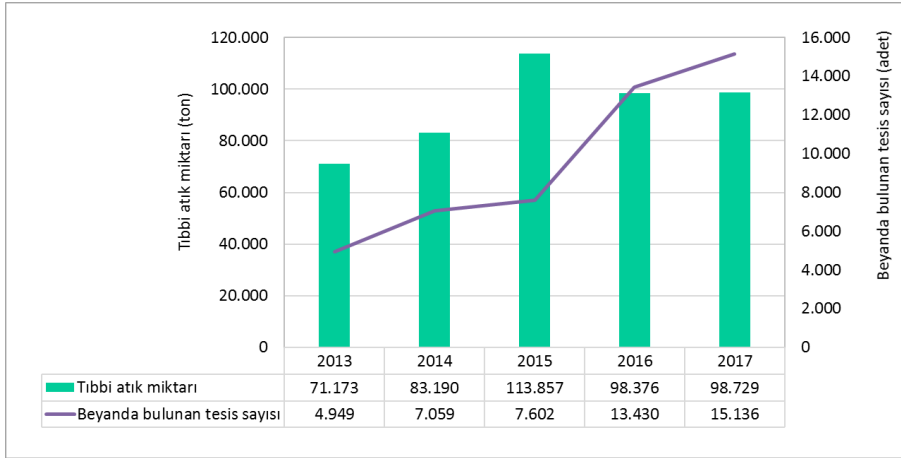
(***) 2013-2017 yılları arası istatistik bültenlerinde tesis içi miktar geri kazanım ve bertaraf miktarları içerisinde değerlendirilmiştir.

7.4- Tıbbi Atıklar

Tehlikeli Atık Beyan Sistemine (TABS), 2017 yılı için 15.136 adet tesis beyanda bulunmuş olup, beyan edilen toplam tıbbi atık miktarı 98.729 ton'dur. Bu rakam toplam tehlikeli atık miktarının (maden atıkları hariç) %6,9'unu oluşturmaktadır. Türkiye'de 2008 yılından bu yana kurulan sterilizasyon tesisleri ile tıbbi atıkların zararsız hale getirilmesi başarıyla uygulanmaktadır.

GRAFİK 62 - TEHLİKELİ ATIK BEYAN SİSTEMİ VERİLERİNE GÖRE TIBBİ ATIKLAR (2013- 2017)

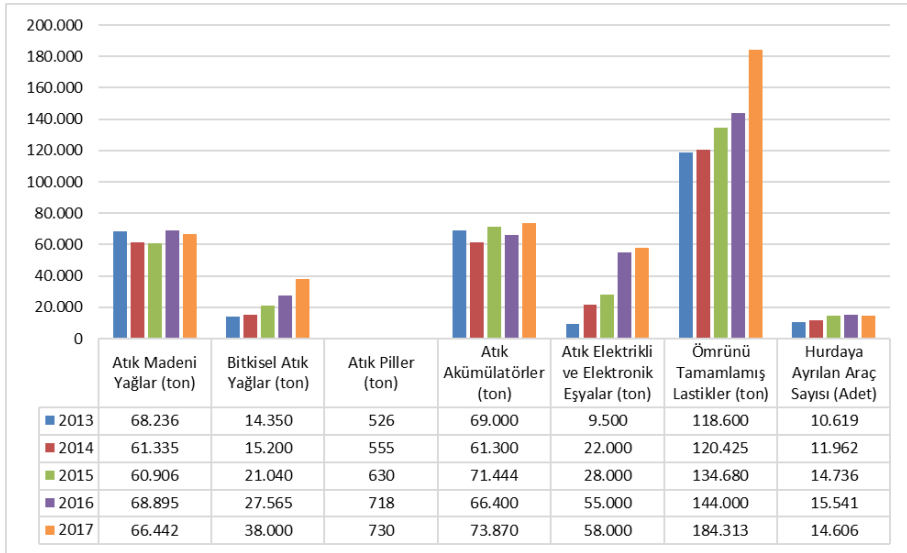
Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, ÇED, İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü, Tehlikeli Atık Beyan Sistemi (TABS) verileri

7.5- Atık Madeni Yağlar, Bitkisel Atık Yağlar, Atık Piller, Atık Akümülatör, Atık Elektrikli ve Elektronik Eşyalar, Ömrünü Tamamlamış Lastik ve Araçlar

Toplanan atık madeni yağlar, bitkisel atık yağlar, atık piller, atık akümülatörler, atık elektrikli ve elektronik eşyalar, ömrünü tamamlamış lastikler ve ömrünü tamamlamış araçların 2013-2017 dönemi miktarları Grafik 63’ de verilmektedir.

GRAFİK 63 -TOPLANAN ATIK MADENİ YAĞ, BİTKİSEL ATIK YAĞ, ATIK PİL VE AKÜMÜLATÖR, ATIK ELEKTRİKLİ VE ELEKTRONİK EŞYA, ÖMRÜNÜ TAMAMLAMIŞ LASTİK MİKTARLARI İLE HURDAYA AYRILAN ARAÇ SAYILARI (2013-2017)

Kaynaklar:

- 1) Atık madeni yağlar için; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, ÇED, İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü, Tehlikeli Atık Beyan Sistemi (TABS) verileri
- 2) Diğer veriler için; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü

7.6- Maden Atıkları

TÜİK verilerine göre, maden işletmelerinde 2016 yılında 811 milyon ton atık olduğu tespit edilmiştir. Toplam maden atıklarının %99,9'unu mineral atıklar oluşturmuştur. Mineral atıkların ise %99' unun dekapaj malzemesi/pasa olduğu tespit edilmiştir.

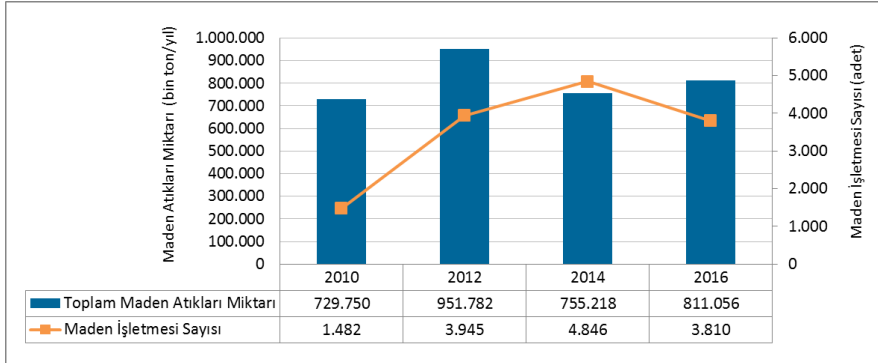
2016 yılında, toplam maden atıklarının geri kazanım ve bertaraf yöntemlerine göre dağılımına bakıldığında; %70,4'ü pasa sahalarında veya düzenli depolama tesislerinde bertaraf edilmiştir, %15,9'u ocak içine geri doldurulmuştur, %13'ü maden sahalarının doğaya yeniden kazandırılması amacıyla kullanılmıştır, %0,7'si ise diğer yöntemlerle geri kazanılmış ya da bertaraf edilmiştir^[44].

TABLO 14- MADEN ATIKLARI DÜZENLİ DEPOLAMA TESİSİ SAYISI

YILLAR	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Maden Atıkları Düzenli Depolama Tesisi Sayısı	6	17	25	32	34	36	39

Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü

GRAFİK 64- YILLAR İTİBARIYLA MADEN ATIKLARI

Kaynak: TÜİK, Maden İşletmeleri Su, Atıksu ve Atık İstatistikleri,

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21625>

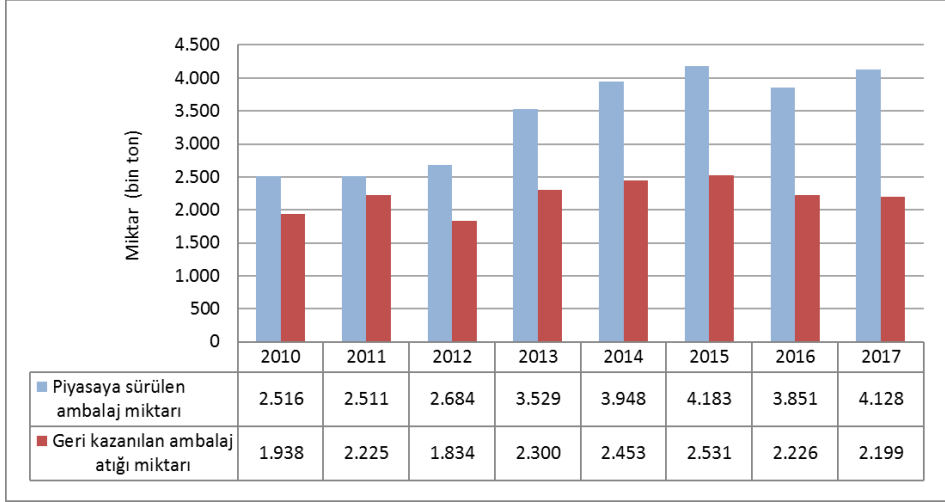
- 1) 2010 yılı için kömür ve linyit çıkartılması, metal cevheri madenciligi, madencilik ve taş ocakçılığı destekleyici diğer faaliyetler sektöründeki tüm maden işletmeleri ile diğer madencilik ve taş ocakçılığı sektöründe 10 ve daha fazla kişi çalışan tüm maden işletmeleri anket kapsamındadır.
- 2) 2012 yılı için Maden İşletmeleri Su, Atıksu ve Atık İstatistikleri Anketinin kapsamı Maden İşleri Genel Müdürlüğü'ne 2011 yılı için üretim bilgisi veren işletmeler ile 2012 yılı için yeni ruhsat almış maden işletmeleridir.
- 3) 2014 yılı için Maden İşletmeleri Su, Atıksu ve Atık İstatistikleri Anketinin kapsamı Maden İşleri Genel Müdürlüğü'ne 2013 yılı için üretim bilgisi veren işletmeler ile 2014 yılı için yeni ruhsat almış maden işletmeleridir.
- 4) 2016 yılı için Maden İşletmeleri Su, Atıksu ve Atık İstatistikleri Anketi'nin kapsamı Maden İşleri Genel Müdürlüğü'ne 2015 yılı için üretim bilgisi veren işletmeler ile 2016 yılı için yeni ruhsat almış maden işletmeleridir. Sadece zenginleştirme yapan tesisler kapsam dışıdır.

7.7- Ambalaj Atıkları

Genel olarak, atıkların ağırlıkça %30'unu, hacimce %50'sini ambalaj atıkları oluşturmaktadır. "Ambalaj Atıklarının Kontrolü (AAK) Yönetmeliği"nde kirleten öder prensibine göre; ambalaj atıklarının toplama maliyetlerini karşılama sorumluluğu ürünlerini ambalajlı olarak piyasaya süren işletmelere verilmiş olup, bu işletmelerin kayıt altına alınması büyük önem taşımaktadır.

GRAFİK 65- AMBALAJ ATIKLARI BEYAN SİSTEMİNE GÖRE YILLAR İTİBARIYLA PIYASAYA SÜRÜLEN AMBALAJ MİKTARI VE GERİ KAZANILAN AMBALAJ ATIĞI MİKTARI

TABLO 15- 2017 YILI ÜRETİLEN, PIYASAYA SÜRÜLEN AMBALAJ VE AMBALAJ ATIĞI SONUÇLARI

Atık Kodu	Cinsi	Üretilen Ambalaj (ton)	B-1 ⁽¹⁾ Kapsamında			B-2 ⁽²⁾ Kapsamında Piyasaya Sürülen (ton)	C ⁽³⁾ Kapsamında Temin Edilen (ton)
			Piyasaya Sürülen (ton)	Geri Kazanılan (ton)	Gerçekleşen Geri Kazanım Oranı (%)		
15.01.02	PLASTİK	3.150.000	915.301	497.089	54	87.742	19.998
15.01.04	METAL	373.682	142.482	81.146	57	71.696	5.332
15.01.05	KOMPOZİT	300.519	96.385	55.410	57	6.781	102
15.01.01	KAĞIT KARTON	2.757.848	1.604.823	1.258.128	78	19.853	9.707
15.01.07	CAM	1.331.265	845.615	193.563	23	37.264	103.471
15.01.03	AHŞAP	719.741	523.261	113.509	22	5.187	38.517
	TOPLAM	8.633.055	4.127.867	2.198.845	53	228.523	177.127

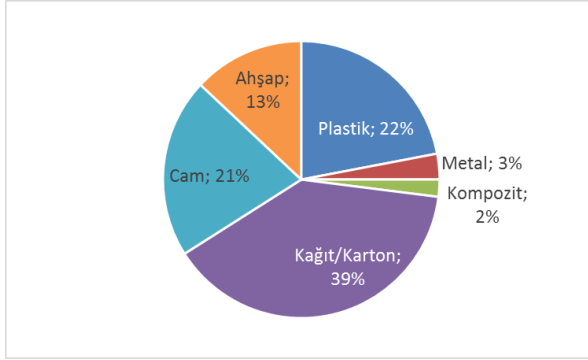
⁽¹⁾ B-1: Bertarafı AAK Yönetmeliği çerçevesinde gerçekleştirilen ambalajlar

⁽²⁾ B-2: Bertarafı AAK Yönetmeliği dışındaki mevzuat çerçevesinde gerçekleştirilen ambalajlar

⁽³⁾ C: AAK Yönetmeliği kapsamında depozitolu olarak piyasaya sürülen ambalajlar

Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü

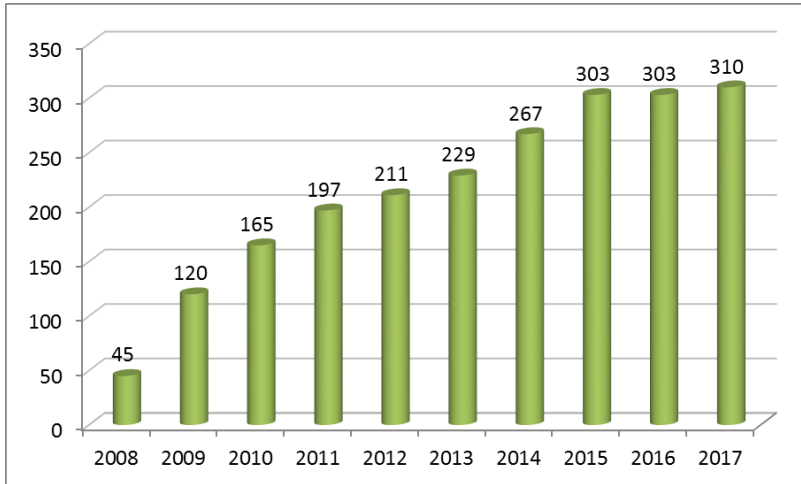
GRAFİK 66- 2017 YILI B-1 KAPASAMINDA PİYASAYA SÜRÜLEN AMBALAJLARIN CİNSLERİNE GÖRE ORANLARI

Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü

Belediyeler, Yönetmeliğe göre ambalaj atıklarını toplamak veya toplatmakla yükümlüdürler. Bu çalışmaları yapabilmek için de, ambalaj atıklarının kaynağında diğer atıklardan ayrı olarak biriktirilmesi, toplanması ve taşınması çalışmalarının kimler tarafından, nasıl, ne şekilde ve ne zaman yapılacağını belirtmek üzere ambalaj atıkları yönetim planlarını hazırlayarak Bakanlığa sunmaktadırlar. İlk defa 2008 yılında başlatılan bu çalışmalar devam etmektedir.

GRAFİK 67- AMBALAJ ATIĞI YÖNETİM PLANI UYGUN BULUNAN BELEDİYE SAYILARI

Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü

Not: Belediyeler, 6360 sayılı Kanun çerçevesinde yeniden düzenlenmiştir.

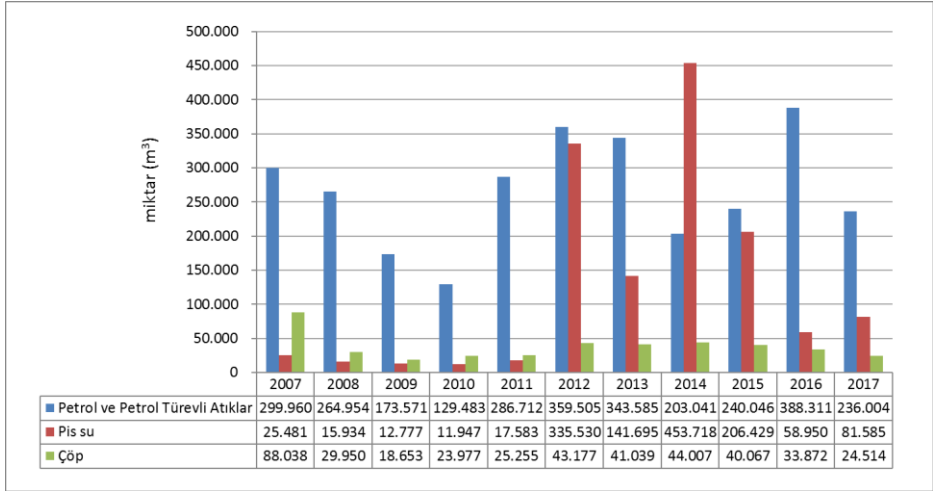
7.8- Gemilerden Kaynaklanan Atık Miktarları

Türkiye'nin taraf olduğu "Denizlerin Gemiler Tarafından Kirlenmesinin Önlenmesi Hakkında Uluslar Arası Sözleşme"si (MARPOL 73/78) ve ulusal mevzuat doğrultusunda deniz yetki alanlarında bulunan gemilerin ürettiği atıklar ile yük artıklarının denize verilmesinin önlenmesi ve deniz ortamının korunması amacıyla atık kabul tesisleri kurulmakta ve işletilmektedir. 2017 yılı itibarıyla Türkiye'de gemi atıklarının alınması hizmeti verilen kıyı tesis sayısı 277'dir.

Liman atık kabul tesislerinde toplanan atıklar, türlerine göre Çevre Kanunu uyarınca yayımlanan mer'î mevzuat kapsamında geri kazanım/bertarafa gönderilmektedir. Böylece; denizlerde artan deniz trafiği nedeniyle oluşan gemi kaynaklı kirlilik azaltılmaktadır.

GRAFİK 68- GEMİ KAYNAKLI ATIKLARIN YILLARA GÖRE DAĞILIMI (m³)

Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü

8.1- Genel Arazi Örtüsü Dağılımı

Gösterge, bir durum göstergesi olup genel arazi örtüsü dağılımının net olarak bilinmesi, bu alandaki mevcut ve olabilecek gelişmelerin izlenmesi doğrultusunda arazi kullanım planlamasının yapılabilmesi ve kentleşme ve sanayileşme gibi faaliyetlerin doğal alanlar üzerindeki baskılarını değerlendirerek sınırlandırmak bakımından önemlidir.

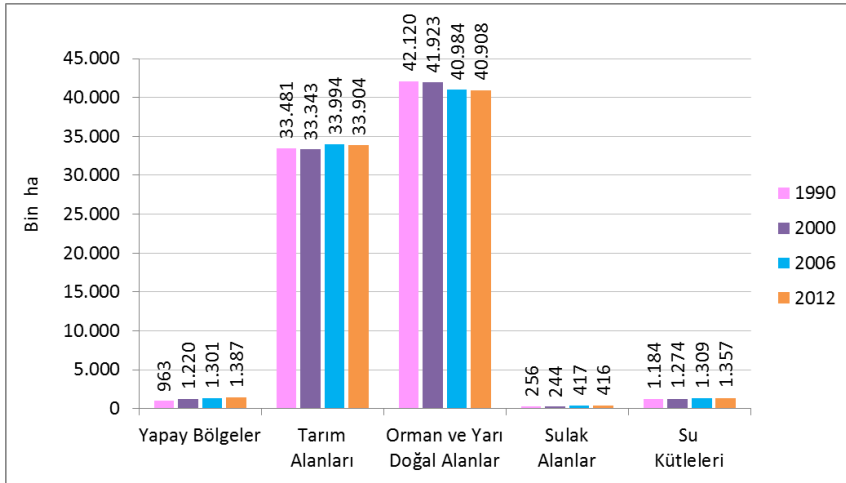
Avrupa Birliği'nin arazi yönetimi projelerinden biri olan CORINE (Çevresel Verilerin Koordinasyonu Projesi - Çevre Bilgi Düzeni) arazi örtüsü programı kapsamında, Türkiye'de CORINE 1990, 2000, 2006 ve 2012 yılı proje çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

2012 yılı CORINE verilerine göre; Türkiye'nin %1,78'ini yapay bölgeler, %43,48'ini tarım alanları, %52,46'sını orman ve yarı doğal alanlar, %0,53'ünü sulak alanlar ve %1,74'ünü su kütleleri oluşturmaktadır.

Türkiye'de 1990-2012 yılları arasında orman-yarı doğal alanlar 1.212.900 ha azalırken, yapay alanlar 424.867 ha, tarımsal alanlar 423.756 ha, su kütleleri 173.305 ha ve sulak alanlar 159.604 ha artış göstermiştir. Artan nüfus, kentleşme ve sanayileşme tarım alanları ve doğal alanlar üzerinde baskı unsurdur.

AB-28 ülkelerindeki duruma bakıldığında, 2015 yılında ormanlar ve diğer ormanlık alanlar AB-28'in toplam alanının üçte birinden fazlasını (%37,8) oluştururken, toplam alanın beşte birinden fazlası ekili alanlarla (%22,2) ve otlaklarla (%20,7) kaplıdır. Çalılar toplam alanın %7,1'ini kaplamıştır. Yapay alanlar AB-28'in toplam alanının %4,2'sini oluştururken, çıplak arazi %3,3, su alanları %3,0 ve sulak alanlar %1,7 paya sahiptir ^[46].

GRAFİK 69- YILLARA GÖRE ARAZİ KULLANIM DURUMU (1990-2012)

Kaynak: Mülga Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı

8.2- Amaç Dışı Kullanılan Tarım Alanları

Gösterge, bir baskı göstergesidir. Artan nüfus, kentleşme ve sanayileşme tarım alanları üzerinde baskı oluşturmakta olup, tarım alanlarını etkilemektedir.

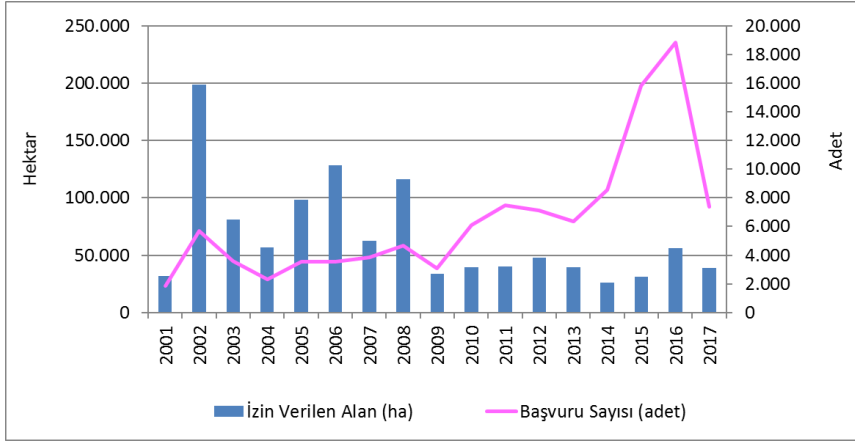
Türkiye’de, 1989-2017 döneminde, toplam 2.583.004 ha tarım arazisinin tarım dışı kullanımına izin verilmiştir.

2005-2017 döneminde tarım dışı kullanımına izin verilen 700.975 hektar arazinin sınıf dağılımına bakıldığında; %61,7’si kuru marjinal tarım arazisi, %23,8’i mutlak tarım arazisidir ^[47].

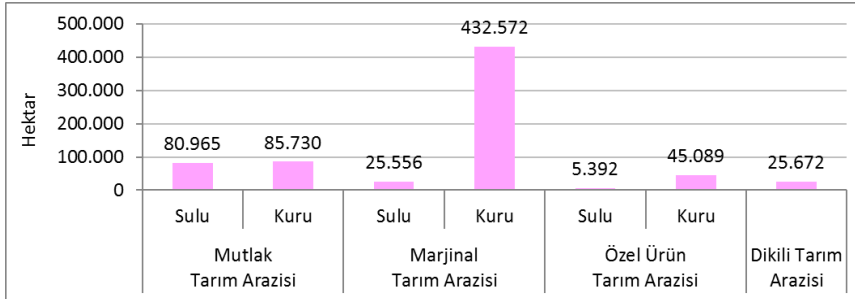
2017 yılında toplam 7.401 adet tarım dışı amaçla kullanım izni başvurusu olmuş, 38.678 ha alanın tarım dışı amaçla kullanım izni verilmiştir.

5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu; sulu ve verimli tarım arazilerinin korunmasına, zorunluluk olmadıkça marjinal tarım arazileri dışındaki tarım arazilerinin yapılaşmaya açılmamasına yönelik hükümler içermektedir.

GRAFİK 70- 5403 SAYILI TOPRAK KORUMA VE ARAZİ KULLANIMI KANUNU KAPSAMINDA TARIM ARAZİLERİNİN AMAÇ DIŞI KULLANIMI (2001-2017)

GRAFİK 71- 2005-2017 TARİHLERİ ARASINDA AMAÇ DIŞI KULLANIM İZNİ VERİLEN ARAZİLERİN SINIFLARINA GÖRE DAĞILIMI

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü

8.3- Erozyon Tehlikesi Altındaki Alanlar

Gösterge, erozyona maruz kalan alanları ve derecelerini ifade eden bir durum göstergesidir. Türkiye, içinde bulunduğu coğrafi konum, iklim, topoğrafya, jeolojik yapı ve toprak şartları sebebi ile erozyona oldukça hassastır. Bununla birlikte insanların tabiata olan yanlış müdahaleleri ve tabii kaynakları aşırı kullanımı erozyonu daha da artırmaktadır.

Tarım ve Orman Bakanlığı, Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü bünyesinde ve Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi danışmanlığında, Türkiye topraklarında meydana gelen su ve rüzgâr erozyonunun izlenmesi ve değerlendirilmesi çalışmaları başlatılmıştır. Bu kapsamda “Dinamik Erozyon Modeli ve İzleme Sistemi” (DEMİS) ve “Ulusal Dinamik Rüzgâr Erozyonu Modeli ve İzleme Sistemi” (UDREMİS) adı altında iki tahmin modeli üretilmiştir.

Dinamik Erozyon Modeli ve İzleme Sistemi sonucu elde edilen verilere göre ülkemizde her yıl maksimum 642 milyon ton toprak su erozyonu sonucu harekete geçmektedir. Ortalama hektarda 8,24 ton toprak her yıl su erozyonu sonucu yer değiştirmektedir. Bu miktarı ülkemiz yüzölçümüne göre sınıflandıracak olursak sırasıyla %60,28’inde çok hafif, %19,13’ünde hafif, %7,93’ünde orta, %5,97’inde şiddetli ve %6,7’inde çok şiddetli olarak dağılım göstermektedir.

Eşitlik parametreleri incelendiğinde ülkemizde meydana gelen toprak kayıplarının mekânsal ve niceliksel değişiklik göstermesinde %14,26 yağış, %3,36 toprak, %47,55 topografya, %34,82 bitki örtüsü etkili olmaktadır.

Arazi kullanımı açısından değerlendirdiğimizde ülkemizde yer değiştiren toprağın %38,71’i tarım alanlarında, %4,17’si orman alanlarında ve %53,66’sı mera alanlarında meydana gelmektedir.

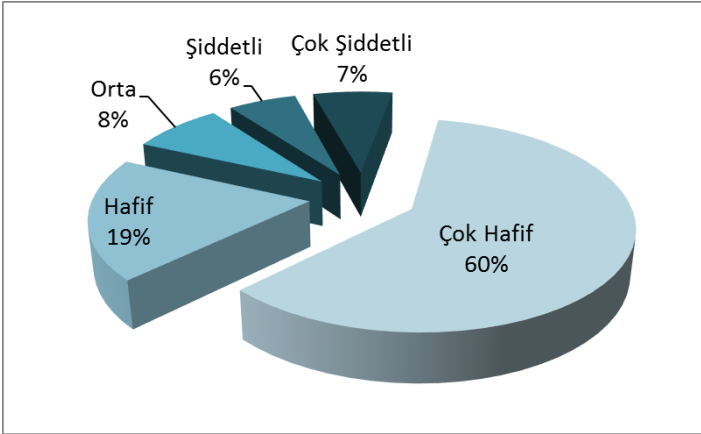
Tarım ve Orman Bakanlığı, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü tarafından akarsularımızda askıda taşınan toprak miktarı istasyonlar vasıtasıyla ölçülmektedir. Ölçüm sonuçlarına göre 154 milyon ton toprak akarsularımız tarafından taşınmaktadır. Bu da hektarda yılda yaklaşık 2 ton toprağın akarsular tarafından taşınması anlamına gelmektedir ^[48].

TABLO 16- SU VE RÜZGAR EROZYONUNUN GÖRÜLDÜĞÜ ALANLAR ve DERECELERİ

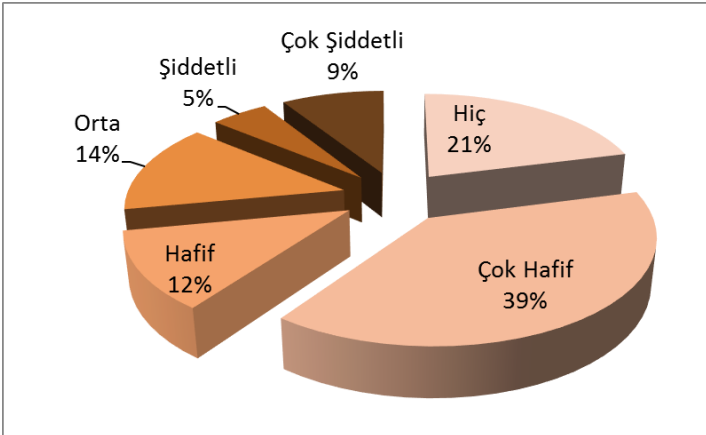
	ERZ - EROZYON DERECELERİ	ALAN (milyon ha)
SU EROZYONU	Çok Hafif	387
	Hafif	123
	Orta	51
	Şiddetli	38
	Çok Şiddetli	43
RÜZGAR EROZYONU	Hiç	3,56
	Çok Hafif	6,78
	Hafif	1,99
	Orta	2,36
	Şiddetli	0,95
	Çok Şiddetli	1,49

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü

GRAFİK 72- SU EROZYONU SINIFLARININ DAĞILIMI

GRAFİK 73- RÜZGAR EROZYONU SINIFLARININ DAĞILIMI

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü

9.1- Toplam Tür Sayısı, Tehdit Altındaki Türler, Endemizm Oranı

Gösterge, bir etki göstergesidir. İnsan faaliyetlerinin etkisi biyolojik çeşitlilikle yakından ilişkilidir.

Bitkisel çeşitlilik ve orijin merkezlerinden Akdeniz ve Yakın Doğu Merkezleri Türkiye’de örtüşmektedir ve pek çok kültür bitkisinin genetik çeşitlilik merkezi için anavatan durumundadır.

Ülkemiz, özellikle tohumlu bitkiler açısından bulunduğu iklim kuşağı göz önüne alındığında bitki türleri açısından oldukça zengin sayılabilecek konuma sahiptir. Tohumlu bitkilerden çiçekli bitki grubunda (Angiospermae) endemizm oranı çok yüksek olup tür ve türaltı seviyesinde 11.000’e yakın çiçekli bitki türünden 3925’i endemiktir ve endemizm oranı %34 civarındadır.

Tohumsuz bitkiler içerisinde en iyi bilinen bitki grubu Eğreltiler (Pteridophytes)’dir. Türkiye’den tespit edilen tür ve türaltı seviyedeki eğrelti sayısı 101 olup bunlardan sadece 3’ü endemiktir ^[49].

Türkiye endemik bitkiler açısından çok zengin olmasına rağmen, zenginliği oluşturan bu türlerin bazıları ciddi tehditlerle karşı karşıyadır. IUCN 2001 kriterlerine göre endemik türlerimizin yaklaşık 600 kadarı “Çok tehlikede CR”, 700 kadarı da “Tehlikede EN” kategorisinde yer almaktadır.

TABLO 17- ÇEŞİTLİ BİTKİ GRUPLARINA AİT TÜR VE TÜRALTİ TAKSON SAYILARI, ENDEMİZM DURUMU, NADİR VE TEHDİT ALTINDAKİ TÜR SAYILARI, NESLİ TÜKENMİŞ TÜRLER

Bitki Grupları	Tanımlanmış Türler/alttürler	Endemik Türler	Nadir ve Tehlike Altındaki Türler	Soyu Tükenmiş Türler
Algler	2.150	-	bilinmiyor	bilinmiyor
Likenler	1.000	-	bilinmiyor	bilinmiyor
Karayosunları	910	2	2	bilinmiyor
Eğreltiler	101	3	1	bilinmiyor
Açık-Tohumlular	35	5	1	bilinmiyor
Tek-çenekliler	1.765	420	180	-
Çift-çenekliler	9.100	3.500	1.100	11

Kaynak: Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı 2007

Türkiye, fauna açısından da bulunduğu kuşak itibarıyla zengin ve ilginçtir. Ülkemizde 460 kuş, 161 memeli, 141 sürüngen, 480 deniz balığı ve 236 tür tatlı su balığının yaşadığı tespit edilmiştir.

Türkiye’de yayılış gösteren 141 sürüngen ve amfibi türünden 16’sı endemik olup bunlardan 10’u tehdit altındadır. Kuşlardan Türkiye’ye endemik tür yoktur. Bununla birlikte memelilerden 5 tür, 32 alttür, sürüngenlerden 16 tür ve/veya alttür, tatlısu balıklarından ise 70 tür/alttür balık endemiktir.

Omurgasız faunası, omurgalılar kadar iyi bilinmemekle birlikte, tanımlanan tür sayısının 30.000, tahmin edilen tür sayısının da 60.000-80.000 civarında olduğu bilinmektedir.

Türkiye sularında 10 deniz memeli türünün varlığı tespit edilmiştir. Akdeniz havzasında düzenli veya ara sıra Akdeniz'e giren 21 adet deniz memeli türüne karşın, Karadeniz'de sadece 3 tür yaşamaktadır. Akdeniz fokunun (*Monachus monachus*) ise 1994 yılından beri Karadeniz'de görülmediği belirtilmektedir.

TABLO 18- ÇEŞİTLİ HAYVAN GRUPLARINA AİT TÜR VE TÜRALTİ TAKSON SAYILARI, ENDEMİZM DURUMU, NADİR VE TEHLİKE ALTINDAKİ TÜR SAYILARI, NESLİ TÜKENMİŞ TÜRLER

Hayvan grupları	Tanımlanmış türler	Endemik türler/ alttür, varyete	Nadir ve tehlike altındaki türler	Soyu tükenmiş türler
OMURGALILAR				
Sürüngenler/Amfibi	141	16	10	-
Kuşlar	460		17	-
Memeliler	161	37	23	4
Tatlısu balıkları	236	70	-	4
Deniz balıkları	480	-	-	-
OMURGASIZLAR				
Yumuşakçalar	522	203	bilinmiyor	bilinmiyor
Kelebekler	6.500	89	89	bilinmiyor
Çekirgeler	600	270	-	-
Kızböcekleri	114	-	-	-
Kırankanatlılar	~10.000	~3.000	-	-
Yarımkanatlılar	~1.400	~200	-	-
Eşkanatlılar	~1.500	~200	-	-

Kaynak: Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı 2007

Biyokaçakçılık ile mücadelede kapsamında, 2007-2017 yılları arasında tespit edilen vaka sayıları ise aşağıda verilmektedir.

TABLO 19- YILLARA GÖRE TESPİT EDİLEN BİYOKAÇAKÇILIK VAKA SAYILARI (2007-2017)

YILLAR	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Tespit Edilen Biyokaçakçılık Vaka Sayıları	2	2	2	9	21	11	2	5	8	3	3

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü (<http://www.milliparklar.gov.tr/resmiistatistikleryeni>)

9.2- İstilacı Yabancı Türler

Gösterge bir baskı göstergesi olup istilacı yabancı türler, yerel türler ve yaşam alanları üzerinde baskı oluşturmaktadır.

Denizlerimizde, istilacı yabancı türlerin sayısı 2005 yılında 263 iken, bu sayı 2011 yılında toplam 422 olmuş, 2017 yılında ise 500'e yaklaşmıştır.

Akdeniz'de bulunan istilacı yabancı türlerin büyük çoğunluğu Süveyş Kanalı yoluyla gelmesine karşın, Karadeniz'de bulunan istilacı yabancı türlerin büyük çoğunluğu gemilerin balast suları ile aktarılmaktadır.

İç sularımızda ise 2017 yılı itibarıyla 25 yabancı tür tespit edilmiştir ^[50].

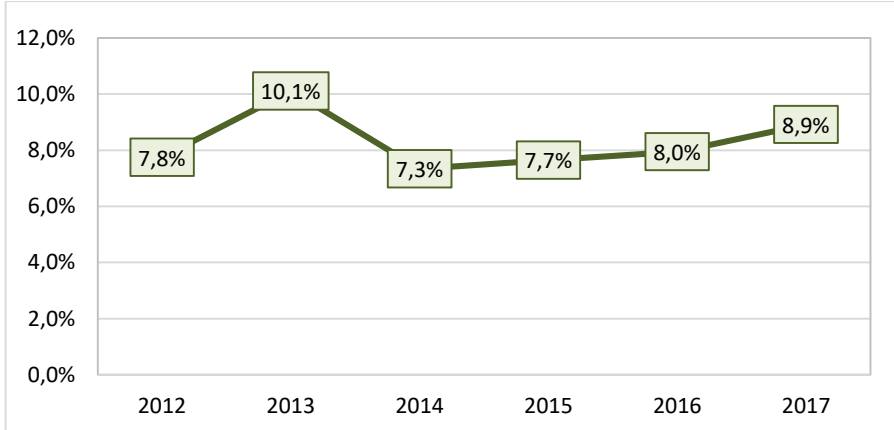
9.3- Korunan Alanlar

Gösterge, bir tepki göstergesidir. Korunan alanlar ile biyoçeşitliliğin ve doğal kaynakların korunması amaçlamaktadır.

2017 yılı itibariyle, Tarım ve Orman Bakanlığı ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü sorumluluğundaki korunan alanların (kara ve deniz) toplamının ülke yüzölçümüne oranı %8,9'dur. Korunan alan hesaplamalarına meralar, içme suyu havzaları ve korunan alan dışında kalan doğa koruma fonksiyonu olarak ayrılan orman alanları (toplam orman, orman toprağı, mera, taşlık) dahil değildir. 2012 yılında korunan alanların oranı %7,8 iken, 2014 yılında %7,3, 2017 yılında %8,9 olmuştur. 2014 yılında düşüşün başlıca nedeni "Sulak Alanlar Yönetmeliği" nde 2014 yılında yapılan değişiklik ile sulak alanlarda tescil süreci getirilmiş olmasıdır. Dünyadaki duruma bakılacak olursa, 2017 yılı Dünya Bankası verine göre, dünya karasal ve denizel korunan alanların karasal alanına oranı %14,3'dür ^[52].

GRAFİK 74-TÜRKİYE'DE KARA VE DENİZ ÜZERİNDEKİ KORUNAN ALAN BÜYÜKLÜĞÜNÜN TOPLAM KARASAL ALANA ORANI (%)

Kaynaklar: Tarım ve Orman Bakanlığı; Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Tabiatı Koruma Durum Raporları (2002-2013), (2014-2015), (2016-2017)

<http://www3.milliparklar.gov.tr/kitap/90/?sflang=tr>, <http://www3.milliparklar.gov.tr/kitap/150/?sflang=tr>

<http://www.milliparklar.gov.tr/kitap/175/?sflang=tr>

Notlar:

(1) Sulak Alanlar Yönetmeliğinde 2014 yılında yapılan değişiklik ile sulak alanlarda tescil süreci getirilmiştir.

(2) Korunan alan büyüklüğü kara ve deniz üzerindeki rakamı ifade etmektedir.

(3) Toplam hesaplamalarda yüzdelere, kara ve deniz korunan alanların icmalinden elde edilen alanın Türkiye karasal yüzölçümüne oranından hesaplanmıştır. Oranlamada Türkiye'nin tek yüzey haline getirilmiş yüzölçümü olan 77.998.600 hektar esas alınmıştır

TABLO 20- TÜRKİYE'DEKİ KORUNAN ALAN STATÜLERİ VE ALANSAL DAĞILIMI

YILLAR	2013		2017	
Tarım ve Orman Bakanlığı Korunan Alanlar	Sayısı (adet)	Alanı (ha)	Sayısı (adet)	Alanı (ha)
Milli Park	40	848.203	42	845.814
Tabiat Parkı	192	90.218	223	102.409
Tabiatı Koruma Alanı	31	64.243	30	46.794
Tabiat Anıtı	112	6.684	111	7.206
Yaban Hayatı Geliştirme Sahası	80	1.191.340	81	1.189.293
Sulak Alanlar (Uluslararası Öneme Sahip)	135	3.215.500		
Mahalli Öneme Haiz Sulak Alanlar (1)			8	1.657
Ramsar Alanları (1)			14	184.487
Ulusal Öneme Haiz Sulak Alanlar (1)			45	627.188
Muhafaza Ormanları	55	320.451	55	251.519
Bal Ormanı	200	24.861		
Şehir (Kent) Ormanı	128	11.722	142	10.444
Gen Koruma Ormanları (in-situ)	257	47.978	308	42.093
Tohum Meşcereleri (in-situ)	351	47.063	321	42.228
Tohum Bahçeleri (ex-situ)	179	1.414	185	1.424
TEK YÜZEY HALİNE GETİRİLMİŞ TOPLAM	1.760	5.373.162	1.565	3.445.655
Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Korunan Alanlar	Sayısı (adet)	Alanı (ha)	Sayısı (adet)	Alanı (ha)
Özel Çevre Koruma (ÖÇK) Alanları	16	2.459.116	16	2.458.749
Doğal Sit	1.273	1.322.749	2.426	2.086.429
TEK YÜZEY HALİNE GETİRİLMİŞ GENEL TOPLAM	3.049	7.883.511	4.007	6.960.786
Ülke Yüzölçümüne Oranı (%) (3)		%10,1		%8,9

Kaynaklar: Tarım ve Orman Bakanlığı; Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Tabiatı Koruma Durum Raporları, (2002-2013), (2016-2017)

<http://www3.milliparklar.gov.tr/kitap/90/?sflang=tr>, <http://www3.milliparklar.gov.tr/kitap/150/?sflang=tr>

<http://www.milliparklar.gov.tr/kitap/175/?sflang=tr>

Notlar:

(1) Sulak Alanlar Yönetmeliğinde 2014 yılında yapılan değişiklik ile sulak alanlarda tescil süreci getirilmiştir.

(2) Korunan alan büyüklüğü kara ve deniz üzerindeki rakamı ifade etmektedir.

(3) Toplam hesaplamalarda yüzdelere, kara ve deniz korunan alanların icmalinden elde edilen alanın Türkiye karasal yüzölçümüne oranından hesaplanmıştır. Oranlamada Türkiye'nin tek yüzey haline getirilmiş yüzölçümü olan 77.998.600 hektar esas alınmıştır.

9.4- Korunan Kıyı Uzunluğu

Gösterge, bir tepki göstergesidir. İnsan baskısı ve iklim değişikliğinden kıyı alanları daha fazla etkilenmektedir. Bu etkileri azaltmak ve biyoçeşitliliği korumak amaçlanmaktadır. Türkiye'nin toplam kıyı uzunluğu, adalar hariç olmak üzere 8592 km'dir. Korunan kıyı uzunluğu 2017 yılı itibarıyla 1957 km olup bu da %23'e tekabül etmektedir^[51].

TABLO 21- TÜRKİYE'NİN KORUNAN KIYI UZUNLUĞU

YILLAR	2002	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Türkiye'nin Korunan Kıyı Uzunluğu (km)	1775	1853	1855,3	1855,3	1860	1865	1957
Korunan Kıyı Uzunluğunun Toplam Kıyı Uzunluğuna Oranı (%)	20	22	22	22	22	22	23

Kaynak: Tabiatı Koruma Durum Raporu (2016-2017), Tarım ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü

9.5- Yaban Hayatı Koruma Faaliyetleri

Gösterge, biyoçeşitliliği korumaya yönelik bir tepki göstergesidir. Tarım ve Orman Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü tarafından 481 kuş, 150 memeli ve 130 sürüngen türü korunma altına alınmıştır. 2017 yılı içerisinde 15 Tür Eylem Planı tamamlanmış olup şu ana kadar 60 tür için eylem planı yapılmıştır. Bu türlerle ilgili koruma çalışmaları devam etmektedir.

Ülkemizde nesli tehlike altında olan yaban hayvanlarının korunması amacıyla 81 adet Yaban Hayatı Geliştirme Sahası, Bakanlar Kurulu Kararı ile ilan edilmiştir. Her yıl bu alanlardaki türlere ilişkin düzenli olarak envanter yapılmaktadır. Bu alanlarda Çengel Boynuzlu Dağ Keçisi, Anadolu Yaban Koyunu, Yaban Keçisi, Ceylan, Kızılgeyik, Alageyik, Karaca, Toy, Dağ Horozu, Kelaynak, Sırtlan, Karaakbaba ve su kuşları gibi türler korunmaktadır. Nesli tükenmekte olan vahşi hayvan türlerini yetiştirmek için bu hayvanların yetiştirildiği istasyonlar kurulmakta ve yetişkin hayvanlar uygun yaşam alanlarında doğaya geri bırakılmaktadırlar.

Nesli tehlike altında olan yaban hayvanlarının yasa dışı ticaretine engel olmak için CITES Sözleşmesi kapsamında çalışmalar yürütülmektedir ^[50].

TABLO 22- YABAN HAYATI KORUMA FAALİYETLERİ

YILLAR	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Üretilerek Doğaya Yerleştirilen Memeli Yaban Hayvanı Sayısı	62	84	148	114	36	21
Kanatlı Yaban Hayvanı Yerleştirme Sayıları (Keklik-Sülün)	64.895	79.200	91.050	97.200	103.100	92.000
Orman İçi Sulara Alabalık Yerleştirme Sayıları	2.042.000	3.172.000	1.291.000	1.510.000	3.016.000	4.274.000
Yaban Hayatı Üretim Yeri Toplam Sayısı (Keklik, Sülün, Memeli, Kelaynak, Alabalık, Dağ Ceylanı)	20	21	21	23	24	24
Tedavi Sonrası İyileşen ve Doğaya Kazandırılan Yaban Hayvanı Sayısı	921	1.643	2.109	2.561	2.465	4.881

Kaynak: Tabiatı Koruma Durum Raporu (2016-2017), Tarım ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü

9.6- Uluslararası Sözleşmeler Gereği Yaban Hayvanı Ticaretinin Düzenlenmesi ve Denetlenmesi

Gösterge, biyoçeşitliliği korumaya yönelik bir tepki göstergesidir.

CITES Sözleşmesi (The Convention on International Trade In Endangered Species of Wild Fauna and Flora); “Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme” dir.

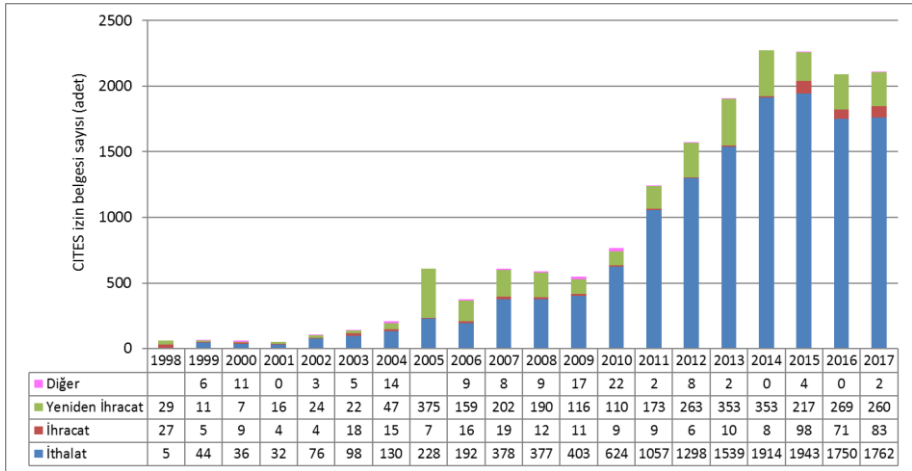
Ülkemiz CITES Sözleşmesine 1996 yılında taraf olmuş ve CITES Ulusal Uygulama Yönetmeliği 2001 yılında yayımlanmıştır.

Tarım ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü CITES Yönetmeliği kapsamında; kuşlar, deniz memelileri hariç memeliler, sürüngenler, iki yaşamlılar, eklem bacaklılar ve Yönetmeliğin 6. maddesinin (a) bendinde belirtilen Yönetim Mercinin görevleri dışında kalan diğer türlerin canlı, ölü, parça veya türevleri için CITES İzin Belgesi düzenlemektedir. Ayrıca koordinasyon, raporlama, eğitim gibi görevleri de sürdürmektedir. Ülkemiz başarılı çalışmaları nedeniyle A Kategorisinde yer almaktadır.

CITES Ek listelerinde yer almayan türler için İthalata ve İhracata Uygunluk Belgeleri verilmektedir.

2017 yılında toplam 2107 adet belge düzenlenmiştir.

GRAFİK 75- BELGE TÜRÜ İTİBARI İLE CITES BELGE SAYILARI (1998-2017)

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü

9.7- Ormanlık Alanların Dağılımı

Gösterge, bir durum göstergesi olup orman alanlarının toplam büyüklüğünü ifade eder. 2015 yılı itibariyle Türkiye'nin toplam orman alanı 22.342.935 ha' dır. Bu orman alan miktarı ülke genel alan toplamının %28,6'sı kadardır. Türkiye orman alanlarının 12.704 bin hektarı normal kapalı (%11-100 arası kapalı) alan, 9.639 bin hektarı ise boşluklu kapalı (%10'dan az kapalı) orman alanıdır. Bu durumda oransal olarak; orman alanlarının %57'si normal kapalı, %43'ü boşluklu kapalıdır. 1973-2015 yılları arası orman alanlarımız 2.144 bin ha artmıştır^[53].

2015 yılı itibariyle Türkiye ormanlarının ağaç serveti 1.611.774 bin m³ dür. Bunun %95'i normal kapalı orman alanlarına, %5'i ise boşluklu kapalı orman alanlarına aittir. 1973 ile 2015 yılları arasında ülke ormanlarının ağaç servetinde 676.262 bin m³ artış olmuştur.

Türkiye'de 1999 yılında orman alan miktarı ülke yüzölçümünün %26,7'si iken, 2015 yılında bu oran %28,6'ya yükselmiştir. Dünya Bankası verilerine göre, dünya orman alanlarının yüzölçümüne oranı 2000 yılında %31,3 iken 2015 yılında %30,8 olmuştur ^[55].

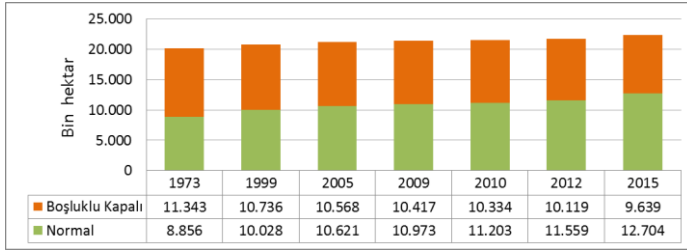
TABLO 23- YILLAR İTİBARIYLA ORMAN ALANI

YILLAR	1973	1999	2005	2009	2010	2012	2015
Orman Alanı (hektar)	20.199.296	20.763.248	21.188.747	21.389.783	21.537.091	21.678.134	22.342.935

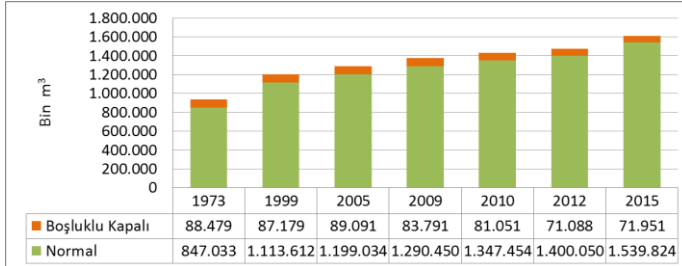
Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü, Türkiye Orman Varlığı -2015,

Not: Bu rakamlar ormanlık alan dışındaki ağaçlık alanları (özel kavaklık, meyvelik, fındık bahçeleri vb. alanları) kapsamaz. Ormanlık alan olarak doğal, ekilmiş veya dikilmiş alanların hepsini kapsar.

GRAFİK 76- ORMAN ALANLARININ ORMAN FORMUNA GÖRE DAĞILIMI

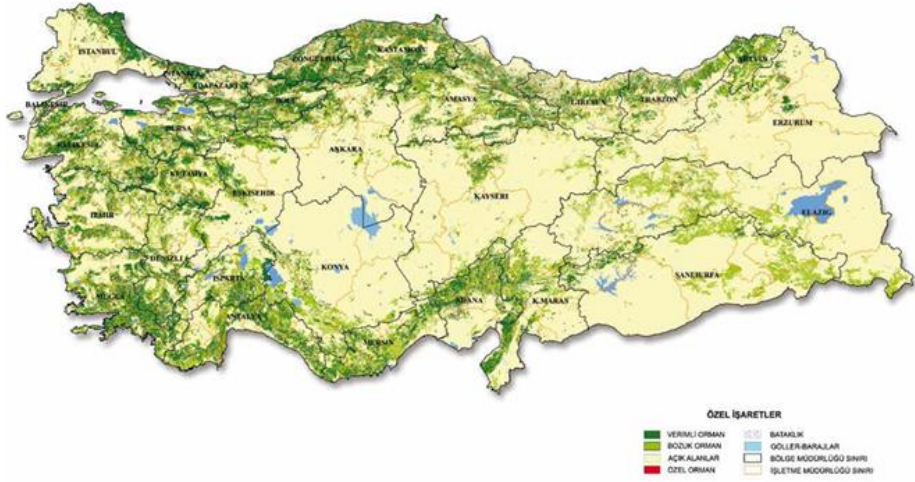

GRAFİK 77- ORMAN SERVETİNİN ORMAN FORMUNA GÖRE DAĞILIMI

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü,
<http://www.ogm.gov.tr/ekutuphane/Sayfalar/Istatistikler.aspx>

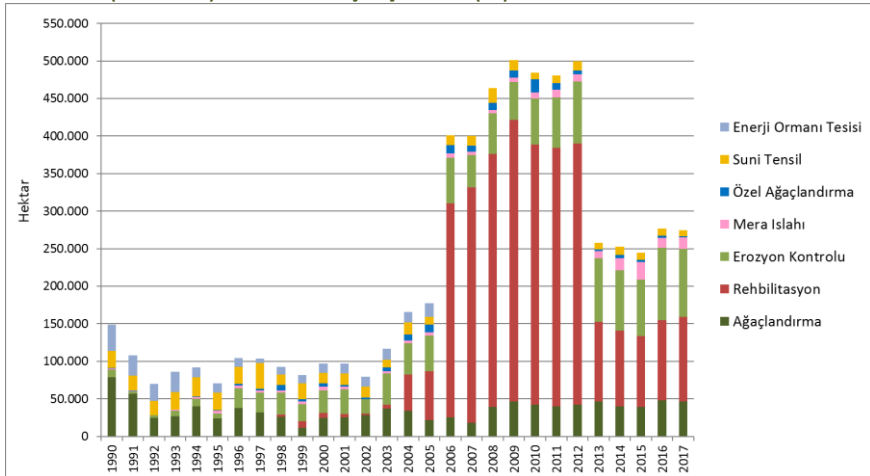
TÜRKİYE ORMAN VARLIĞI HARİTASI (2015)

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü, Türkiye Orman Varlığı -2015.

Türkiye ormanlarının %43'ü boşluklu kapalı orman alanı olup verimsizdir. Verimsiz orman alanlarının rehabilite edilerek verimli hale dönüştürülmesi önem taşımaktadır. Rehabilite çalışmaları özellikle 2006-2012 yılları arasında yoğunlaşmıştır. 2017 yılında, 46.935 ha alanda ağaçlandırma, 112.100 ha alanda rehabilitasyon, 91.049 ha alanda erozyon kontrolü, 15.167 ha alanda mera ıslahı, 1.361 ha alanda özel ağaçlandırma, 7.791 ha alanda suni tensil çalışması olmak üzere toplam 274.403 ha alanda orman tesis çalışması yapılmıştır.

GRAFİK 78- (1990-2017) ORMAN TESİS ÇALIŞMALARI (ha)

Not: Orman tesis çalışmaları Tarım ve Orman Bakanlığı ve Diğer Kurumların yaptığı çalışmaların toplamıdır.

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü,

<http://www.ogm.gov.tr/ekutuphane/Sayfalar/Istatistikler.aspx>

9.8- Orman Alanlarının Ağaç Türlerine Göre Dağılımı

Ağaç türlerinin çeşitliliği, pozitif bir biyoçeşitlilik durum göstergesidir. 2015 yılı itibarıyla toplam orman alanlarımızın %26,3'ünü meşe, %25,1'ini kızılçam, %19'unu karaçam oluşturmaktadır.

TABLO 24- ORMAN ALANLARININ ASLİ AĞAÇ TÜRLERİNE GÖRE DAĞILIMI

Ağaç Türü	Orman Formu (ha)			% Oran
	Normal Kapalı	Boşluklu Kapalı	Toplam	
Meşe	2.382.933	3.503.262	5.886.195	26,3
Kızılçam	3.451.269	2.158.946	5.610.215	25,1
Karaçam	2.727.524	1.517.397	4.244.921	19,0
Kayın	1.630.196	269.733	1.899.929	8,5
Sarıçam	882.231	636.698	1.518.929	6,8
Ardıç	218.303	740.120	958.423	4,3
Gökknar	383.422	201.359	584.781	2,6
Sedir	247.162	235.229	482.391	2,2
Ladin	229.191	93.666	322.857	1,4
Fıstıkçamu	128.721	33.250	161.971	0,7
Kızılağaç	113.161	33.569	146.730	0,7
Kestane	68.229	20.214	88.443	0,4
Gürgen	28.252	6.737	34.989	0,2
Kavak	6.445	9.843	16.288	0,1
İhlamur	10.408	2.166	12.574	0,1
Dişbudak	6.707	505	7.212	0,0
Okalıptus	1.353	51	1.404	0,0
Diğer türler	188.641	176.042	364.683	1,6
TOPLAM	12.704.148	9.638.787	22.342.935	

(*) Diğer türler, servi, halep çamı, sahil çamı, radiata çamı, yalancı akasya, çınar, ceviz, sığla ile ismi belirtilmeyen birçok türü kapsamaktadır.

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü, Türkiye Orman Varlığı -2015.

9.9- Ormanların Ana Fonksiyonlarına Göre Dağılımı

Günümüzde ormanlar ekosistem tabanlı fonksiyonel planlama yaklaşımı ile çok yönlü faydalanma esas alınarak planlanmaktadır. Bu plan verilerine göre ormanların %50'si ekonomik, %42'si ekolojik ve %8'i sosyokültürel fonksiyona sahiptir.

TABLO 25- ORMANLARIN ANA FONKSİYONLARINA GÖRE DAĞILIMI

ANA FONKSİYONLAR	GENEL ORMANLIK SAHA (hektar)			% Oran
	Normal kapalı	Boşluklu kapalı	TOPLAM	
1- Ekonomik Fonksiyon	7.411.790	3.831.304	11.243.094	50
2- Ekolojik Fonksiyon	4.192.532	5.095.315	9.287.847	42
3- Sosyokültürel Fonksiyon	1.099.826	712.168	1.811.994	8
TOPLAM	12.704.148	9.638.787	22.342.935	100

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü, Türkiye Orman Varlığı -2015.

10.1- Karayolu- Demiryolu Ağı Yoğunluğu

Yol ağı yoğunluğu, aktif ulaşırma nedeniyle yaban hayat habitatlarının ve doğal peyzajın parçalanması hakkında bilgi sunar. Trafikten kaynaklanan kirlilik ve gürültü gibi çevresel riskler ise diğer önemli bir faktördür. Bu bakımdan gösterge bir baskı göstergesidir.

Ülkemizde 2017 yılında sivil hava trafiğine açık aktif havalimanı sayısı 55 olup, toplam havayolu uçuş yolu uzunluğu 70.879 km'dir. 2017 yılı sonu itibarıyla, karayolu ağı uzunluğu (devlet yolu ve otoyol) 67.620 km, demiryolu ağı uzunluğu (konvansiyonel ve yüksek hızlı hat) ise 12.608 km'dir.

TABLO 26- YILLAR İTİBARI İLE KARAYOLU VE DEMİRYOLU AĞI (km)

YILLAR	2002	2005	2010	2015	2016	2017
Karayolu Ağ Uzunluğu (km)	63.082	63.606	64.865	66.437	67.161	67.620
Demiryolu Ağ Uzunluğu (km)	10.948	10.973	11.940	12.532	12.532	12.608

Kaynak: Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı.

Karayolları ile kıyaslandığında demiryolları, enerjinin daha verimli tüketimi sayesinde atmosfere daha az seragazı salımı yapmaktadır. Ayrıca, demiryolu yapımında daha az alan kullanıldığı için doğal çevrenin korunmasında da önemli rol oynamaktadır. Diğer taraftan demiryolları aynı zamanda hava kirliliğinin neden olduğu solunum bozuklukları ve diğer hastalıkların azaltılmasında da katkı sağlar.

2016 verilerine göre; Türkiye'de, 100.000 nüfusa düşen karayolu uzunluğu 80 km, demiryolu ana hat uzunluğu 13 km'dir. AB-28 ülkelerinde ise bu rakamlar ortalama olarak, sırasıyla; 410 km ve 44 km'dir. Yüzölçümü açısından değerlendirildiğinde Türkiye'de 1000 km²'ye düşen karayolu uzunluğu 85 km, demiryolu ana hat uzunluğu ise 13 km'dir. AB-28 ülkelerinde ise bu rakamlar sırasıyla 465 km ve 51 km'dir ^[57].

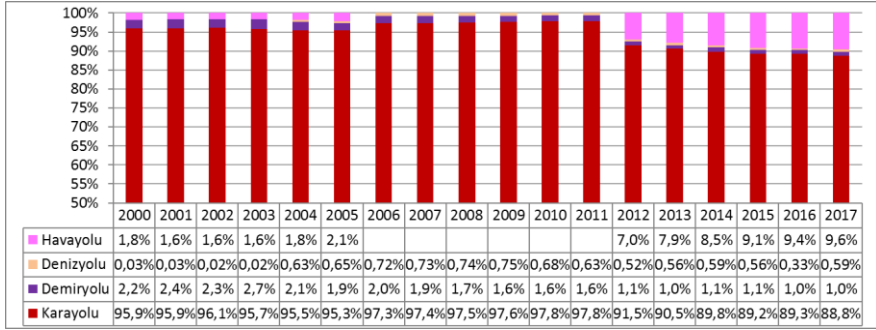
Türkiye karayolu ağının 2023 yılına kadar 70.000 km uzunluğa, demiryolu ağının ise 25.000 km uzunluğa ulaşması öngörülmektedir ^[58]. Dolayısıyla 1000 km²'ye düşen karayolu 86 km, demiryolu ise 32 km olması beklenmektedir.

10.2- Ulaştırma Türlerine Göre Taşınan Yolcu ve Yük Miktarı

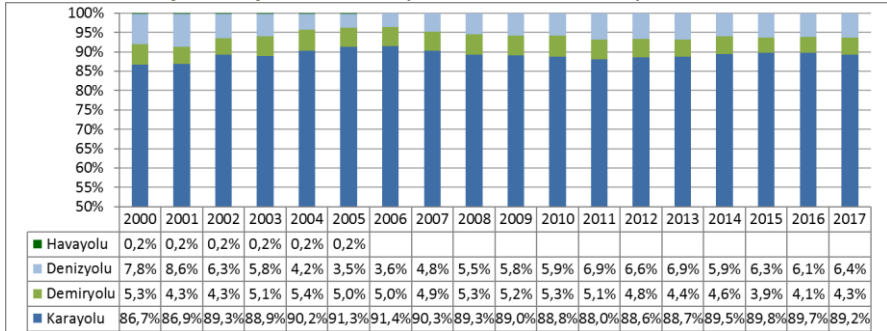
Gösterge, bir itici güç göstergesi olup, ulaşım kaynaklı çevresel etkilerin üzerinde rol oynar. Yurt içi yolcu taşımada; 2000 yılında %1,8 olan havayolunun payı 2017 yılında %9,6'ya çıkmış, yine aynı dönemde %95,9 olan karayolunun payı %88,8'e, %2,2 olan demiryolunun payı %1'e inmiştir. 2017 yılında denizyolunun yolcu taşımacılığının payı ise %0,6 olmuştur. 2023 yılı sonunda, karayolu yurtiçi yolcu taşıma paylarının (yolcu-km olarak); karayoluyla %76'ya düşürülmesi hedeflenmektedir ^[58].

2017 yılında yurt içi yük taşıma oranlarına bakıldığında %89,2 ile yine karayolunun ağırlığı görülmektedir. 2017 yılında, 2000 yılına göre yurt içi yük taşımada demiryolu ve denizyolu paylarında ise azalma olduğu görülmektedir.

GRAFİK 79- YURT İÇİ YOLCU TAŞIMA ORANLARI (yolcu-km üzerinden % oran)*

GRAFİK 80- YURT İÇİ YÜK TAŞIMA ORANLARI (ton-km üzerinden % oran)**

Kaynaklar: Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, T.C. Devlet Demiryolları İşletmesi Genel Müdürlüğü.

Notlar:

1) Yolcu taşımacılığına şehir içi taşımacılık dahil değildir.

2) Karayolları Genel Müdürlüğü sorumluluğundaki yol ağı üzerinde yük ve yolcu taşımaları dikkate alınmıştır.

3) T.C. Devlet Demiryolları İşletmesi Genel Müdürlüğü'ne ait yük ve yolcu taşımaları dikkate alınmıştır.

Banliyö hattı yolcu taşımaları hariç tutulmuştur.

4) Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü havalimanlarımız arasındaki iç hat kargo ve iç hat

yolcu taşımaları dikkate alınmıştır. Boş bırakılan alanlar için veri yoktur.

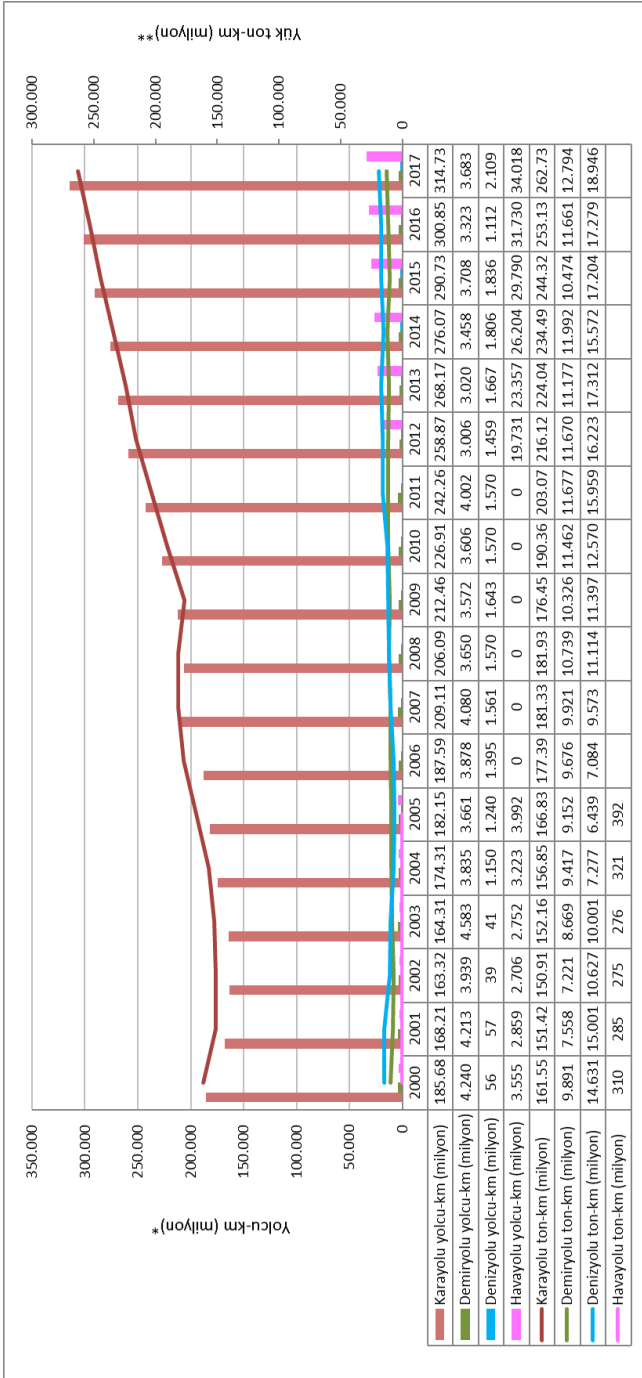
5) Deniz Ticareti Genel Müdürlüğü kabotaj hattında yük ve yolcu taşımaları dikkate alınmıştır. Ton- Mil

olarak verilen değer, Ton-Km' ye, Yolcu- Mil olarak verilen değer, Yolcu-Km' ye dönüştürülmüştür.

*Yolcu-Km: Bir yolcunun bir kilometre mesafeye taşınmasıyla elde edilen trafik ölçü birimidir,

**Ton-Km: Bir ton yükün bir kilometre mesafeye taşınmasıyla elde edilen trafik ölçü birimidir.

GRAFİK 81- ULAŞIM YOLLARINA GÖRE YURT İÇİ YOLCU VE YÜK TAŞIMACILIĞI

Kaynaklar: Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, T.C. Devlet Demiryolları İşletmesi Genel Müdürlüğü.

Notlar: 1) Yolcu taşımacılığına şehir içi taşımacılık dahil değildir. 2) Karayolları Genel Müdürlüğü sorumluluğundaki yol ağı üzerinde yük ve yolcu taşımacılığına dikkate alınmıştır. 3) T.C. Devlet Demiryolları İşletmesi Genel Müdürlüğü'ne ait yük ve yolcu taşımacılığına dikkate alınmıştır. Banliyö hattı yolcu taşıması hariç tutulmuştur.

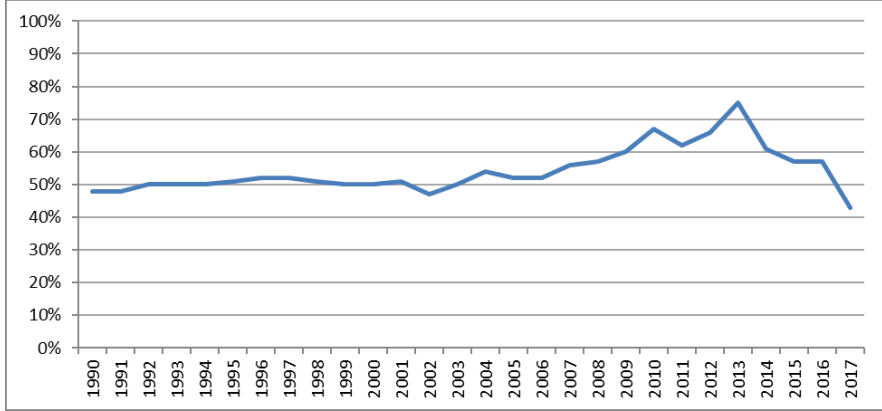
4) Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü havai manolarımız arasındaki iç hat kargo ve iç hat yolcu taşımacılığına dikkate alınmıştır. Boş bırakılan alanlar için veri yoktur. 5) Deniz Ticareti Genel Müdürlüğü kabotaj hattında yük ve yolcu taşımacılığına dikkate alınmıştır. Ton- Mil olarak verilen değer, Ton-Km' ye, Yolcu-Mil olarak verilen değer, Yolcu-Km' ye dönüştürülmüştür.

*Yolcu-Km: Bir yolcunun bir kilometre mesafeye taşınmasıyla elde edilen trafik ölçü birimidir.

**Ton-Km: Bir ton yükün bir kilometre mesafeye taşınmasıyla elde edilen trafik ölçü birimidir.

Çevresel etkileri açısından demiryollarının kullanımının karayollarına tercih edilmesi gerekmektedir. Demiryolu ağının geliştirilmesinin yanında verimli olarak kullanılması da önem taşımaktadır. 1990-2017 döneminde, demiryolu ile yük taşımacılığı kapasite kullanım oranları ortalama olarak %54 civarında olmuştur. Her ne kadar demiryollarında 2013 yılında yk taşımacılığı kapasite kullanım oranı %75'e ıkımaşsa da 2017 yılında %43'e düşmüştür.

GRAFİK 82- DEMİRYOLLARINDA YÜK TAŞIMACILIĞI KAPASİTE KULLANIM ORANLARI (%)

Kaynak: Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, T.C. Devlet Demiryolları İşletmesi Genel Müdürlüğü.

10.3- Ulaştırma Türüne Göre Seragazi Emisyonu

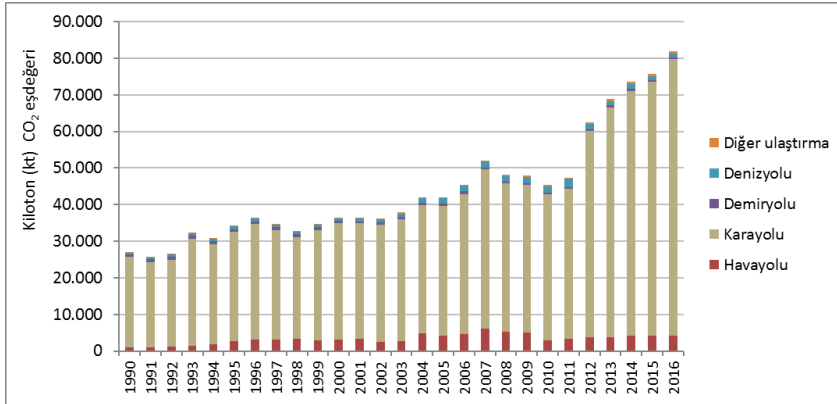
Gösterge, bir baskı göstergesi olup, ulaştırmanın iklim değişimine katkısı ve bu katkının türlerine göre dağılımı, salımın izlenmesi ve kontrolü açısından önemlidir.

TÜİK' in seragazi emisyon envanteri verilerine göre, 2016 yılında, Türkiye'nin toplam seragazi emisyonu CO₂ eşdeğeri olarak 496,1 milyon ton olup bunun 81.841 kiloton CO₂ eşdeğerini ulaştırma kaynaklı emisyonlar oluşturmaktadır. 1990 yılında ulaştırma kaynaklı emisyonların toplam seragazi emisyonlarındaki payı ise %12,8 iken 2016 yılında bu rakam %16,5 olmuştur.

TÜİK'in 2016 yılı seragazi emisyon envanteri verilerine göre; ulaşırmadan kaynaklanan CO₂ emisyonunun %92,4'ü karayolundan, %5,2'i havayolundan, %1,2'si denizyolundan, %0,5'i demiryolundan ve %0,8'i ise diğer ulaştırma türlerinden kaynaklanmaktadır.

AB 28 ülkelerindeki duruma bakılacak olursa, 2016 yılında AB-28'deki toplam seragazi emisyonlarının %20'si ulaşımdan (uluslararası havacılık ve deniz emisyonları hariç) kaynaklanmıştır ^[59].

GRAFİK 83- ULAŞTIRMA TÜRÜNE GÖRE SERAGAZI EMİSYONU

TABLO 27- ULAŞTIRMA TÜRÜNE GÖRE SERAGAZI EMİSYONU (kiloton CO₂ eşdeğeri)

Yıllar	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Toplam	26.969	34.113	36.465	42.041	45.392	47.386	62.525	68.865	73.559	75.789	81.841
Havayolu	923	2.775	3.099	4.089	2.862	3.344	3.727	3.754	4.090	4.205	4.281
Karayolu	24.777	29.760	31.850	35.532	39.941	40.899	56.310	62.889	66.967	69.309	75.595
Demiryolu	721	768	713	757	517	532	492	505	562	480	374
Denizyolu	509	726	623	1.299	1.682	2.242	1.614	1.154	1.348	1.147	970
Diğer ulaştırma	39	83	180	364	390	370	381	563	593	647	621

Kaynak: TÜİK, <https://unfccc.int/documents/65716>

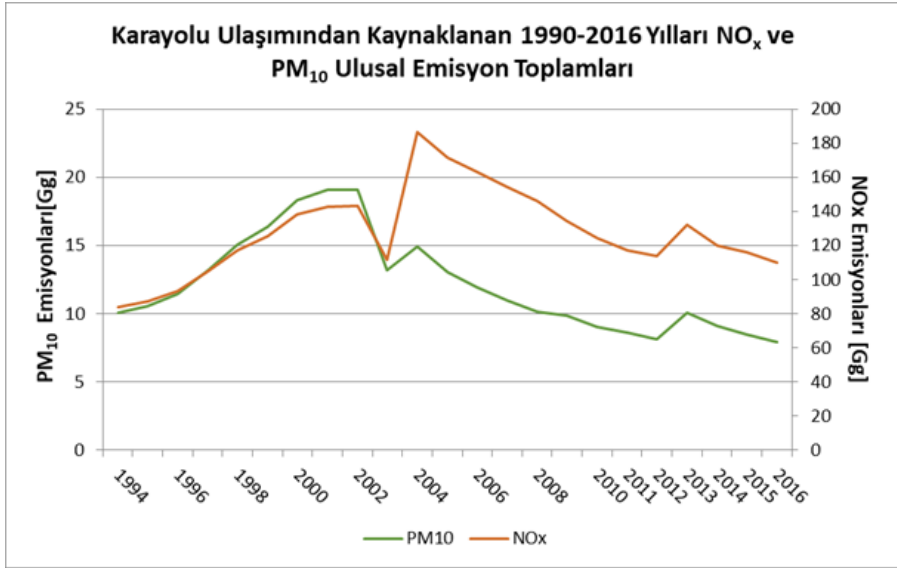
10.4- UlaŖımdan Kaynaklanan Hava Kirleticileri Emisyonu

UlaŖımdan kaynaklanan hava kirleticiler emisyonları, ulaŖtırma faaliyetlerinin hava kirliliğine olan etkilerini temsil eden önemli bir baskı göstergesidir.

Ulusal Hava Kirleticileri Emisyon Envanterinde yer alan önemli bir sektör de ulaŖtırmadır. UlaŖımdan kaynaklı emisyonlar; karayolu, denizyolu, havayolu ve demiryolu sektörleri için ayrı ayrı hesaplanmaktadır. 1990-2016 yılları emisyon durumu incelendiğinde, emisyonların ciddi oranda azaldığı görölmektedir.

GRAFİK 84- KARAYOLU ULAŖIMINDAN KAYNAKLANAN NO_x ve PM₁₀ EMİSYON TOPLAMLARI (1990-2016)

Kaynak: Çevre ve Ŗehircilik Bakanlığı, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü

10.5- Ulaştırma Tipine Göre Nihai Enerji Tüketimi

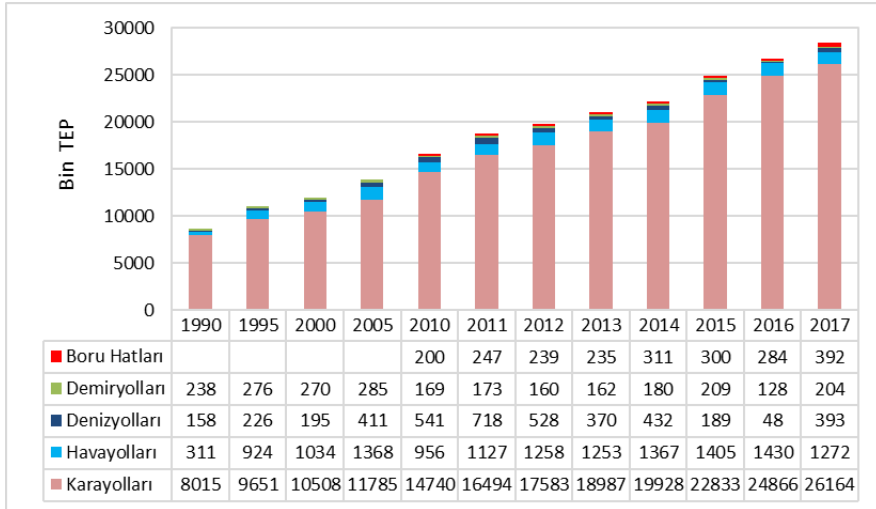
Enerji tüketimi, çevre baskı faktörleri, en çok da iklim değişikliği üzerinde önemli bir itici güçtür. Trafığe çıkma sayısı ve trafikte kalma süresini azaltmak, daha fazla yakıt tasarruflı ulaşım türlerinin kullanılması, taşıtların enerji verimliliğini artırmak, yenilenebilir ya da düşük karbonlu yakıtların kullanıldığı teknolojilerin kullanılması ulaşım kaynaklı yakıt tüketimini azaltmada kullanılan yöntemlerdir^[60].

2017 yılında, ulaştırma sektöründe tüketilen toplam enerji miktarı 1990 yılına göre, %225,9 artarak 28.425 bin TEP (Ton Eşdeğer Petrol) olmuştur. Boru hatları için kullanılan 392 bin TEP hariç tutulursa, 28.033 bin TEP enerjinin %93,3'ü karayolu, %4,5'i havayolları, %1,4'ü denizyolları ve %0,7'si demiryollarında kullanılmıştır.

2017 yılında 1990 yılına göre havayolları ulaşımında kullanılan enerji %309 oranında artmıştır. Bunu 1990 yılına göre %226 artışla karayolları, %149 artışla denizyolları takip etmiştir. Demiryolu ulaşımına harcanan enerji miktarı ise 1990 yılına göre %14 oranında azalmıştır.

2016 yılı itibariyle AB-28 ülkelerinde karayolu, demiryolu, yurtiçi havacılık ve denizcilik dikkate alınarak ulaşımında tüketilen nihai enerjinin %94,7'si karayolu ulaşımında, %2'si demiryolu ulaşımında, %1,8'i yurtiçi havacılıkta, %1,4'ü yurtiçi denizcilikte kullanılmıştır^[61].

GRAFİK 85- ULAŞTIRMA TİPİNE GÖRE NİHAİ ENERJİ TÜKETİMİ (Bin TEP)

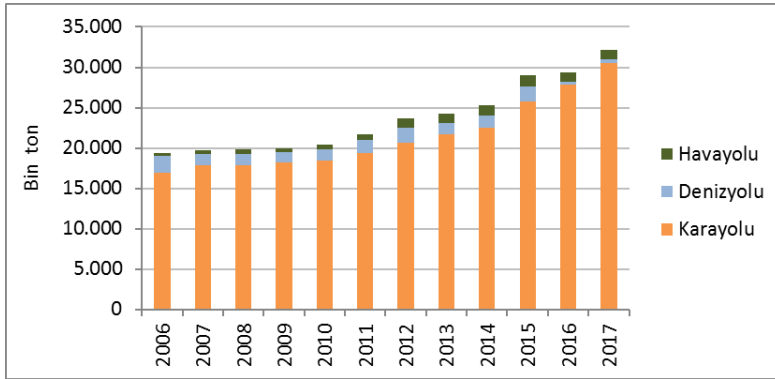
Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, <http://www.eigm.gov.tr/tr-TR/Denge-Tablolari/Denge-Tablolari>

Türkiye’de 2017 yılında boru hatları hariç ulaştırma sektöründe tüketilen 28.033 bin TEP enerjinin %99’unu petrol ürünleri, %0,2’sini doğalgaz, %0,4’ünü biyoenerji ve atıklar, %0,3’ünü elektrik oluşturmaktadır.

AB-28 ülkelerinde ise 2016 yılında karayolu, demiryolu, yurtiçi havacılık ve denizcilik dikkate alınarak ulaştırma sektöründe tüketilen enerjinin %93,6’sını petrol ürünleri, %4,4’ünü biyoyakıt, %1,4’ü elektrik %0,4’ü doğalgaz enerjisinden oluşmaktadır ^[62].

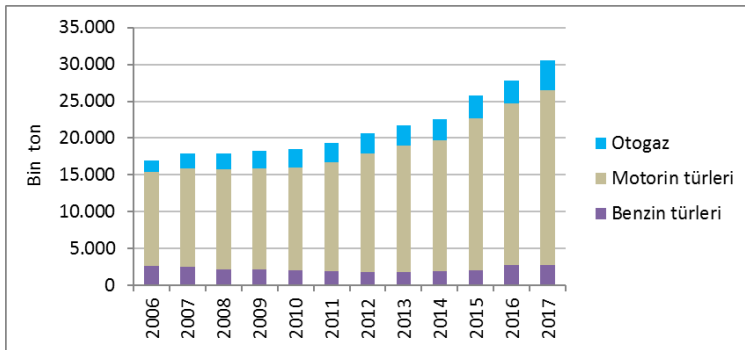
2017 yılında, karayollarında 30.565.439 ton, denizyollarında 430.870 ton, havayollarında 1.129.055 ton yakıt tüketilmiştir. Karayollarında tüketilen 30.565.439 ton yakıtın %77,8’i (23.777.421 ton) motorin türleri, %13,3’ü (4.080.359 ton) otogaz, %8,9’u (2.707.659 ton) ise benzin türleridir.

GRAFİK 86- ULAŞIM TİPİNE GÖRE YAKIT TÜKETİM MİKTARLARI

Kaynak: Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu

GRAFİK 87- KARAYOLU TAŞIMACILIĞINDA YAKIT TÜRLERİNE GÖRE TÜKETİM MİKTARLARI ⁽¹⁾

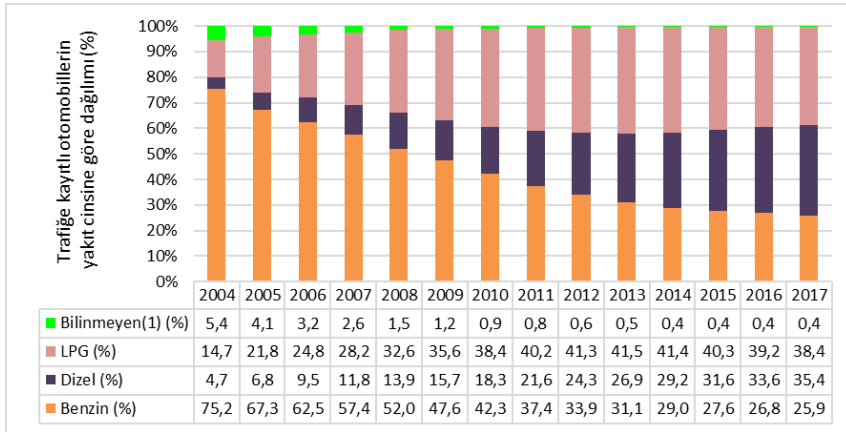
Kaynak: Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu

(1) Bayilik (Taşıt Tanıma Sistemi ile yapılan satışlar dahil) ve serbest kullanıcı lisansı sahiplerine yapılan satış miktarları ile askeri akaryakıt teslim miktarları hesaba dahil edilmişken, rafineri tarafından gerçekleştirilen askeri akaryakıt satış miktarları hariç tutulmuştur.

Trafiğe kayıtlı otomobillerin yakıt cinsine göre dağılımına bakıldığında, 2017 yılı sonu itibarıyla trafiğe kayıtlı 12.035.978 adet otomobilin %38,4'ü LPG, %35,4'ü dizel, %25,9'u benzin yakıtlıdır. Yakıt türü bilinmeyen otomobillerin oranı ise %0,4'tür ^[64]. 2016 yılı verilerine göre Avrupa'da LPG'li otomobil oranı en yüksek olan ülke %16 ile Polonya olup, Türkiye'de LPG'li otomobillerin oranı Avrupa ülkelerine göre çok yüksektir.

2016 yılı itibarıyla, Avrupa'daki duruma bakılırsa, bilgilerin mevcut olduğu 24 AB ülkesinden 16'sında otomobillerin çoğunluğu benzinli motora sahiptir ^[65]. 2016 yılında, AB-28 ülkeleri otomobil filosunun ortalama %42'si dizel motorludur. 2017 yılında AB'de kayıtlı toplam binek otomobillerin yaklaşık %3'ü alternatif yakıtlı ve elektrikli araçlardan oluşmaktadır ^[66].

GRAFİK 88- TRAFİğE KAYITLI OTOMOBİLLERİN YAKIT CİNSİNE GÖRE DAĞILIMI (%) (2004-2017)

Kaynak: TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27640>

(1) Yakıt türü bilinmeyenler, ruhsat işlemlerinde yakıt türü boş bırakılan veya sehven hatalı veri girişı yapılan taşıtlar ile elektrikli taşıtları kapsamaktadır.

10.6- Motorlu Kara Taşıtı Sayısı

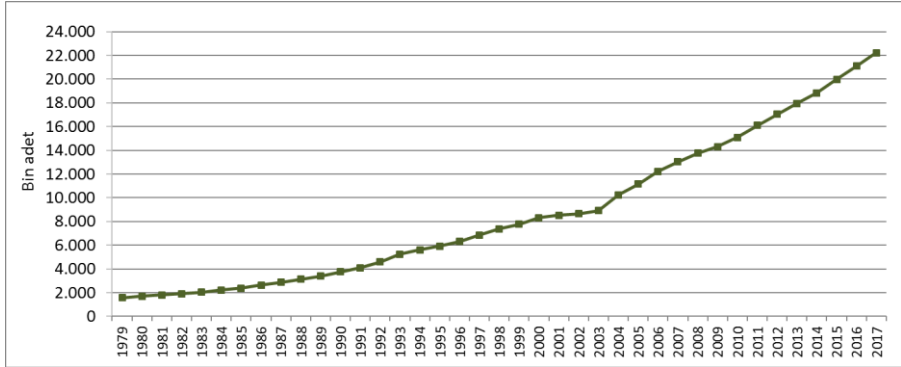

Motorlu kara taşıtlarından kaynaklanan emisyonlar, özellikle büyük kent merkezlerinde hava kirliliğinin önemli nedenlerinden biridir. Taşıt sayısı bir baskı göstergesidir.

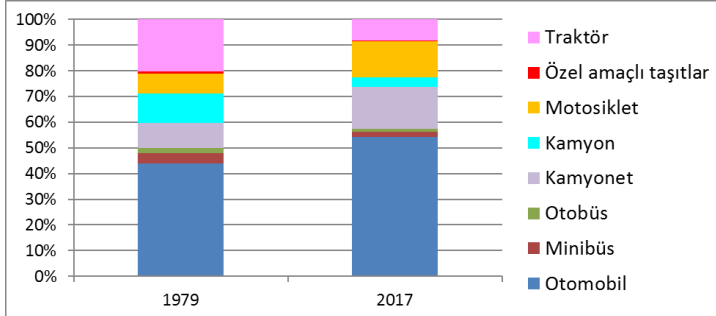
1979 yılında 1.566.405 olan toplam motorlu kara taşıtı sayısı, özellikle 2004 yılından itibaren hızla artarak, 2017 yılında 22.218.945'e ulaşmıştır. 1979 yılıyla 2017 yılı motorlu kara taşıt türlerinin payları bakımından karşılaştırılırsa, 2017 yılında otomobil, kamyonet ve motosiklet oranlarındaki artış dikkati çekmektedir. 2017 yılında toplam motorlu kara taşıtı sayısının %54,2'sini otomobil, %16,4'ünü kamyonet, %14'ünü motosiklet, %8,3'ünü traktör, %3,8'ini kamyon, %2,2'sini minibüs, %1'ini otobüs, %0,3'ünü ise özel amaçlı taşıtlar oluşturmaktadır.

Artan taşıt sayısına karşın, yüksek fiyat ve vergiler dolayısıyla Türkiye'de taşıt sahibi olma oranı Avrupa ortalamasının çok altındadır. 2016 yılı verileriyle, AB-28 ülkeleri ortalaması olarak bin kişiye düşen otomobil sayısı 505 iken Türkiye'de bu rakam 142'dir ^[67].

GRAFİK 89- YILLARA GÖRE MOTORLU KARA TAŞITI SAYISI (1979-2017)

GRAFİK 90- 1979 ve 2017 YILLARININ MOTORLU KARA TAŞITI TÜRLERİ DAĞILIMI (%)

Kaynak: TÜİK. Not: 2004 yılından itibaren iş makineleri kapsamında yayımlanan taşıtlar ile özel amaçlı taşıtlar içinde yer alan ağır tonajlı taşıtlar "Kamyon" başlığı altında gösterilmiştir.

10.7- Trafîğe Kayıtlı Araçların Ortalama Yaşları

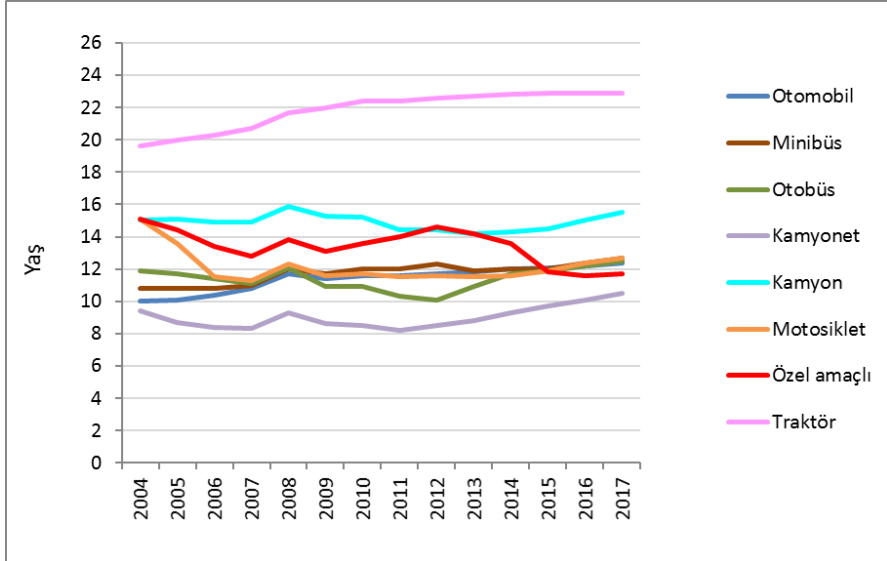

Gösterge bir itici güç göstergesidir. Taşıt filosunun ortalama yaşı, karayolu ulaşımının çevresel performansının dolaylı bir göstergesidir. Yaşlı, kirlletici araçların daha yeni ve temizlerle değiştirilmesi ile bu göstergenin değeri ve çevreye olan etkinin de azaltılması beklenmektedir.

Ancak bu beklentiye karşın, trafiğe kayıtlı toplam araçların ortalama yaşının 2004 yılında 12 iken 2017 yılında 13,1 olduğu görülmüştür. 2004 yılında otomobillerin yaşı 10 iken 2017 yılında %24 artarak 12,4 olmuştur. 2017 yılı itibariyle diğer araç türlerinin yaş ortalamaları; minibüsler için 12,7, otobüsler için 12,5, kamyonetler için 10,5, kamyonlar için 15,5, motosikletler için 12,7, özel amaçlı araçlar için 11,7, traktörler için 22,9 yıldır ^[64].

AB-27 ülkelerinde, 2014 yılında binek otomobillerin ortalama yaşı, Türkiye'ye oranla düşük olmakla birlikte, 2000 yılına göre %8 daha artarak 7,4 yıl olmuştur. 2014 yılında diğer araç türlerinin yaş ortalaması; hafif ticari araçlar için 8,4 yıl, ağır vasıtalar için 8,1 yıl, iki tekerlekli için 9,1 yıl ve otobüsler için 9,4 yıl olmuştur ^[68].

GRAFİK 91- TÜRLERİNE GÖRE TRAFİĞE KAYITLI ARAÇLARIN ORTALAMA YAŞLARI (2004-2017)

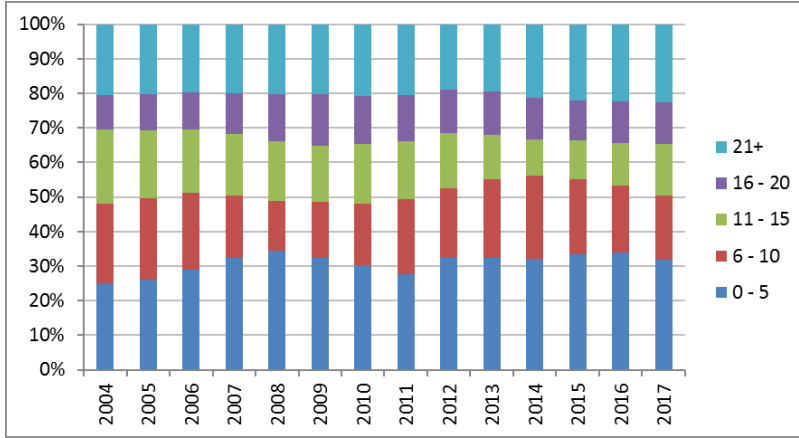

Kaynak: TÜİK

Türkiye’de 20 yaŖ üzeri otomobillerin payı yüksek olup 2017 yılı itibariyle %22’dir^[64]. 2016 yılı itibariyle 20 yaŖ ve üzeri binek otomobillerde payı İngiltere’de %1,9, Almanya’da %6’dır^[69].

Türkiye’de 2017 yılı itibariyle, trafiğe kayıtlı toplam araçların yaŖ grubuna göre dağılımına bakıldığında %31,7’sinin 0-5 yaŖ aralığında, %18,8’inin 6-10 yaŖ aralığında, %14,9’unun 11-15 yaŖ aralığında, %11,8’inin 16-20 yaŖ aralığında, %22,7’sinin ise 20 yaŖından fazla olduğu görölmektedir.

GRAFİK 92- TRAFİĞE KAYITLI TOPLAM ARAÇLARIN YAŖ GRUBUNA GÖRE DAĞILIMI (%), 2004-2017

Kaynak: TÜİK

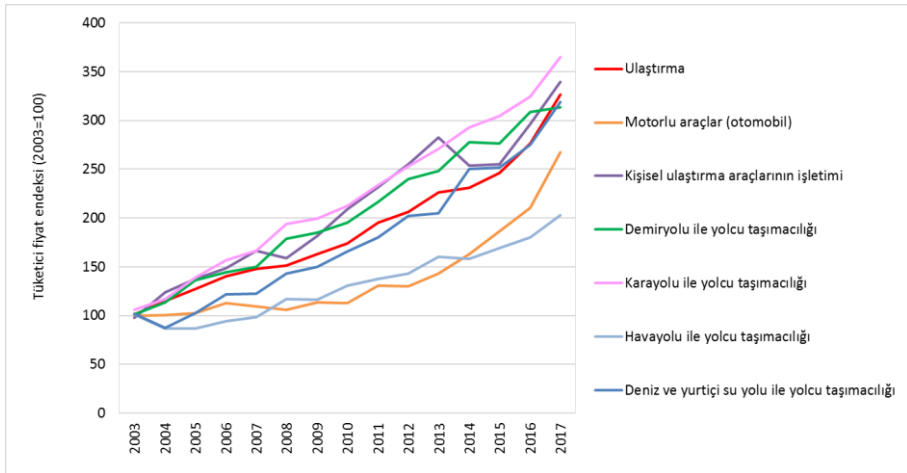
10.8- Türüne Göre Ulaştırma Fiyatlarındaki Gerçek Değişim

Gösterge bir itici güç göstergesidir. Ulaşım hizmetlerinin fiyatları ulaştırma sektörünün büyümesini ve ulaşım yöntemi seçimini etkiler. Kullanıcılara daha çevre dostu ulaşım yöntemini kullanma konusunda uygun teşvikler verilip verilmediğini görmek için fiyatların izlenmesi önemlidir. Bununla birlikte, zaman içinde, karşılaştırmanın güvenilirliğini etkileyebilecek değişiklikler olmaktadır. Örneğin, insanlar on yıl öncekiyle aynı arabaları almamakta ve aynı nakliye hizmet paketini (fiyat/kalite) kullanmamaktadırlar ^[70].

2003 yılı endeksli tüketici fiyat endeksine (TÜFE) göre, otomobil satın alma maliyeti 2003 yılı sonundan 2017 yılı sonuna kadar %167,2 artmıştır. Aynı dönemde TÜFE’de, karayolu ile yolcu taşımacılığı maliyeti %245,2, demiryolu ile yolcu taşımacılığı maliyeti %209,2, deniz ve yurtiçi su yolu ile yolcu taşımacılığı maliyeti %213,2, havayolu ile yolcu taşımacılığı maliyeti %101,4 oranında artmıştır [71].

GRAFİK 93- TÜRÜNE GÖRE ULAŞIM FİYATLARININ GERÇEK DEĞİŞİMİ

Kaynak TÜİK, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1014

Notlar:

- (1) 2003=100 Temel Yıllı Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) endeks
- (2) Ağırlıkların tespitinde ve endeks hesaplamasında Amaca Göre Bireysel Tüketim Sınıflaması (COICOP) kullanılmıştır.

11.1- Sektörlere Göre Toplam Enerji Tüketimi

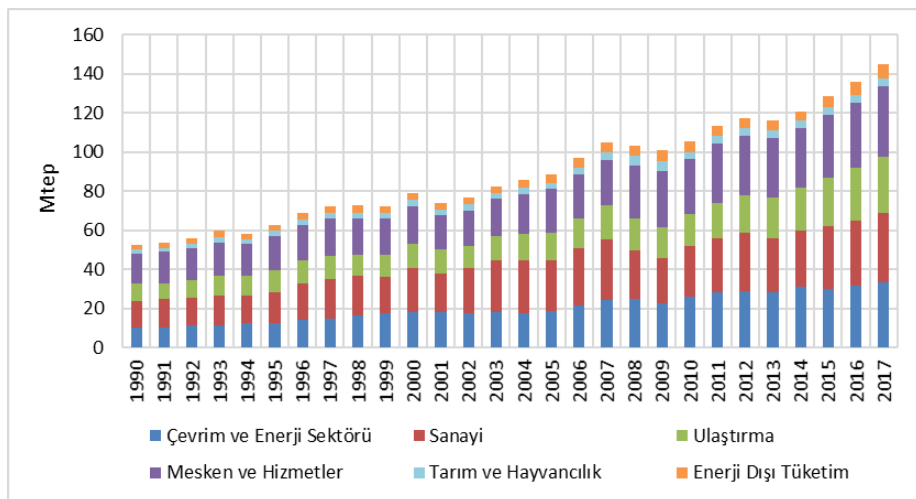

Gösterge, enerji tüketim seviyelerini tanımlayan bir itici güç göstergesidir. Türkiye’de 2017 yılında toplam enerji tüketimi 145,3 Mtep (milyon ton eşdeğer petrol) olmuştur. Türkiye’nin toplam enerji tüketimi 1990 yılına göre %177, 2005 yılına göre %64, 2016 yılına göre ise %6,7 oranında artmıştır.

2016 yılında AB-28 ülkelerinde ise brüt iç tüketim 1990 yılına göre %1,7, 2005 yılına göre %10,4 oranında daha düşük, 2015 yılına göre ise %0,7 daha fazladır ^[73].

Türkiye’de, 2017 yılında toplam enerji tüketiminin dağılımına bakıldığında, en yüksek tüketimin %24,8 ile mesken ve hizmetler ve %24,4 ile sanayi sektöründe gerçekleştiği görülmektedir. Bunu %23,1 ile enerji ve çevrim sektörü, %19,6 ile ulaştırma, %5,1 ile enerji dışı ve %2,9 ile tarım ve hayvancılık sektörü takip etmektedir.

GRAFİK 94- SEKTÖRLERE GÖRE TOPLAM ENERJİ TÜKETİMİ (Mtep)

TABLO 28- SEKTÖRLERE GÖRE TOPLAM ENERJİ TÜKETİMİ (Bin TEP)

Yıllar	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016	2017
Enerji Ürünleri Arzı	52.465	62.968	79.428	88.672	105.888	129.139	136.229	145.305
Çevrim ve Enerji Sektörü	10.228	12.442	17.834	18.347	26.048	29.672	31.655	33.522
Sanayi	13.641	15.986	22.876	26.410	26.077	32.157	33.254	35.329
Ulaştırma	8.723	11.077	12.007	13.849	16.314	24.936	26.812	28.425
Mesken ve Hizmetler	15.356	17.514	19.557	22.285	27.762	32.329	33.222	36.013
Tarım ve Hayvancılık	1.956	2.556	3.073	3.359	3.736	3.932	4.056	4.273
Enerji Dışı Tüketim	2.543	3.087	3.455	4.089	5.314	5.652	6.989	7.372

Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, <http://www.eigm.gov.tr/tr-TR/Denge-Tabloları/Denge-Tabloları>

11.2- Yakıta Göre Birincil Enerji Tüketimi

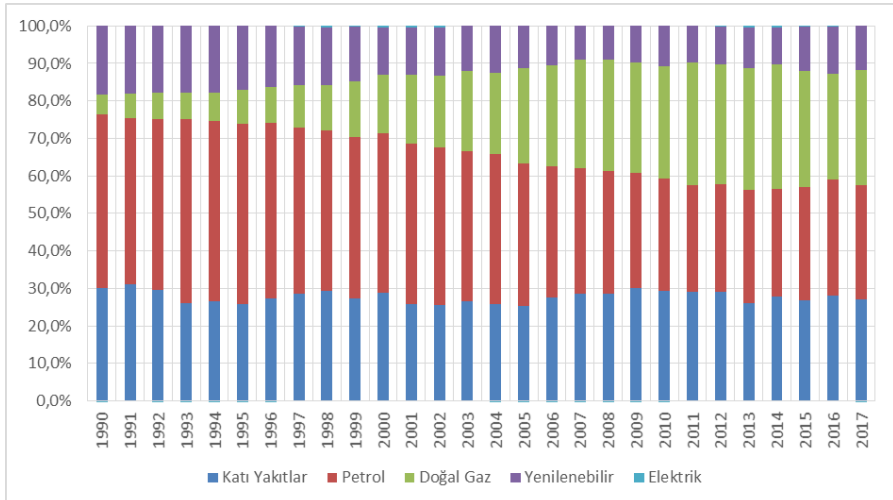

Yakıt tipine göre ayrılan toplam birincil enerji tüketimi, enerji kaynaklarının gelişimi ve ilgili tüketim seviyelerini tanımlayan bir itici güç göstergesidir. Fosil yakıtların tüketimi (ham petrol, petrol ürünleri, taş kömürü, linyit, doğal ve türetilmiş gazlar); kaynak tüketiminin, seragazi emisyonlarının ve hava kirliliği seviyelerinin (SO₂ ve NO_x) vekil göstergesidir. Çevresel etkinin derecesi, farklı fosil yakıtların göreceli paylarına ve kirlilik azaltıcı önlemlerin hangi boyutta kullanıldığına bağlıdır.

Türkiye'nin birincil enerji tüketimi 1990 yılında 52,5 Mtep iken 2017 yılında 145,3 Mtep'e yükselmiştir. 1990 yılı itibarıyla, Türkiye'nin birincil enerji tüketiminde, katı yakıtların payı %30,2 olmuştur. Petrol ve petrol ürünlerinin payı %46,1 olurken, doğalgazın payı %5,4 ve yenilenebilir enerji kaynaklarının payı %18,4 olmuştur. 2017 yılı itibarıyla ise Türkiye'nin birincil enerji tüketiminin, %27,2'si katı yakıtlardan karşılanmıştır. Petrol ve petrol ürünlerinin payı %30,5'e düşerken, doğalgazın payı %30,5'e yükselmiştir. Yenilenebilir enerji kaynaklarından karşılanan pay ise %11,9 seviyesindedir.

2016 yılı itibarıyla AB-28 ülkeleri birincil enerji tüketiminin %14,7'si katı yakıtlardan, %34,6'sı petrol ve petrol ürünlerinden, %23,3'ü doğalgazdan, %13,2'si nükleer enerjiden, %13,2'si yenilenebilir enerjiden ve %1'i diğer kaynaklardan karşılanmıştır ^[73].

GRAFİK 95- YAKITA GÖRE BİRİNCİL ENERJİ TÜKETİMİ (%)

Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, <http://www.eigm.gov.tr/tr-TR/Denge-Tablolari/Denge-Tablolari>

11.3- Sektörlere Göre Nihai Enerji Tüketimi

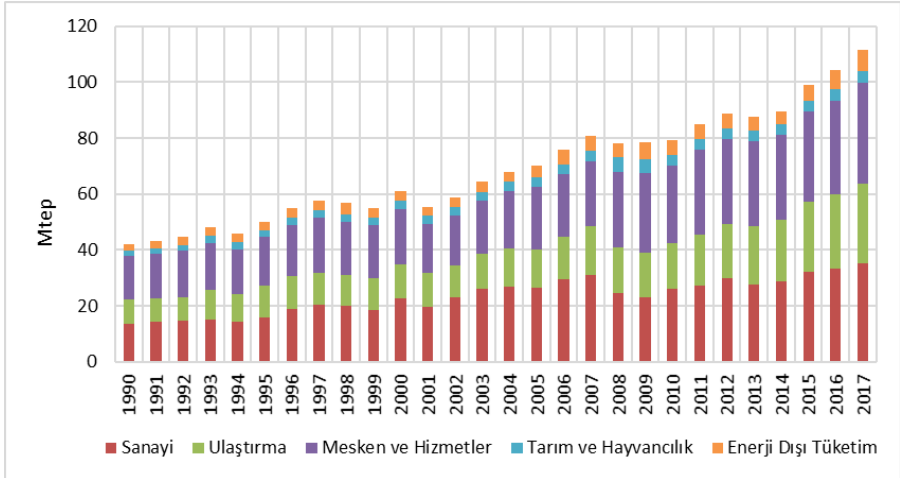
Sektörlere göre nihai enerji tüketimi bir itici güç göstergesi olup enerji tüketiminin azaltılmasında elde edilen gelişmeyi ve son kullanıcı olan farklı sektörlerin (ulaşım, sanayi, hizmet ve konut) ilgili çevresel etkilerini sunar.

Türkiye’de 2017 yılında sektörlerin toplam nihai enerji tüketimi, 1990 yılına göre %164 oranında, 2005 yılına göre %59 oranında, 2016 yılına göre ise %6,79 oranında artarak 111,4 Mtep olmuştur (Tablo 28). Türkiye’de nihai enerji tüketimindeki büyük artışlar, ekonominin büyümesi ile ilişkilendirilebilir, ancak gelişme olarak tanımlayabilmek için enerji yoğunluğunun da düşmesi gerekmektedir olup, enerji verimliliği ile birlikte ele almak gereklidir. Örneğin AB-28 ülkelerinde, verimlilik artışına bağlı olarak, 2016 yılı verilerine göre son 10 yılda nihai enerji tüketimi %6,6 oranında azalmıştır ^[73].

2017 yılında Türkiye’de, nihai enerji tüketiminde en fazla payı mesken ve hizmetler sektörü (%32,32) ile sanayi sektörü (%31,71) almış, bunları ulaştırma sektörü (%25,51) ve tarım-hayvancılık sektörü (%3,84) takip etmiştir. Enerji dışı tüketimin payı %6,62’dir.

Avrupa Birliği ülkeleriyle karşılaştırma yapılacak olursa, AB-28 ülkelerinde 2016 yılında en fazla payı %36,4 ile konut ve hizmetler alırken, bunu sırasıyla %30,5 ile ulaştırma, %23,0 ile sanayi, %2,1 ile tarım-hayvancılık sektörü takip etmiştir. Kalan %8’lik pay enerji dışı kullanıma aittir ^[73].

GRAFİK 96- YILLAR İTİBARIYLA SEKTÖRLERE GÖRE NİHAİ ENERJİ TÜKETİMİ (Mtep)

Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, <http://www.eigm.gov.tr/tr-TR/Denge-Tablolari/Denge-Tablolari>

11.4- Kişi Başına Enerji Tüketimi

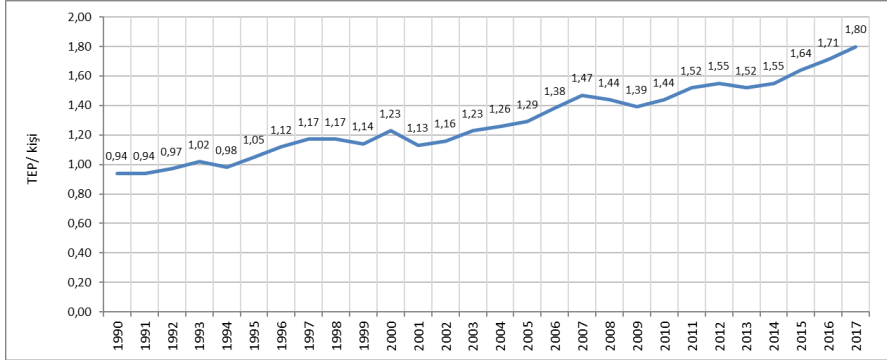

Gösterge, tüketim seviyelerini tanımlayan bir itici güç göstergesidir. Ülkeler, bölgeler vb. arasında karşılaştırma yapmak amacıyla kullanılan göstergelerden biridir.

Türkiye’de 1990 yılında kişi başına enerji tüketimi 0,94 tep iken, 2017 yılında 1,80 tep olmuştur. Avrupa Birliği ülkelerinde ise kişi başına birincil enerji tüketimi 1990 yılında 3,51 TEP iken, 2016 yılında 3,22 TEP olmuştur ^[72].

2014 yılında Türkiye’de kişi başına nihai enerji kullanımı 1,1 TEP olurken, AB 28 ülkeleri ortalaması 2,1 TEP olmuştur ^[74].

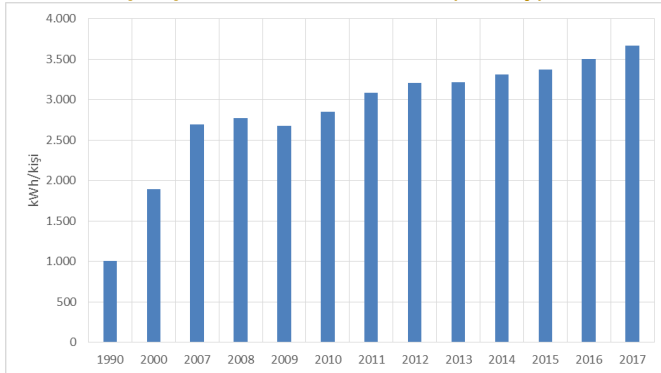
GRAFİK 97- YILLAR İTİBARIYLA KİŞİ BAŞINA ENERJİ TÜKETİMİ (tep/kişi)

Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, <http://www.eigm.gov.tr/tr-TR/Denge-Tabloları/Denge-Tabloları>

Kişi başına elektrik tüketimi rakamlarına bakılacak olursa; Türkiye’de, 1990 yılında kişi başı elektrik enerjisi tüketimi yaklaşık 1.000 kWh seviyesindeyken, 2017 yılında söz konusu değer 3.672 kWh olmuştur.

GRAFİK 98- KİŞİ BAŞI ELEKTRİK ENERJİSİ TÜKETİMİ (kWh/kişi)

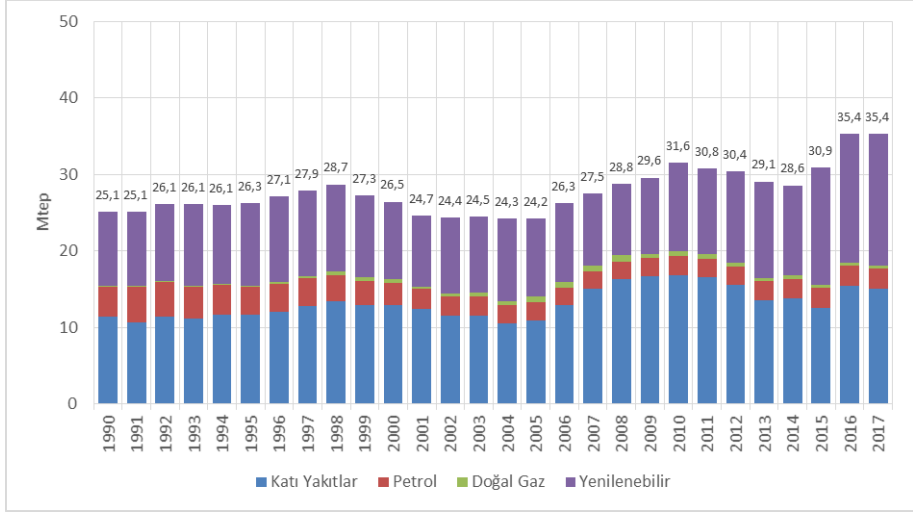
Kaynak: Türkiye Elektrik Üretim-İletim 2017 Yılı İstatistikleri, <https://www.teias.gov.tr/tr/turkiye-elektrik-uretim-iletim-2017-yili-istatistikleri>

11.5- Birincil Enerji Üretimi

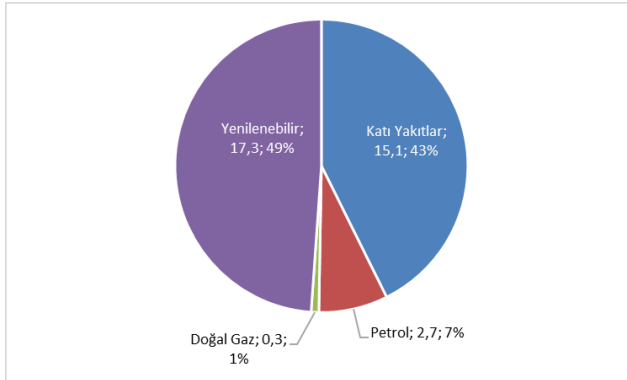

Bu gösterge, bir itici güç göstergesidir. Türkiye'nin birincil enerji üretim miktarı 1990 yılında 25,1 Mtep iken, 2017 yılında 35,4 Mtep olmuştur. 1990'dan 2017 yılına artış %40,7 olarak gerçekleşmiştir.

GRAFİK 99- YILLAR İTİBARIYLA BİRİNCİL ENERJİ ÜRETİMİ (Mtep)

GRAFİK 100- 2017 YILI İTİBARIYLA BİRİNCİL ENERJİ ÜRETİMİNİN KAYNAKLARINA GÖRE DAĞILIMI (Mtep ve %)

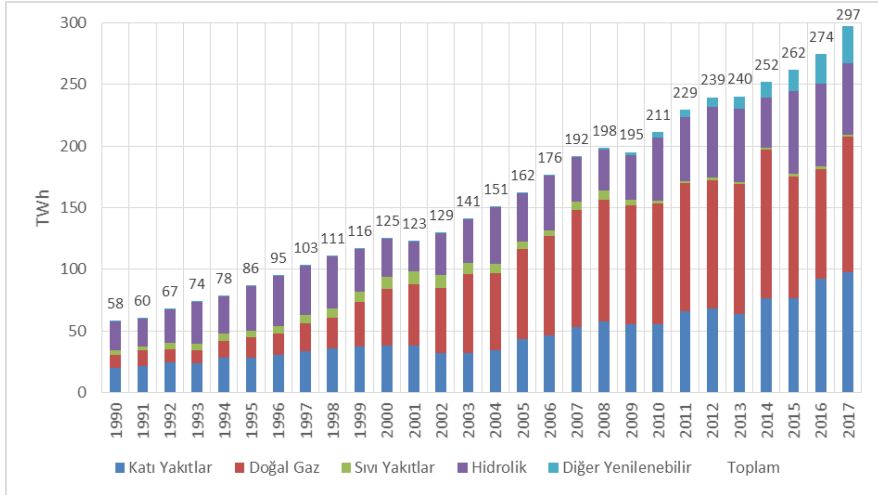
Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, <http://www.eigm.gov.tr/tr-TR/Denge-Tablolari/Denge-Tablolari>

Kaynaklara göre brüt elektrik üretimi bakımından konu ele alınırsa;

Türkiye’de 2017 yılında elektrik enerjisi üretimi 297,3 TWh (Terawatt saat) olmuştur. Türkiye’nin toplam elektrik enerjisi üretimi 1990 yılına göre %417, 2005 yılına göre %84 ve 2016 yılına göre ise %8,3 oranında artmıştır.

Türkiye’de 1990 yılında toplam üretilen elektrik enerjisi üretiminin dağılımına bakıldığında; katı yakıtlar %35, doğal gaz %18, sıvı yakıtlar %7, hidrolik %40 paya sahip olmuştur. 2017 yılında ise katı yakıtlar %33, doğal gaz %37, hidrolik %20, diğer yenilenebilir kaynaklar %10 paya sahiptir.

GRAFİK 101 - KAYNAKLARA GÖRE TOPLAM ELEKTRİK ENERJİSİ ÜRETİMİ (TWh)

Kaynak: Türkiye Elektrik Üretim-İletim 2017 Yılı İstatistikleri, <https://www.teias.gov.tr/tr/turkiye-elektrik-uretim-iletim-2017-yili-istatistikleri>

11.6- Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Tüketim İçindeki Payı

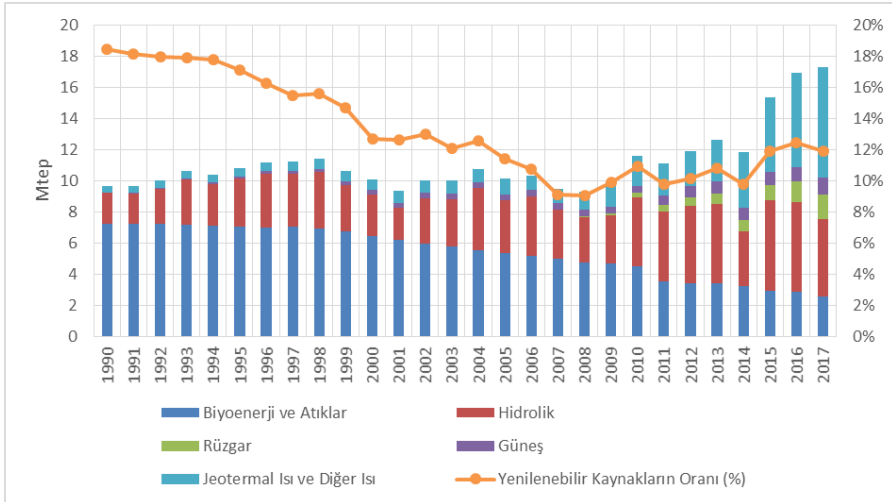
Bu gösterge ülkenin yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilen toplam enerji oranını ölçen bir tepki göstergesidir. Yenilenebilir enerji kaynakları, çevre dostu olup üretilen birim enerji başına çok daha düşük CO₂ emisyon değerlerine sahip kaynaklardır.

Türkiye’de yenilenebilir enerji arzı çoğunlukla hidrolik kaynaklar, rüzgâr, güneş, jeotermal ve biyokütleden (odun, bitki ve hayvan artıkları) oluşmaktadır. 2017 yılı sonu itibarı ile birincil enerji arzımız 145,3 Mtep iken, yerli enerji üretimi 35,4 Mtep değerine ulaşmıştır. Yerli enerji üretiminin %49’u (toplamda 17,3 Mtep değerindeki kısmı) yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanmıştır. Yenilenebilir kaynaklardan sağlanan enerji miktarı 1990 yılına göre %79 oranında artmıştır.

1990 yılında Türkiye’de birincil enerji tüketimi içerisinde yenilenebilir katkısı %18,4 iken, yakacak odun tüketimindeki düşüş ve toplam enerji tüketimindeki artışın etkisiyle 2017 yılı itibarıyla bu oran %11,9’e seviyesine gelmiştir.

AB-28 ülkelerinde ise birincil enerji tüketiminde yenilenebilir enerjinin payı, 1990 yılında %4,3 iken, 2016 yılında %13,2 olmuştur ^[73].

GRAFİK 102- YILLAR İTİBARI İLE YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARINDAN BRÜT ENERJİ ÜRETİMİ ve BİRİNCİL ENERJİ TÜKETİMİNDE YENİLENEBİLİR KAYNAKLARIN ORANI

Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, <http://www.eigm.gov.tr/tr-TR/Denge-Tabloları/Denge-Tabloları>

11.7- Yenilenebilir Kaynaklardan Üretilen Elektrik Oranı

Bu gösterge bir tepki göstergesi olup, yenilenebilir kaynaklardan elde edilen elektriğin toplam brüt elektrik tüketimine (tüm yakıtlardan üretilen toplam brüt elektrik + elektrik ithalatı - elektrik ihracatı) bölünmesi ile elde edilmektedir.

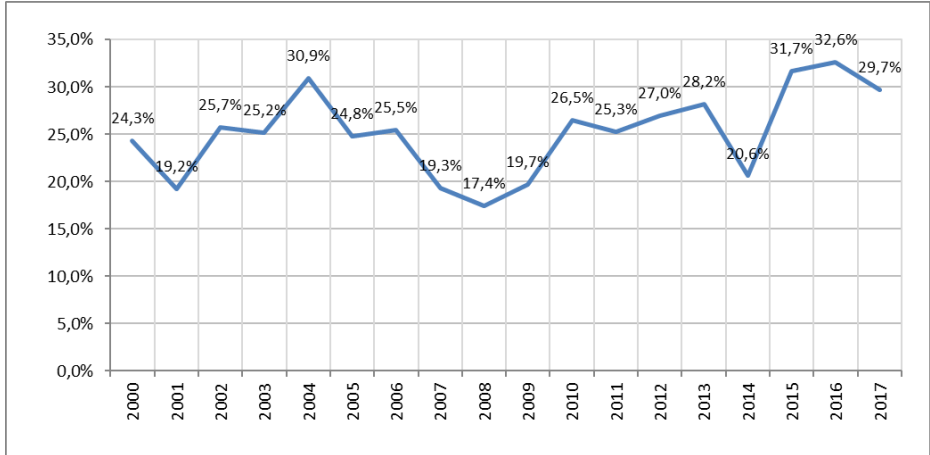
2017 yılı sonu itibarı Türkiye'nin brüt elektrik tüketimi 296.702,1 GWh olmuştur. Yenilenebilir kaynaklardan üretilen elektriğin (88.111,4 GWh) brüt elektrik tüketimine oranı %29,7 olmuştur.

Avrupa İstatistik Ofisi (EUROSTAT)'ne göre, 2016 yılı AB-28 ülkeleri ortalaması olarak brüt elektrik tüketimi içerisinde yenilenebilir kaynaklardan üretilen elektriğin oranı %29,6'dır ^[75].

TABLO 29- 2017 YILI YENİLENEBİLİR KAYNAKLARDAN ELEKTRİK ENERJİSİ ÜRETİMİNİN DAĞILIMI

Kaynak	Üretim (GWh)	Pay (%)
Hidrolik	58.218,5	66,07
Rüzgar	17.903,8	20,32
Jeotermal	6.127,5	6,95
Biyoelektir ve Atıklar	2.972,3	3,37
Güneş	2.889,3	3,28
Toplam	88.111,4	100

GRAFİK 103- BRÜT ELEKTRİK TÜKETİMİ İÇERİSİNDE YENİLENEBİLİR KAYNAKLARDAN ÜRETİLEN ELEKTRİĞİN ORANI (%)

Kaynak: Türkiye Elektrik Üretim-İletim 2017 Yılı İstatistikleri, <https://www.teias.gov.tr/tr/turkiye-elektrik-uretim-iletim-2017-yili-istatistikleri>

1.8- Birincil ve Nihai Enerji Yoğunluğu

Birincil enerji yoğunluğu tepki, nihai enerji yoğunluğu ise itici güç göstergesidir. Gösterge değerlerindeki düşüş enerji verimliliğinin iyileşmesi anlamına gelmektedir. Ayrıca, birincil enerji yoğunluğu bölgesel ve ülkeler bazında bir birim GSYH yaratabilmek için ne kadar enerji gerektiğini ölçen bir enerji verimliliği göstergesidir. Söz konusu göstergenin düzeyi ülkelerin veya bölgelerin ekonomik yapısı, enerji tüketim yapısı, iklimsel koşulları ve teknik enerji verimliliğini göstermektedir. Enerji yoğunluğu eğilimi ekonomi ve sanayideki yapısal değişiklikler, enerji tüketim yapısındaki değişimler ve nihai kullanıcıların kullandıkları ekipman ve bina sektöründeki verimliliklerden etkilenmektedir.

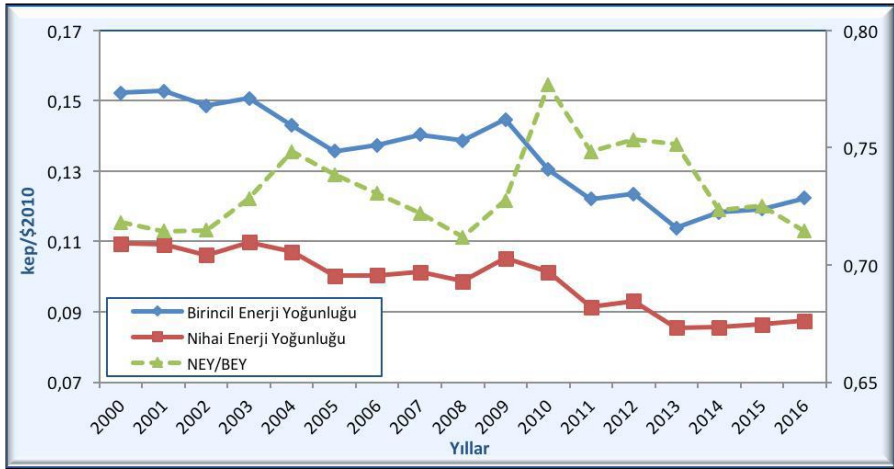
2016 yılında Türkiye'nin birincil enerji yoğunluğu, 2000 yılına kıyasla %19,6 oranında azalarak 0,12 kep/2010\$ olarak gerçekleşmiştir. 2015 yılı verileriyle birincil enerji yoğunluğunda dünya ortalaması 0,18 kep/2010\$'dır. OECD ve AB-28 ülkelerinin ortalaması ise sırasıyla 0,11 ve 0,09 kep/2010\$'dır. Türkiye' nin birincil enerji yoğunluğu, OECD ülkelerinin ortalamasına hayli yakın bir konumda olmakla birlikte AB ülkelerinin ortalaması ile karşılaştırıldığında ise yüksek yani daha kötü kalmaktadır.

2005-2015 döneminde Türkiye' nin GSYİH'si bir birim artarken enerji tüketimi 0,8 birimlik artış göstermiştir. Bununla birlikte, aynı dönemde GSYİH' sini bir birim artıran Fransa enerji tüketimini 1,1, Almanya 0,5, Japonya 3,5 ve İngiltere 1,8 birim azaltmıştır.

Nihai enerji yoğunluğunda da aynı birincil enerji yoğunluğunda olduğu gibi bir azalma trendi görülmektedir. Nihai enerji yoğunluğu, 2000-2016 döneminde %20,1 oranında azalarak 2016 yılında 0,09 kep/2010\$ değerine ulaşmıştır.

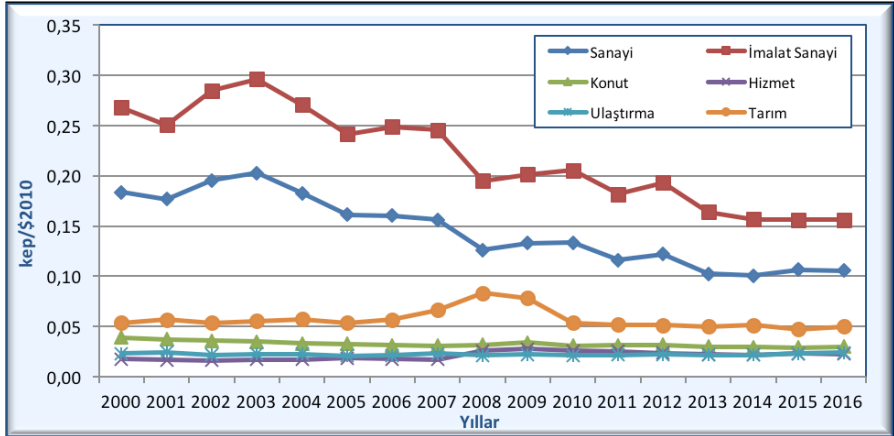
Grafik 101'de birincil ve nihai enerji yoğunluklarının 2000-2016 döneminde artış/azalış eğilimi verilmekte olup nihai enerji yoğunluğunun birincil enerji yoğunluğuna oranının (NEY/BEY) artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Söz konusu oranın artması, nihai tüketicilere daha fazla elektrik enerjisi ulaştırıldığı anlamını taşımaktadır ^[76].

GRAFİK 104- YILLAR İTİBARIYLA BİRİNCİL VE NİHAİ ENERJİ YOĞUNLUĞU (iklim Düzeltmeli)

Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü, http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2f1%2fDocuments%2fSayfalar%2fenver_gelisim_rapor_2018.pdf
 Not: Birincil ve nihai enerji yoğunlukları hesaplanırken Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı tarafından 12/12/2016 tarihinde yayımlanan 2009 yılı bazlı yeni GSYH serisi rakamları dikkate alınarak hesaplanmıştır.

GRAFİK 105- YILLAR İTİBARIYLA SEKTÖREL NİHAİ ENERJİ YOĞUNLUKLARI

Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü, http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2f1%2fDocuments%2fSayfalar%2fenver_gelisim_rapor_2018.pdf
 Not: Birincil ve nihai enerji yoğunlukları hesaplanırken Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı tarafından 12/12/2016 tarihinde yayımlanan 2009 yılı bazlı yeni GSYH serisi rakamları dikkate alınarak hesaplanmıştır.

Sektörler bazında nihai enerji yoğunlukları incelendiğinde, enerji yoğunluğu en yüksek olan sektörün imalat sanayii olduğu görülmekte olup onu sırasıyla sanayi, tarım, konut (hane halkı harcamaları bazında), ulaştırma ve hizmet sektörleri takip etmektedir ^[77].

11.9- Binalarda Enerji Verimliliği

Bina sektörünün enerji verimliliği ve tasarruf potansiyeli mevcut tüketimle kıyaslanırsa %50 oranlarına ulaşmaktadır. 05.12.2008 tarih ve 27075 sayılı “Binalarda Enerji Verimliliği Yönetmeliği” yürürlüğe girmiş ve söz konusu yönetmelikle birlikte binanın enerji tüketim sınıfını belirleyen enerji kimlik belgesinin alınması zorunlu hale getirilmiştir. 2017 yılı sonu itibarı ile 104.754’ü mevcut, 570.996’sı yeni olmak üzere toplam 675.750 adet binaya enerji kimlik belgesi düzenlenmiştir. Enerji kimlik belgesi düzenlenmiş bu binaların 19.745 adedinde yenilenebilir enerji sistemi kullanılmaktadır.

14.04.2008 tarihinde yürürlüğe giren 26847 sayılı “Merkezi Isıtma ve Sıcak Su Sistemlerinde Isınma ve Sıcak Su Giderlerinin Paylaştırılmasına Yönelik Yönetmelik” kapsamında; merkezi ısıtma sistemine sahip tüm mevcut ve yeni binalarda merkezi ısıtma sistemlerinde gider paylaşım uygulamalarını yerine getirme zorunluluğu getirilmiştir. Söz konusu uygulamalar kapsamında, merkezi ısıtma sistemli binalarda ölçüm ve gider paylaşım belgesi düzenlemek üzere yetkilendirilen ölçüm şirketlerinin sayısı 2017 yılı sonunda 95 olmuştur. Uygulama yapılan binalarda konfor şartlarını değiştirmeden yakıt tüketimlerinin ortalama %30 azalması hedeflenmektedir ^[78].

12.1- Organize Sanayi Bölgelerinde Faaliyet Gösteren İşletmelerin Ürünlerinin Yurt İçi ve Yurt Dışı Satış Değerlerinin Toplamının Tüm Sanayi İşletmeleri İçindeki Payı

Ülkemizde Organize Sanayi Bölgeleri, sanayinin disipline edilmesi, şehrin planlı gelişmesine katkıda bulunulması, üretimde verimliliğin ve kar artışının sağlanması, sanayinin az gelişmiş bölgelerde yaygınlaştırılması, tarım alanlarının sanayide kullanılmasının disipline edilmesi, sağlıklı, ucuz, güvenilir bir altyapı ve ortak sosyal tesisler kurulması, müşterek arıtma tesisleri ile çevre kirliliğinin önlenmesi vb. amaçlarla kurulmuştur.

6948 sayılı Sanayi Sicil Kanunu gereği Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nca sanayi işletmelerinin kayıtları tutulmaktadır. Sanayi sicil kayıtları, dinamik bir yapıda olup, yeni kayıtlar olduğu gibi kayıt iptalleri de olmaktadır. Bu bağlamda sanayi siciline kayıtlı işletmelerde organize sanayi bölgelerinde faaliyet gösteren işletmelerin ürettikleri ürünlerin yurt içi ve yurt dışı satış değerlerinin toplamının tüm sanayi işletmeleri içindeki payı; 2015 yılı için %19, 2016 yılı için %24 ve 2017 yılı için %25'tir. Söz konusu bilgi sanayi sicil kayıtlarından alınmış olup resmi istatistik değildir.

12.2- Gruplarına Göre Maden Ocağı Tesisi Sayısı

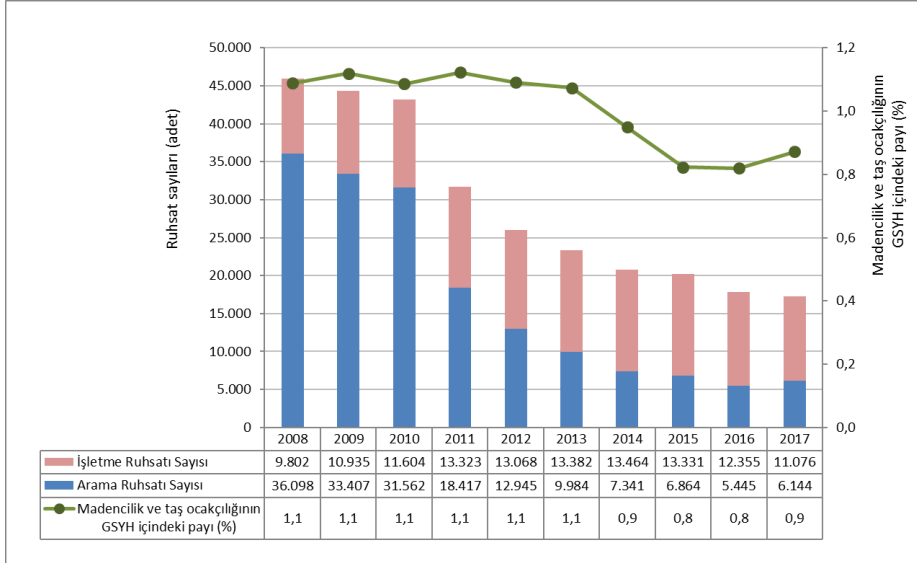

Bu gösterge bir baskı göstergesi olup, farklı ruhsatlandırma grubuna göre, bir yılda kayıt altına alınmış maden ocağı sayısını gösterir. Madencilik ekonomiye doğrudan yaptığı katkı ve özellikle imalat sektörüne sağladığı girdiler nedeniyle önemli yere sahiptir. Fakat madencilik faaliyetleri konusunda, ülkenin genel yararı adına, ticari ve çevresel kısıtlar birlikte dikkate alınarak karar verilmeli ve uygulanmalıdır.

2017 yılında Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Maden İşleri Genel Müdürlüğü'nce 6.144 adedi arama, 11.076 adedi işletme ruhsatı olmak üzere toplam 17.220 adet maden ruhsatı verilmiştir. 2008-2017 döneminde yıllar itibarıyla verilen toplam ruhsat sayılarında düşüş olmuştur. Madencilik ve taş ocakçılığının GSYH içindeki payı 2008 yılında %1,1 iken 2017 yılında %0,9'a düşmüştür.

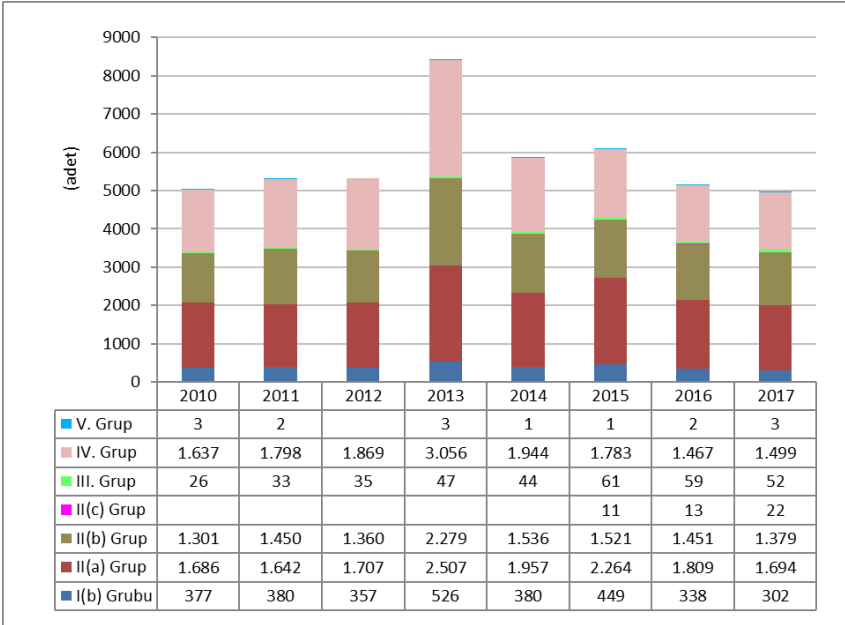
2017 yılı itibarıyla faaliyette olan 4.951 adet ruhsatlı madenin gruplarına göre dağılımına bakıldığında %34,2 'sinin II (a) grubu olduğu, bunu %30,5 ile IV. grup ve %27,9 ile II (b) grubu madenlerin takip ettiği görülmektedir ^[80].

GRAFİK 106- YILLAR İTİBARIYLA VERİLEN TOPLAM RUHSAT SAYILARI (2008-2017)

Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Maden İşleri Genel Müdürlüğü (MİGEM)
<http://www.migem.gov.tr/Istatistik.aspx>

GRAFİK 107- MADEN GRUPLARI İTİBARIYLA FAALİYETTE OLAN MADENLERE AİT RUHSAT SAYISI (2010-2017)

Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Maden İşleri Genel Müdürlüğü (MİGEM)
<http://www.migem.gov.tr/Istatistik.aspx>

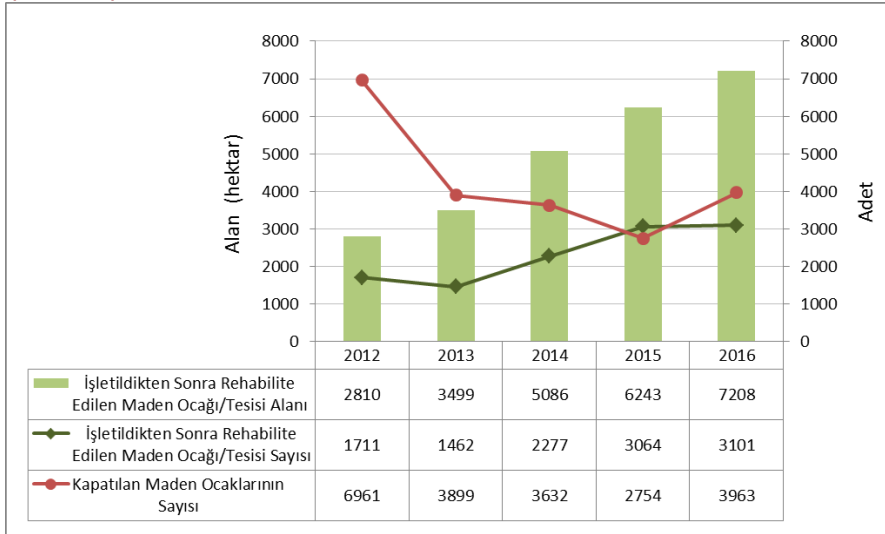
12.3- İşletildikten Sonra Kapatılan Maden Ocaklarının Sayısı ve Alanı

Gösterge bir tepki göstergesidir. Faaliyetin kapanması aşamasında doğaya yeniden kazandırma faaliyetleri gerçekleştirilmelidir. Doğaya yeniden kazandırma ile madencilik faaliyetleri neticesinde bozulan alanların eski ekonomik ve çevresel durumlarına yakın bir duruma getirilmesi amaçlanmaktadır.

Orman Genel Müdürlüğü verilerine göre, 2016 yılında işletildikten sonra rehabilite edilen maden ocağı/tesisi sayısı 3101 olup, alanı ise 7208 hektardır.

GRAFİK 108- İŞLETİLDİKTEN SONRA REHABİLİTE EDİLEN MADEN OCAĞI/TESİSİ SAYISI VE ALANI (2010-2016)

Kaynaklar:

- (1) İşletildikten Sonra Rehabilite Edilen Maden Ocağı/Tesisi verileri için; Orman Genel Müdürlüğü
- (2) Kapatılan maden Ocaklarının Sayısı verileri için; Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Maden İşleri Genel Müdürlüğü (MİGEM) Oracle Discovery Veri Tabanı

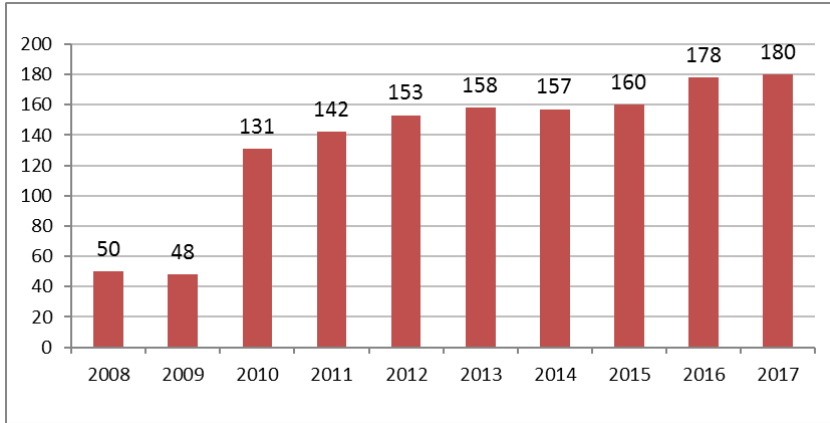
12.4- Çevre Mevzuatı Kapsamında Faaliyet Gösteren Laboratuvarlar

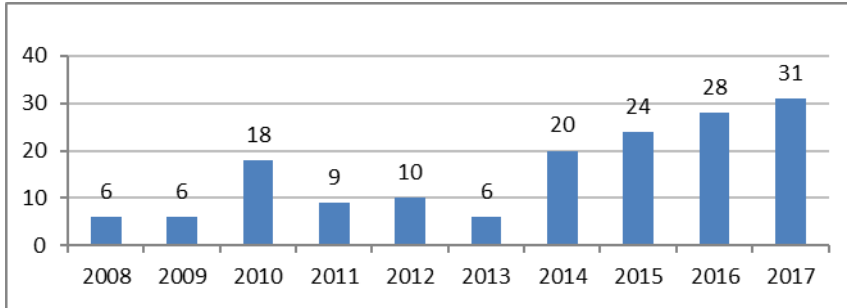
Gösterge bir tepki göstergesidir. 2017 yılı itibariyle, ülkemizde çevre mevzuatı kapsamında faaliyet gösteren 180 adet laboratuvar bulunmaktadır. Laboratuvarlar, yeterlik konuları, bulundukları iller gibi konular <http://lab.csb.gov.tr/yetkili-cevre-laboratuvarlari-i-82329> adresinden sorgulanabilmektedir.

2008 yılından beri, Uzaktan Denetim kapsamında Bakanlığımızca yetki alan laboratuvarlara “Yeterlilik Testi” düzenlenmektedir. Düzenlenen Yeterlilik Test parametresi 2017 yılı itibari ile 31 parametredir.

GRAFİK 109- YILLAR İTİBARIYLA ÇEVRE MEVZUATI KAPSAMINDA FAALİYET GÖSTEREN LABORATUVAR SAYISI

GRAFİK 110- YILLAR İTİBARIYLA YETERLİLİK TESTİ DÜZENLENEN PARAMETRE SAYISI

Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, ÇED, İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü, Laboratuvar, Ölçüm ve İzleme Dairesi Başkanlığı

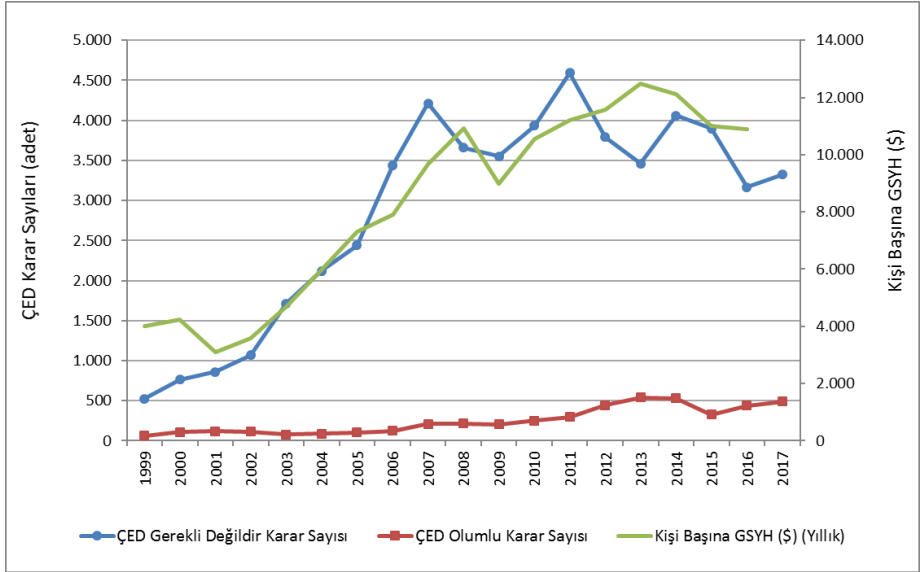
12.5- Çevresel Etki Değerlendirmesi Kararları

Gösterge, bir tepki göstergesidir. Sürdürülebilir kalkınmanın en önemli araçlarından biri olan Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) ülkemizde 1993'den bu yana uygulanmaktadır. ÇED; gerçekleştirilmesi planlanan projelerin çevreye olabilecek etkilerinin önlenmesinde ve seçilen yer ile teknolojik alternatiflerinin belirlenmesinde uygulanan önemli bir araçtır. Projeler faaliyete geçmeden önce ÇED Yönetmeliği kapsamında ÇED Olumlu/ÇED Gerekli Değildir Belgesi alınması zorunlu hale gelmiştir.

ÇED kararları ülkemizde sanayileşme ve kalkınmanın geldiği noktanın bir izdüşümü niteliği taşıması bakımından önem taşımaktadır.

GRAFİK 111- TÜRKİYE'DE 1999-2017 DÖNEMİNDE ALINAN ÇED GEREKLİ DEĞİLDİR VE ÇED OLUMLU KARAR SAYILARI İLE KİŞİ BAŞINA GSYH

Kaynaklar: 1)ÇED verileri için Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, ÇED, İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü,

2)Kişi Başına GSYH verileri için TÜİK, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1108

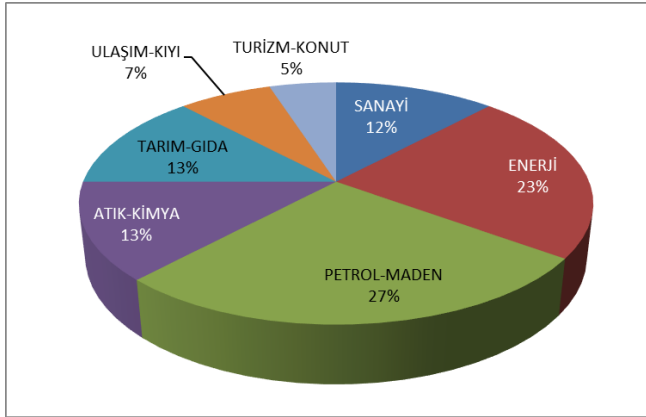
Not: ÇED Yönetmeliği kapsamında belirtilen süre içerisinde mücbir sebep bulunmaksızın yatırıma başlanmaması veya Mahkeme Kararı ile ÇED kararının iptal edilmesi ya da geçersiz sayılması konularına istinaden ÇED İstatistiklerine konu olan ÇED kararları geçmişe dönük revize edilmemektedir.

Özet olarak tanımlamak gerekirse, ÇED Olumlu Kararları; Yönetmeliğin EK-1 listesinde olan ve çevresel etkileri nispeten büyük olan projelerin değerlendirilmesi sonucu alınan olumlu kararlardır. ÇED Gerekli Değildir Kararları ise, Yönetmeliğin EK-2 listesinde olup çevresel etkileri EK-1'e göre nispeten daha az olan projelerin değerlendirilmesi sonucu alınan olumlu kararlardır.

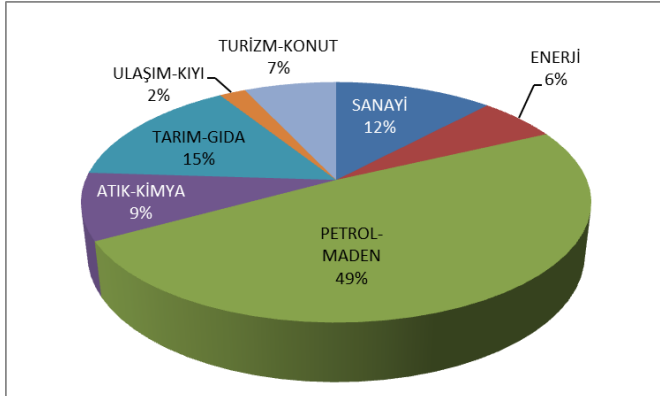
Ülkemizde, ilk ÇED Yönetmeliğinin yayınlandığı 1993 yılından 2017 yılı sonuna kadar alınan toplam 5122 adet “ÇED Olumlu” kararının sektörler göre dağılımı incelendiğinde %27 ile petrol ve madencilik yatırımlarının başı çektiği, bunu %23 ile enerji yatırımlarının, %13 ile atık-kimya sektörü ile tarım-gıda sektörü yatırımlarının takip ettiği görülmektedir.

1993 yılından 2017 yılı sonuna kadarki toplam 57.561 adet “ÇED Gerekli Değildir” kararlarının sektörler göre dağılımı incelendiğinde yine, %49 ile petrol ve madencilik yatırımları önde gelmektedir. Bunu %15 ile tarım-gıda, %12 ile sanayi yatırımları izlemektedir.

GRAFİK 112- 1993-2017 DÖNEMİ ÇED OLUMLU KARAR SAYILARININ SEKTÖREL DAĞILIMI

GRAFİK 113- 1993-2017 DÖNEMİ ÇED GEREKLİ DEĞİLDİR KARAR SAYILARININ SEKTÖREL DAĞILIMI

Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, ÇED, İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü.

Not: ÇED Yönetmeliği kapsamında belirtilen süre içerisinde mücbir sebep bulunmaksızın yatırıma başlanmaması veya Mahkeme Kararı ile ÇED kararının iptal edilmesi ya da geçersiz sayılması konularına istinaden ÇED İstatistiklerine konu olan ÇED kararları geçmişe dönük revize edilmemektedir.

13.1- Kişi Başına Tarım Alanı

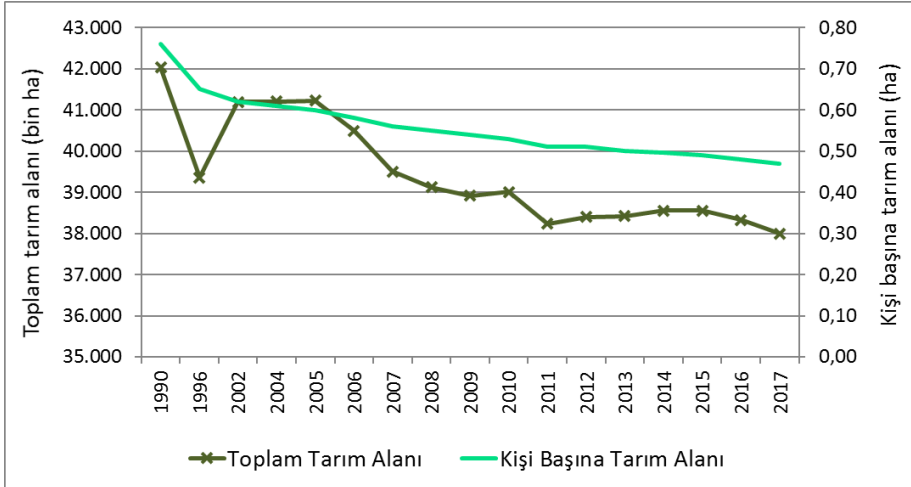
Gösterge bir durum göstergesidir. Tarım alanları bitkisel üretimimiz açısından, mera, yaylak ve kışlaklarımız ise hayvancılığımızın gelişmesi ve doğa koruma açısından önem taşımaktadır.

TÜİK'in 2017 yılı verilerine göre, toplam tarım alanı 38.002 bin hektardır (buna çayır ve mera arazisi de dahil edilmiştir). Toplam tarım alanının %52,7'sini işlenen alanlar, %8,8'ini uzun ömürlü bitkiler altındaki alanlar (çok yıllık meyvelikler), %38,5'ini daimi çayır ve mera alanları oluşturmaktadır.

Türkiye'de nüfusun artması, buna karşılık toplam tarım alanları miktarının azalması sonucu kişi başına düşen tarım alanı miktarı azalmıştır. 1990-2017 döneminde, Türkiye nüfusunda yaklaşık %43,1 artış olmuş, aynı dönem içerisinde kişi başına düşen tarım alanlarındaki daralma %38,12 olarak gerçekleşmiştir.

1990 yılında 0,76 ha olan kişi başına toplam tarım alanı miktarı, 2017 yılında 0,47 ha alana kadar gerilemiştir. 2017 yılı itibarıyla, toplam ekilebilir alan (23.385 bin ha) dikkate alındığında ise kişi başına 0,29 ha alan düşmektedir. 2015 yılı verilerine göre, dünyadaki kişi başına düşen işlenen tarım alanı ise 0,19 ha, Avrupa Birliğinde ise 0,21 ha olmuştur ^[81].

GRAFİK 114- YILLAR İTİBARIYLA TOPLAM TARIM ALANI VE KİŞİ BAŞINA TARIM ALANI

Kaynak: TÜİK, Tarım ve Orman Bakanlığı

Notlar:

- 1) Çayır ve mera arazisi verileri 1980, 1991 ve 2001 Genel Tarım Sayımı sonuçlarıdır.
- 2) 1995 yılından itibaren sadece meyve ve zeytin kapalı alanları verilmiş olup, dağınık ağaçların kapladığı alan dahil edilmemiştir.
- 3) 1995 yılından itibaren Avrupa Birliğinin faaliyetlere göre Ürünlerin İstatistiki Sınıflamasına (CPA 2002) göre gruplandırılmıştır.
- 4) 2011 yılından itibaren birden fazla ekilişler dahil edilmemiştir.

13.2- Kimyevi Gübre Kullanımı

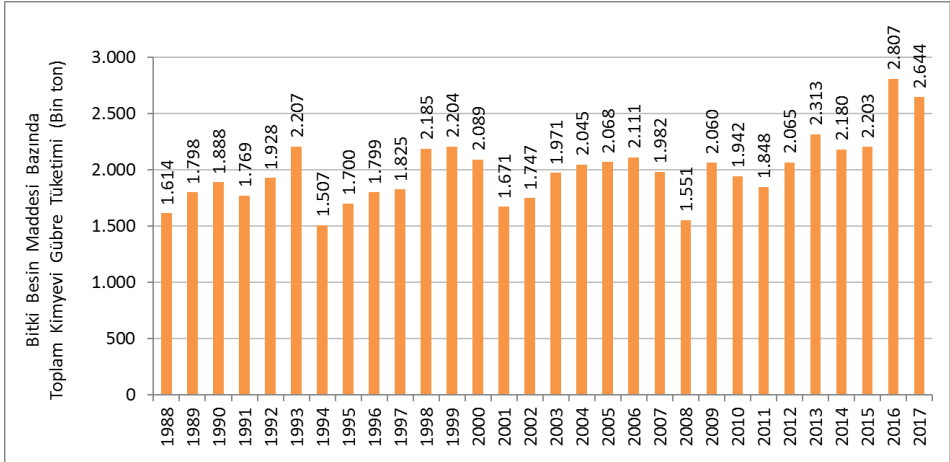
Gösterge, ötrofikasyon etmenlerine ilişkin bir baskı göstergesi olup tarım sektöründe kullanılan gübrenin bitkiler tarafından emilmeden sızan kısmı, çevre için önemli bir ötrofikasyon nedenidir.

Türkiye’de 2017 yılı sonu itibariyle kullanılan saf bitki besin maddesi (N, P₂O₅, K₂O) olarak kimyasal gübre miktarı, 2016 yılına göre %5,8 azalarak 2.644.333 ton olmuştur. Gübre kullanılan toplam tarım alanı miktarı ise 24.000.000 hektardır. Türkiye’de tarım arazisi hektarı başına saf bitki besin maddesi olarak kimyasal gübre kullanım miktarı 2017 yılı sonu itibariyle 110 kg düzeyindedir. Fazla gübre kullanımı kuru tarım alanlarında söz konusu olmayıp bazı lokal ve sulu alanlarda söz konusudur ^[82].

Dünya Bankası 2015 yılı verilerine göre, ortalama olarak ekilebilir arazi hektarı başına bitki besin maddesi bazında gübre kullanımı; Avrupa Birliği ülkelerinde 157 kg/ha, dünyada 138 kg/ha, Türkiye’de ise 107 kg/ha olmuştur ^[81].

Gübre kullanımında hedef; çiftçilerin gübreyi doğru zamanda, uygun şekilde ve uygun miktarda toprak analizine dayalı olarak kullanması, su kirliliğine yol açacak ve toprağın yapısını bozacak verimliliğini azaltacak uygulamalardan kaçınmak, organik tarımı yaygınlaştırmak ve sürdürülebilir tarım yapmaktır ^[82].

GRAFİK 115- YILLAR İTİBARIYLA BİTKİ BESİN MADDESİ BAZINDA TOPLAM KİMYEVİ GÜBRE TÜKETİMİ

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı

13.3- Tarım İlacı (Pestisit) Kullanımı

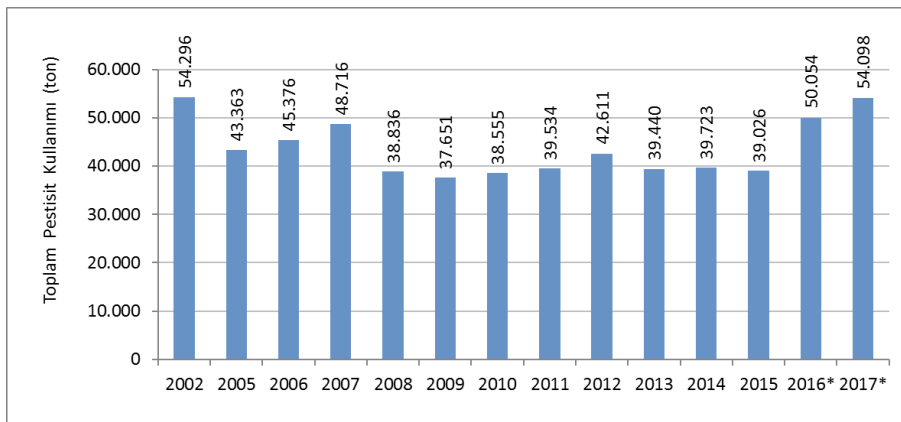

Gösterge, bir baskı göstergesidir. Türkiye’de 2017 yılında toplam tarım ilacı kullanım miktarı, 2016 yılına göre %8,08 artarak 54.098 ton’ a yükselmiştir. Tarım ilacı kullanım miktarları gruplar bazında incelendiğinde dünyada olduğu gibi ülkemizde de en büyük grubu fungusitler (mantar öldürücü) oluşturmaktadır. 2017 yılında toplam tarım ilacı kullanımının %44’ünü fungusitler oluşturmuştur. Bunu %22,8 ile insektisitler (böcek öldürücüler), %23,5 ile herbisitler (yabancı ot öldürücüler), %4,9 ile akarisitler (akar öldürücüler), %0,5 ile rodentisitler (kemirgen öldürücüler) ve %12,4 ile diğerleri (bitki aktivatörü, bitki gelişim düzenleyici, böcek cezbedici, fumigant, nematisit) izlemektedir.

2017 yılı itibariyle en fazla tarım ilacı kullanılan ilk 5 ilimiz; toplam kullanımın %10,1’i ile Antalya, %9’u ile Manisa, %9’u Adana, %5,7’si ile Mersin ve %5,7’si ile Aydın olmuştur.

Bitkisel ürünlerde arız olan zararlı organizmalarla mücadelede tüm dünyada kabul gören Entegre Mücadele çalışmalarının yaygınlaştırılması, hasat öncesi pestisit denetim çalışmalarının yürütülmesi, alternatif mücadele yöntemlerinden biyolojik ve biyoteknik mücadele yöntemlerinin destekleme kapsamına alınması ve çiftçi tarla okulu gibi eğitim yayım çalışmalarına ağırlık verilmesi ile Türkiye pestisit kullanımının düşürülmesi çalışmaları Tarım ve Orman Bakanlığınca sürdürülmektedir. Türkiye’de Entegre Mücadele prensipleri ile üretim yapılan alanın toplam üretim alanına oranı 2017 yılı itibariyle %44 olup 2023 yılında %50’ye çıkarılması hedeflenmektedir ^[83].

GRAFİK 116- YILLAR İTİBARIYLA TOPLAM TARIM İLACI KULLANIM MİKTARLARI

Kaynaklar: 2002-2005 verileri için Tarım ve Orman Bakanlığı, 2006-2017 verileri için TÜİK

(*) 2016 ve 2017 Yılları verilerindeki artış hesaplama değişikliğinden kaynaklanmaktadır.

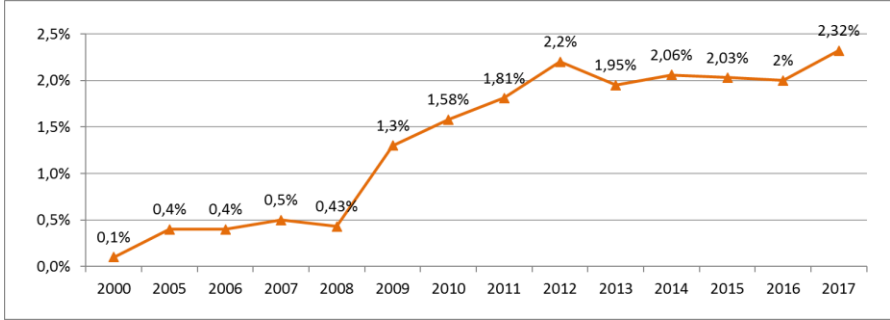
13.4- Organik Tarım Alanları ve Üretim Miktarları

Organik tarım çevre dostu bir çiftçilik uygulaması olup, organik tarım yapılan alan ve üretim miktarı bir tepki göstergesidir. Organik tarım Türkiye’de 1985 yılında sadece ihracata yönelik talepler doğrultusunda 8 ürün çeşidi ile başlamıştır. 2002 yılında; 150 ürün çeşidinde, 12.428 üretici ile 89.827 hektarda (doğal toplama alanları dahil), 310.125 ton olarak gerçekleşen organik üretim miktarı, 2017 yılında; 214 ürün çeşidinde, 75.067 üretici ile 543.033 hektar alanda, 2.406.606 ton’ a çıkmıştır. Doğadan toplama dahil toplam organik üretim alanı olan 543.033 ha alanının 520.885 hektarını kültür yetiştiriciliği yapılan alanlar oluşturmaktadır. Organik tarım yapılan araziler (doğal toplama alanları dahil) 2017 yılında 2016 yılına göre %3,7 oranında artmış, ürün miktarı ise %2,7 oranında azalmıştır.

2017 yılı verilerine göre, Türkiye’de toplam tarım alanının %2,32’sinde organik tarım yapılmakta olup, bu oranın 2023 yılına kadar %3’e çıkarılması hedeflenmektedir. Dünya genelinde 2016 yılı verilerine göre toplam tarım alanının %1,2’inde organik tarım yapılmaktadır. Avrupa Birliği ülkelerinde ise toplam tarım alanının %6,7’sinde organik tarım yapılmaktadır [84].

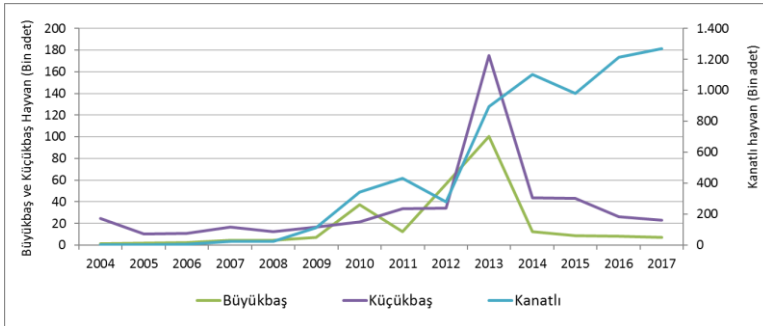
GRAFİK 117- ORGANİK TARIM ALANLARININ TOPLAM TARIM ALANLARI İÇERİSİNDEKİ ORANI (%)

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı

Notlar: (1) Geçiş süreci verileri dahil edilmiştir. (2) Üretim alanlarına doğal toplama alanları dahildir.

GRAFİK 118- ORGANİK HAYVANCILIK VERİLERİ

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı

13.5- İyi Tarım Uygulamaları

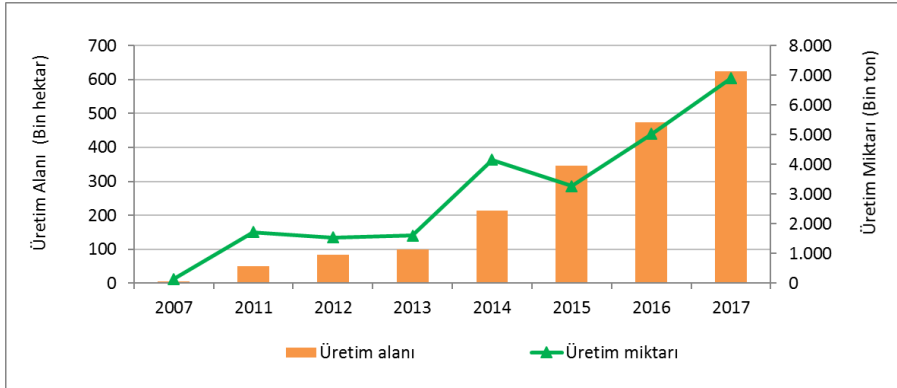
İyi tarım uygulamaları, çevre, insan ve hayvan sağlığına zarar vermeyen bir tarımsal ürettimdir. Bu uygulama ile doğal kaynakların korunması, tarımda izlenebilirlik ve sürdürülebilirlik ile gıda güvenliğinin sağlanması amaçlanmaktadır. Bu bakımdan gösterge bir tepki göstergesidir.

İyi Tarım Uygulamaları Tarım ve Orman Bakanlığınca yayımlanan iyi tarım uygulamaları mevzuatına göre yapılır. Bunun için ürünün tarladan sofraya izlenebilir olması, her işlemin kaydedilmesi gereklidir. İlaç, gübre vb. analiz sonuçlarına göre ve kontrol altında kullanılır. Son ürün, kontrol kuruluşunun verdiği rapor doğrultusunda sertifikalandırılır.

İyi tarım uygulamaları Türkiye’de 2007 yılında başlanmıştır. 2007 yılında, 5.361 ha alanda, 149.693 ton üretim miktarı, 2017 yılında 624.710 ha alan ve 6.898.748 ton üretim miktarına ulaşılmıştır. 2017 yılında, 2016 yılına göre iyi tarım uygulamaları üretim alanı %31,8, üretim miktarı ise %37,2 oranında artmıştır.

2023 yılına kadar iyi tarım uygulamaları üretim alanlarının nadas alanı hariç toplam tarım alanı içindeki payının %6,1’e çıkarılması hedeflenmektedir ^[82].

GRAFİK 119- YILLAR İTİBARIYLA İYİ TARIM UYGULAMALARI ÜRETİM ALANI VE MİKTARI

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı

14.1- Su Ürünleri Üretimi

Gösterge, bir baskı göstergesidir.

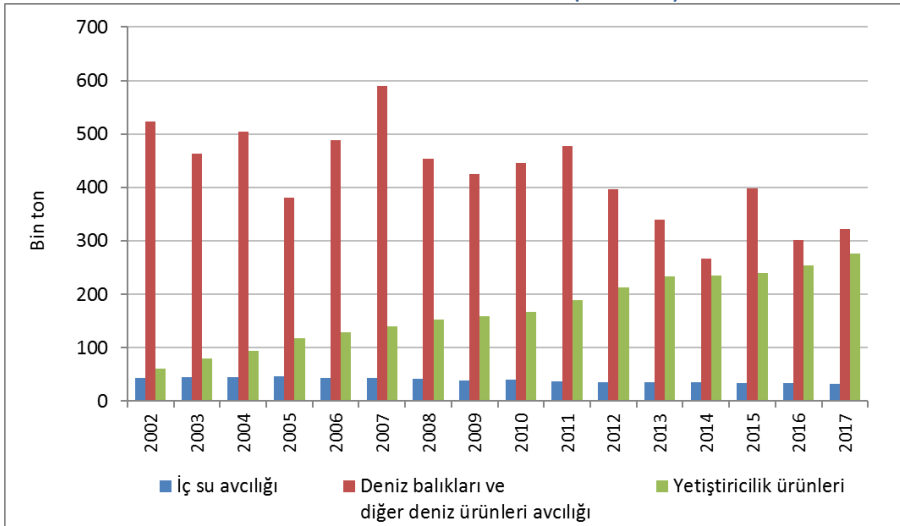
Türkiye’de toplam 24 milyon ha deniz alanı ve 1,5 milyon ha iç su alanı vardır. TÜİK verilerine göre; su ürünleri üretimi 2017 yılında bir önceki yıla göre %7,2 artarak 630.820 ton olarak gerçekleşmiştir. Üretimin %42,8’ini deniz balıkları, %8,3’ünü diğer deniz ürünleri, %5,1’ini iç su ürünleri avcılığı ve %43,8’ünü yetiştiricilik ürünleri oluşturmuştur.

2017 yılında bir önceki yıla göre, deniz ve iç sulardaki su ürünleri avcılığı %5,7 artarken, yetiştiricilik üretimi %9,1 artmıştır. Avcılıkla yapılan üretim 354.318 ton olurken, yetiştiricilik üretimi ise 276.502 ton olarak gerçekleşmiştir. Yetiştiricilik üretiminin %37,6’i iç sularda, %62,4’u ise denizlerde gerçekleşmiştir.

Deniz ürünleri avcılığı ile yapılan üretimde ilk sırayı %49’luk oran ile Doğu Karadeniz Bölgesi almıştır. Bu bölgeyi %24,2 ile Batı Karadeniz, %14,8 ile Ege, %7,7 ile Marmara ve %4,3 ile Akdeniz Bölgeleri izlemiştir ^[85].

Su ürünleri kaynaklarının korunması ve sürdürülebilir işletilmesinin sağlanması amacıyla, su ürünleri avcılığına ilişkin; yer, zaman, boy, tür, mesafe, derinlik ve avlanma araç ve gereçleri ile ilgili düzenlemeler yapılmaktadır^[86]. Bunun yanı sıra balık stoklarının izlenmesi ve nesli tehlikede olan türlerin korunması, balıklandırma yoluyla stokların takviye edilmesi, kirlilik yönünden su kaynaklarının izlenmesi ve önleyici tedbirlerin alınması amacıyla yürütülen çalışmaların etkinliğinin artırılması gerekmektedir.

GRAFİK 120- YILLAR İTİBARIYLA SU ÜRÜNLERİ ÜRETİMİ VERİLERİ (2002-2017)

Kaynak: TÜİK, Tarım ve Orman Bakanlığı

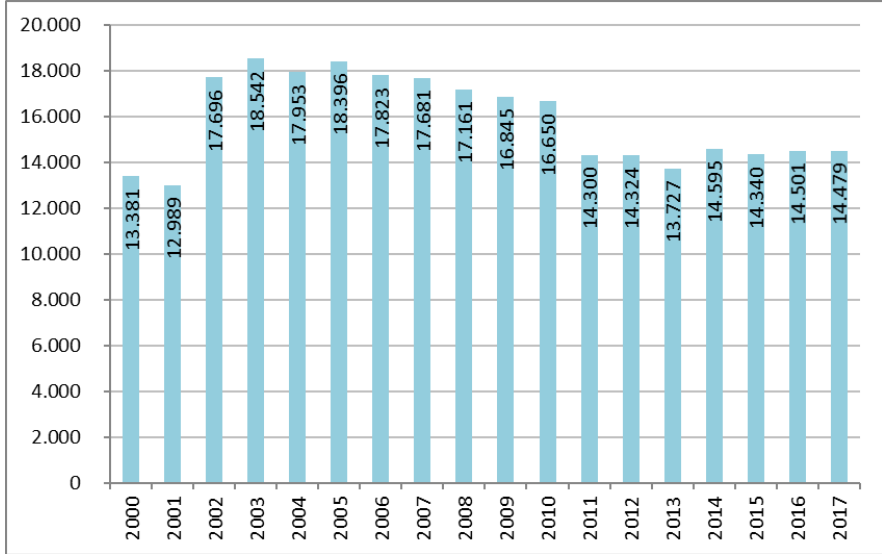
14.2- Balıkçılık Filosunun Kapasitesi

Gösterge, deniz balıkları ve çevresi üzerindeki baskıya neden olduğu varsayılan, balıkçılık filosunun boyutu ve kapasitesinin ölçümüdür. Dünya’da olduğu gibi ülkemizde de avcılık yoluyla elde edilen su ürünleri üretimi sınır seviyelerde seyretmektedir. Bu nedenle, bilim insanlarınca avcılıkta kabul gören temel yaklaşım stokların korunarak üretimin sürdürülmesidir. Balıkçı filosu; güç, sayı, teknoloji ve av araçları bakımından 2000’li yıllara kadar büyümüş ve gelişmiştir. TÜİK verilerine göre, 2000 yılında denizlerimizde aktif balıkçı gemisi sayısı 13.381 iken, bu sayı 2005 yılında 18.396’ya çıkmış, 2017 yılında ise 14.479’a inmiştir.

Su ürünleri kaynaklarını korumak ve balıkçılığımızın sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla 2002 yılından itibaren yeni gemi ruhsatı verilmeyerek filonun daha fazla büyümesi sınırlandırılmıştır. Denizlerimizdeki su ürünleri stoklarıyla av filosu arasındaki dengeyi gözeterek kaynaklar üzerinde av baskısını azaltmak amacıyla 2012 yılından itibaren gemilerini avcılıktan çıkarmak isteyen balıkçılara ruhsatlarının iptali karşılığında gemi boyuna göre destekleme ödemesi yapılmaktadır. Bu kapsamda 2012-2017 döneminde 10 metre ve üzeri boylarda toplam 1.225 balıkçı gemisi filodan çıkarılmıştır ^[86].

GRAFİK 121- YILLAR İTİBARIYLA BALIKÇI GEMİLERİNİN SAYILARI

TABLO 30-YILLARA GÖRE GERİ ALINAN TEKNE SAYISI

Yıllar	2013	2014	2015	2016	2017
Geri Alınan Tekne Sayısı	364	456	191	-	214

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü

15.1- Turist Sayıları

Belirli bir dönemde ülkeye gelen ziyaretçi sayısının fazla olması, doğal kaynakların yılın belli dönemlerinde aşırı tüketimi, atıksu, atık üretimi, gürültü vb. nedenlerle çevre üzerinde baskı oluşturmaktadır.

Turist sayısı; Türkiye'ye gelen yabancı ziyaretçi sayısı ile yurt dışında ikamet eden vatandaş ziyaretçi sayıları toplamından günübirlikçilerin çıkarılmasıyla bulunan rakamdır.

Türkiye'de 2003 yılında 15.774.505 olan turist sayısı, 2017 yılında 37.599.529 olmuştur. 2017 yılında 2016 yılına göre turist sayısı %24 oranında artmıştır.

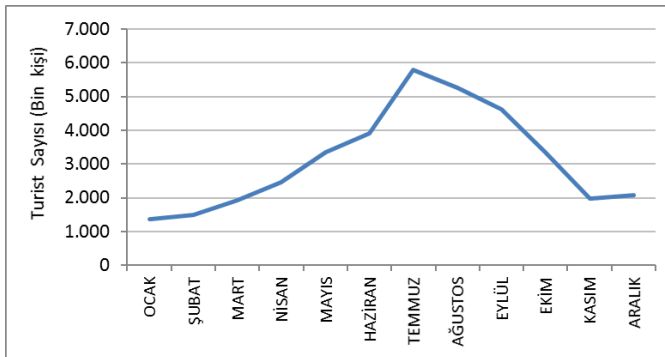
GRAFİK 122- 2003-2017 DÖNEMİ GELEN TURİST SAYILARI

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı

Turist sayılarının aylara göre dağılımına bakıldığında, Türkiye'ye en çok yaz aylarında turist geldiği görülmektedir. Turistik tesislerdeki kişi başı su tüketiminin standartların üstüne çıkması ve bu tüketimin su kaynaklarının en az olduğu yaz döneminde gerçekleşmesi, su ile ilgili çevresel sorunlara sebebiyet vermektedir. Derin su kuyularından aşırı su çekiminin de, su problemini artırma riski vardır.

GRAFİK 123- 2017 YILINDA TÜRKİYE'YE GELEN TURİST SAYISININ AYLARA GÖRE DAĞILIMI

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı

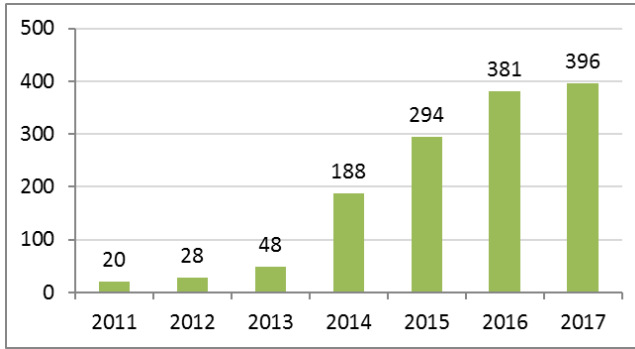
15.2- Çevreye Duyarlı Konaklama Tesisi Sayısı

Gösterge, bir tepki göstergesidir. Kültür ve Turizm Bakanlığınca çevrenin korunması, çevre bilincinin geliştirilmesi, turistik tesislerin çevreye olan olumlu katkılarının teşvik edilmesi ve özendirilmesi amacıyla, “Turizm İşletmesi Belgeli” olup çevreye duyarlı faaliyet gösteren konaklama tesislerine mevzuat çerçevesinde “Çevreye Duyarlı Konaklama Tesisi Belgesi” ve plaketi verilmektedir.

2017 yılı sonu itibarıyla; Turizm İşletmesi Belgeli konaklama tesisi sayısı 3.771, olup Bu tesislerin 396 adedi (%10,5’i) çevreye duyarlı konaklama tesisi belgesi (yeşil yıldız) ile belgelendirilmiştir.

GRAFİK 124- YILLAR İTİBARIYLA YEŞİL YILDIZ BELGELİ TESİS SAYILARI

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı

15.3- Yerleşik 1000 Kişi Başına Turist Geceleme Sayısı ve Yatak Sayısı

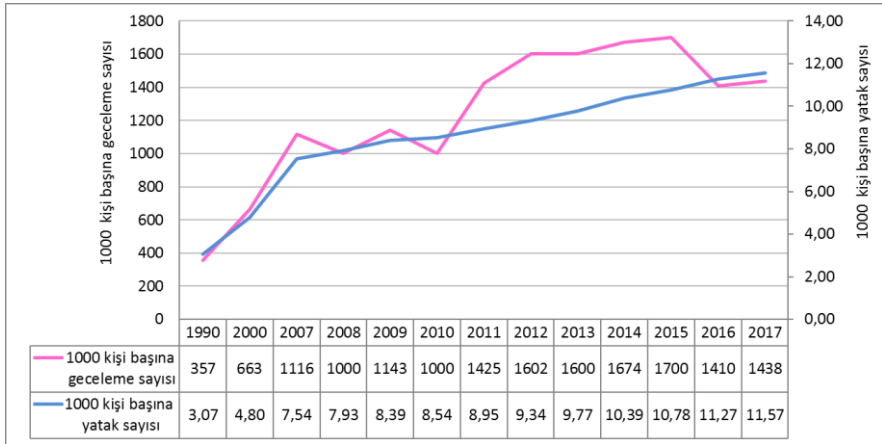
Gösterge; turistik tesislerde toplam geceleme sayısı ve turizm işletmesi belgeli tesislerin yatak sayısının toplam nüfusa oranından hareketle 1000 kişi başına düşen rakamlar hesaplanarak oluşturulmuştur. Bir baskı göstergesidir.

Artan turist sayısının çevre üzerinde olumsuz etkileri olabilmektedir. O bölgedeki kaynakların yılın belli dönemlerinde aşırı tüketimi (su kullanımı ve atık oluşumu), ciddi çevre sorunlarına yol açabilmektedir.

Türkiye’de 1000 kişiye düşen turizm işletmesi belgeli tesislerin yatak sayısı, yıllar itibarıyla istikrarlı bir şekilde artmıştır. 1000 kişiye düşen turist geceleme sayısında ise iniş-çıkışlar olmuştur. 2017 yılı itibarıyla Türkiye’de yerleşik 1000 kişiye düşen yatak sayısı 12, geceleme sayısı ise 1438 olmuştur.

EUROSTAT verilerine göre, 2013 yılında AB-28 ülkelerinde yerleşik 1000 kişiye düşen yatak sayısı 27, geceleme sayısı ise 1662 olmuştur ^[88].

GRAFİK 125- YERLEŞİK BİN KİŞİ BAŞINA TURİST GECELEME SAYISI VE YATAK SAYISI

Not: Tesiste geceleme sayılarının yıllar itibarıyla karşılaştırılmasında; tesis ve yatak sayılarının sürekli değişim göstermesi faktörünün dikkate alınması gerekmektedir.

Kaynaklar: Geceleme ve yatak sayısı verileri Kültür ve Turizm Bakanlığı, nüfus verileri TÜİK.

15.4- Mavi Bayrak Uygulamaları

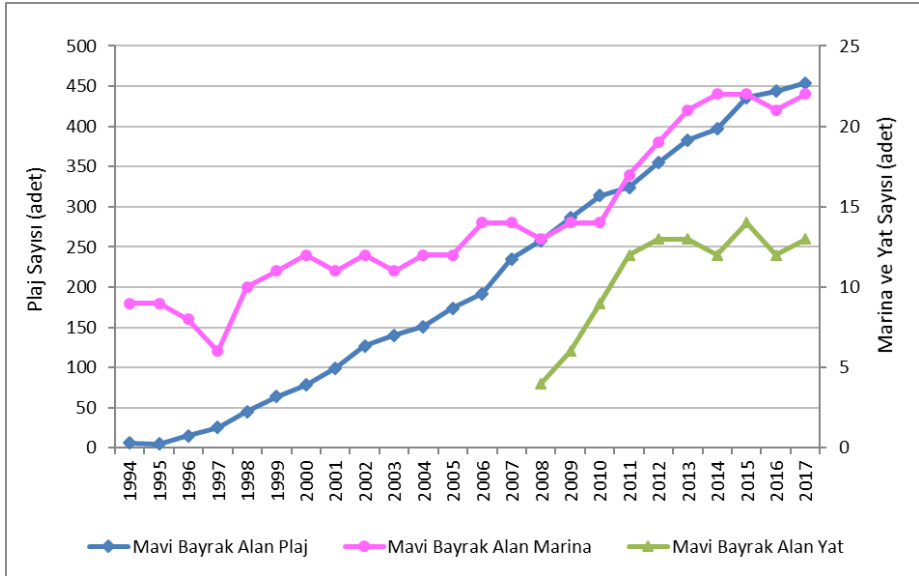

Gösterge bir durum göstergesidir. Mavi Bayrak; gerekli standartları taşıyan nitelikli plaj, marina ve yatlar verilen uluslararası bir çevre ödülüdür. 1987 yılında Avrupa’da, 1993 yılında ise Türkiye’de başlanmış olan Mavi Bayrak uygulamaları, plaj, marina ve yatlarda yüksek standartlar oluşturmayı amaçlamaktadır.

1994-2017 arası dönemde, Türkiye’de Mavi Bayrak sayısı istikrarlı bir şekilde artarak 2017 yılında 454 plaj, 22 marina ve 13 yata ulaşmıştır.

Ülkemizde Türkiye Çevre Eğitim Vakfı (TÜRÇEV) koordinasyonunda yürütülen Mavi Bayrak Programı kapsamında 2017 yılında; İspanya’nın 578 ve Yunanistan’ın 486 plajından sonra ülkemiz 454 plaj ile üçüncü sırada yer almıştır. Marinalarda ise dünyada yedinci sırada yer almıştır.

GRAFİK 126- TÜRKİYE’DE YILLARA GÖRE MAVİ BAYRAKLI PLAJ, MARİNA VE YAT SAYILARI

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı

16.1- Orman Yangınları

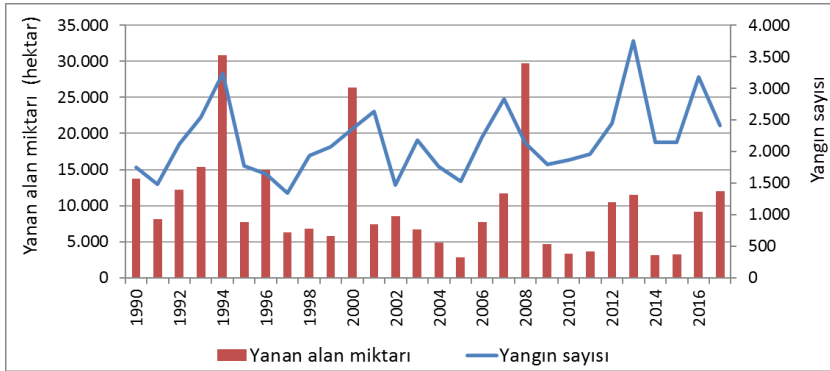
Gösterge, bir etki göstergesidir. Akdeniz iklim kuşağında yer alan Türkiye ormanlarının büyük bir bölümü yangın tehdidi altındadır.

2017 yılı içinde 2.411 adet orman yangını çıkmış ve bu yangınlarda 11.993 hektar orman alanı zarar görmüştür. Yangın başına düşen ortalama yanan alan 5 hektar olmuştur. 2017 yılında, bir önceki yıla göre çıkan yangın sayısında %24,4 azalış olmuştur. Yanan orman alanı ise önceki yıla oranla %31 artmıştır.

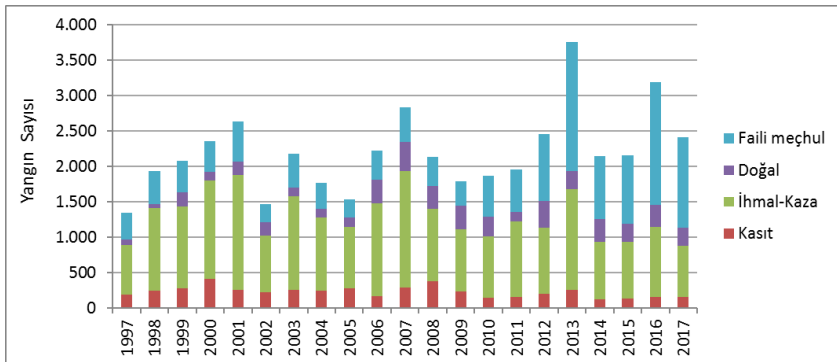
Ormanlarımızda çıkan yangınların büyük çoğunluğu insan tarafından çıkarılmaktadır. 2017 yılında çıkan orman yangınlarının %53'ünün çıkış nedeni belirlenememiştir. Orman yangınlarının %30'u ihmâl-kaza, %11'i doğal sebepler, %6'sı kasıt sonucu çıkmıştır.

Avrupa Orman Yangın Bildirgesi Sistemi (EFFIS) verilerine göre, Akdeniz iklim kuşağındaki Avrupa Ülkelerinde 10 yıllık (2007-2016) ortalama yangın başına yanan alan miktarı Yunanistan'da 41,98 ha, İtalya'da 12,72 ha, İspanya'da 6,83 ha, Portekiz'de 4,6 ha, Türkiye'de 3,73 ha, Fransa'da 2,65 ha olmuştur ^[23].

GRAFİK 127- ORMAN YANGINLARI (1990-2017)

GRAFİK 128- ÇIKIŞ NEDENLERİNE GÖRE YANGIN SAYILARI (1997-2017)

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü,
<https://www.ogm.gov.tr/ekutuphane/Sayfalar/Istatistikler.aspx>

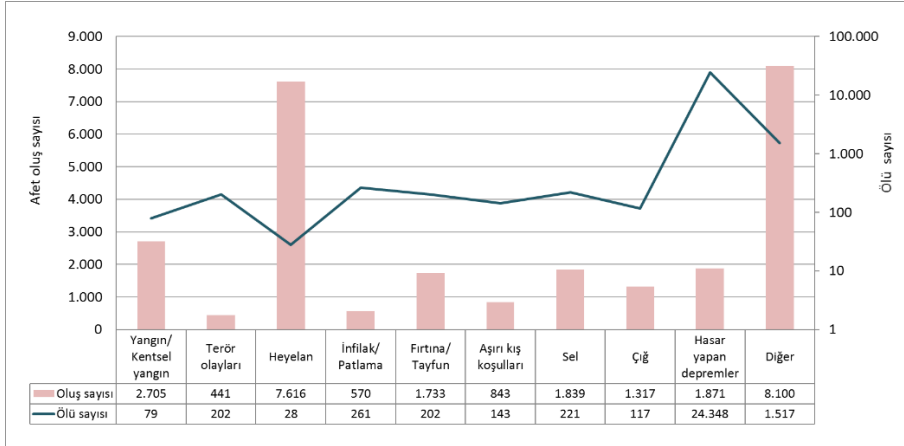
16.2- Türlerine Göre Afetler

Doğal afetler etki, teknolojik kazalar ise baskı göstergeleridir. Türkiye Afet Bilgi Bankası (TABB) verilerine göre; 1990-2017 yılları arasında (karayolu/araç kazaları hariç olmak üzere) toplam 27.035 adet afet meydana gelmiştir. Bunların içinde, 7616 adet (%28,2) ile heyelanların en başta geldiği görülmektedir. Bunu 2705 adet (%10) ile kentsel ve diğer yangınlar, 1871 adet (%6,9) ile depremler (hasar yapan depremler) takip etmiştir.

Türkiye’de 1990-2017 yılları arasında meydana gelen afetlerde (karayolu/araç kazaları hariç olmak üzere) toplam 27.118 kişi hayatını kaybetmiştir. En fazla ölüm 24.348 kişi (%89,8) ile depremlerde (hasar yapan depremler) olmuştur.

GRAFİK 129- TÜRKİYE AFET BİLGİ BANKASI (TABB) VERİLERİNE GÖRE 1990-2017 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’DE MEYDANA GELEN AFETLERİN TÜRLERİNE GÖRE SAYISI VE ÖLENLERİN SAYISI

Kaynak: <https://tabb-analiz.afad.gov.tr/Genel/Raporlar.aspx>

Not: Karayolu/araç kazaları hariçtir.

16.3- Risk Değerlendirme ve Acil Müdahale Plan Sayıları

Denizlerin petrol ve diğer zararlı maddelerle kirlenmesine yol açabilecek faaliyetleri icra eden kıyı tesisleri, gemi ve kıyı tesisi kaynaklı kazalara hazırlıklı olmak amacıyla 5312 sayılı "Deniz Çevresinin Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesinde Acil Durumlarda Müdahale ve Zararların Tazmini Esaslarına Dair Kanun" ve Uygulama Yönetmeliği kapsamında risk değerlendirmesi ve acil müdahale planı hazırlayarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı onayına sunmakla yükümlüdürler. Bu kapsamda, 340 kıyı tesisinin risk değerlendirmesi ve acil müdahale planı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nca onaylanmış olup 2017 yılı itibarıyla bu sayı ülkemizde yer alan tüm kıyı tesislerinin %94'üne tekabül etmektedir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nca 1 ulusal ve 6 adet bölgesel acil müdahale planı hazırlanmış ve 08.02.2012 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Planların güncel tutulmasına yönelik çalışmalar her yıl yürütülmektedir. Hazırlanan kıyı tesislerine ait risk değerlendirmesi ve acil müdahale planları ulusal ve bölgesel planların alt unsurları olarak yer almaktadır.

TABLO 31- YILLARA GÖRE ÇEVRE VE ŞEHİRCİLİK BAKANLIĞI'NCA ONAYLANAN PLANLAR İÇERİSİNDE YER ALAN KIYI TESİSİ ORANLARI

İLLER	YILLAR								
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
ADANA	75%	75%	83%	83%	83%	91%	100%	92%	93%
ANTALYA	7%	36%	36%	43%	43%	75%	88%	88%	89%
ARTVİN	0%	50%	50%	50%	100%	100%	100%	100%	100%
AYDIN	0%	0%	0%	0%	0%	0%	50%	100%	100%
BALIKESİR	10%	20%	20%	30%	30%	43%	43%	57%	57%
BARTIN	0%	0%	0%	0%	0%	25%	40%	67%	67%
BURSA	20%	60%	60%	60%	60%	86%	86%	86%	100%
ÇANAKKALE	13%	25%	25%	38%	50%	67%	83%	75%	100%
DÜZCE	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
EDİRNE	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	100%
GİRESUN	0%	40%	40%	40%	40%	100%	100%	100%	100%
HATAY	14%	81%	86%	86%	90%	90%	95%	95%	91%
İSTANBUL	4%	81%	82%	84%	84%	93%	94%	98%	99%
İZMİR	65%	79%	79%	79%	81%	95%	100%	91%	100%
KASTAMONU	0%	0%	0%	0%	0%	0%	33%	67%	67%
KIRKLARELİ	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	100%
KOCAELİ	25%	63%	78%	85%	85%	95%	100%	93%	93%
MERSİN	44%	68%	76%	80%	80%	91%	91%	88%	92%
MUĞLA	0%	4%	4%	12%	12%	57%	71%	83%	100%
ORDU	0%	14%	14%	14%	14%	60%	60%	60%	75%
RİZE	7%	7%	7%	7%	7%	100%	100%	100%	100%
SAKARYA	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	100%
SAMSUN	11%	67%	78%	89%	89%	90%	91%	100%	100%
SİNOP	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
TEKİRDAĞ	25%	42%	50%	67%	75%	75%	92%	100%	91%
TRABZON	0%	8%	15%	23%	23%	60%	67%	100%	100%
YALOVA	7%	7%	7%	21%	21%	98%	98%	98%	95%
ZONGULDAK	40%	60%	80%	80%	100%	100%	71%	83%	98%
Toplam	21%	52%	56%	60%	62%	85%	90%	92%	94%

Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü

16.4- Çevre Mevzuatı Kapsamında Yer Alan Sorumluluk Sigortaları

Gösterge bir tepki göstergesidir. Risk kavramı, riskin güvence altına alınmasını gerektiren sigorta kavramını da beraberinde getirmektedir. Bu anlamda, çevresel mali sorumluluk sigortası, çevresel risklerin yönetiminde bir araç olarak günümüzde kullanılmaktadır.

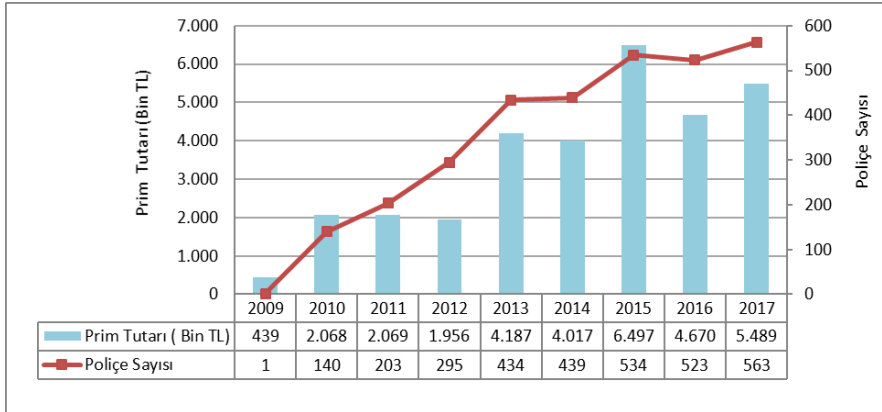
Çevre mevzuatı kapsamında; Kıyı Tesisleri Deniz Kirliliği Zorunlu Mali Sorumluluk Sigortası Genel Şartları, 01 Temmuz 2007; Tehlikeli Maddeler ve Tehlikeli Atık Zorunlu Mali Sorumluluk Sigortası Genel Şartları, 11 Mart 2010; Çevre Kirliliği Mali Sorumluluk Sigortası Genel Şartları, 01 Eylül 2011 tarihlerinde yürürlüğe girmiştir.

Kıyı Tesisleri Deniz Kirliliği Zorunlu Mali Sorumluluk Sigortası ile kıyı tesislerinden kaynaklanan deniz kirliliğinin neden olduğu bazı maddi ve bedeni zararlar Devlet tarafından belirlenen teminat limitleri dahilinde tazmin edilmektedir. Bu sigortaya ilişkin 2017 yılında 563 adet poliçe düzenlenmiş ve 5.489.160 TL prim üretimi gerçekleştirilmiştir.

Çevre Kirliliği Mali Sorumluluk Sigortası, işletmelerin toprağı, suyu veya havayı kirlletmesinin neden olabileceği zararlar için teminat sağlamaktadır. Anılan sigortaya ilişkin 2017 yılında 38 adet poliçe düzenlenmiş ve 112.883 TL prim üretimi gerçekleştirilmiştir.

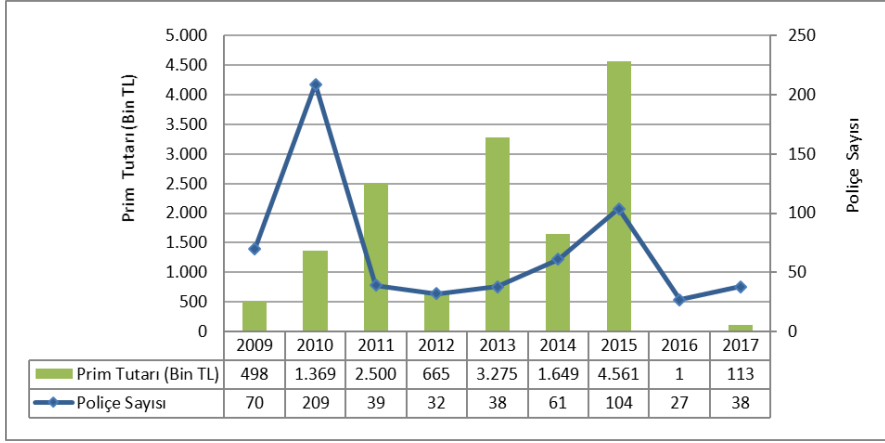
Tehlikeli Maddeler ve Tehlikeli Atık Zorunlu Mali Sorumluluk Sigortası ile tehlikeli maddelerle ilgili mesleki faaliyetlerin neden olabileceği bedeni ve maddi zararlar tazmin edilmektedir. Bu sigortaya ilişkin 2017 yılında 67.096 adet poliçe düzenlenmiş ve 56.772.231 TL prim üretimi gerçekleştirilmiştir ^[90].

GRAFİK 130- KIYI TESİSLERİ DENİZ KİRLİLİĞİ MALİ SORUMLULUK SİGORTASI

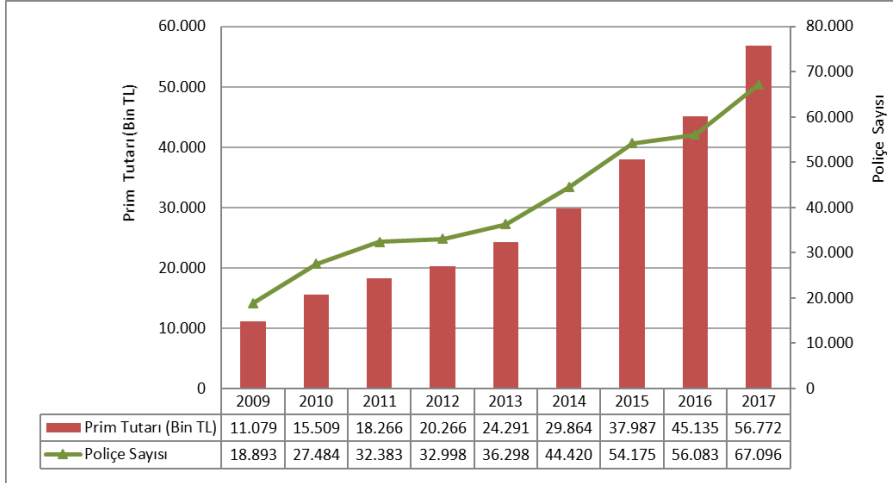

Kaynak: Türkiye Sigorta, Reasürans ve Emeklilik Şirketleri Birliği, Hazine ve Maliye Bakanlığı Sigortacılık Genel Müdürlüğü

GRAFİK 131- ÇEVRE KİRLİLİĞİ MALİ SORUMLULUK SİGORTASI

GRAFİK 132- TEHLİKELİ MADDELER VE TEHLİKELİ ATIK ZORUNLU MALİ SORUMLULUK SİGORTASI

Kaynak: Türkiye Sigorta, Reasürans ve Emeklilik Şirketleri Birliği,
Hazine ve Maliye Bakanlığı Sigortacılık Genel Müdürlüğü

Sektörlere göre su kaynaklarından çekilen su miktarı (Milyar m³/yıl)

YILLAR	2008		2010		2012		2014		2016	
	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%
Belediyeler	4,55		4,78	9,6	4,94	8,8	5,23	10,3	5,83	9,7
Köyler	1,22		1,01	2,0	1,04	1,9	0,43	0,8	0,38	0,6
İmalat sanayi işyerleri	1,31		1,56	3,1	1,79	3,2	2,20	4,4	2,12	3,5
Termik santraller	4,54		4,27	8,6	6,40	11,4	6,53	12,9	8,61	14,3
Organize sanayi bölgeleri	0,11		0,11	0,2	0,14	0,2	0,14	0,3	0,15	0,2
Maden işletmeleri	...		0,05	0,1	0,11	0,2	0,21	0,4	0,23	0,4
Sulama	33,77		38,15	76,4	41,55	74,2	35,85	70,9	43,06	71,3
Toplam			49,95	100,0	55,96	100,0	50,59	100,0	60,38	100,0

Notlar: (1)Sektörler arası transferler dahil edilmemiştir.

(2) 2010 yılından itibaren denizden çekilen su miktarı dahil edilmiştir.

... Bilgi elde edilememiştir.

Kaynaklar: "Sulama" rakamları için; Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ), "Sulama" dışındaki diğer rakamlar için; Kaynak: TÜİK

Sektörlere göre doğrudan alıcı ortama deşarj edilen atıksu miktarı (Milyar m³/yıl)

YILLAR	2008		2010		2012		2014		2016	
	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%
Belediyeler	3,26		3,58	38,1	4,07	32,7	4,11	32,4	4,25	28,6
Köyler	0,20		0,19	2,0	0,19	1,5	0,11	0,9	0,12	0,8
İmalat sanayi işyerleri	1,03		1,26	13,4	1,54	12,4	1,72	13,5	1,68	11,3
Termik santraller	4,44		4,16	44,3	6,30	50,7	6,40	50,5	8,47	56,9
Organize sanayi bölgeleri	0,13		0,16	1,7	0,23	1,9	0,21	1,7	0,22	1,5
Maden işletmeleri	...		0,04	0,4	0,10	0,8	0,14	1,1	0,14	1,0
Toplam			9,39	100,0	12,44	100,0	12,68	100,0	14,88	100,0

Kaynak: TÜİK

Sektörlere göre oluşturulan atık miktarı (1000 ton/yıl)

YILLAR	2008		2010		2012		2014		2016	
	Toplam atık miktarı	Toplam atık miktarı içindeki tehlikeli atık miktarı	Toplam atık miktarı	Toplam atık miktarı içindeki tehlikeli atık miktarı	Toplam atık miktarı	Toplam atık miktarı içindeki tehlikeli atık miktarı	Toplam atık miktarı	Toplam atık miktarı içindeki tehlikeli atık miktarı	Toplam atık miktarı	Toplam atık miktarı içindeki tehlikeli atık miktarı
Belediyeler	28.454	-	29.733	-	30.786	-	31.230	-	33.763	-
İmalat sanayi işyerleri	12.482	1.136	13.366	964	14.420	806	15.733	1.008	16.267	1.194
Termik santraller	25.622	24	18.748	(**)	19.262	5	24.191	9	19.477	12
Organize sanayi bölgeleri	255	34	313	(**)	421	62	533	32	474	
Maden işletmeleri	...	...	729.750	2.314	951.782	3.181	755.218	2.355	811.056	(**)
Sağlık kuruluşları	50	50	60	60	69	69	74	74	81	81
Toplam			791.970		1.016.741		826.981		881.118	

Kaynak: TÜİK

(**) 5429 Sayılı Kanun gereği gizlilik ilkesine göre birim sayısı üç ve daha fazla olduğu halde bir veya iki birimin hakim olmasından dolayı birimlere ilişkin bilgiler verilememiştir.

... Bilgi elde edilememiştir.

(1) Dekapaj malzemesi ve pasa atıklarını da içermektedir.

(2) Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliğinin Ek-1'inde yer alan büyük miktarda atık üreten üniversite hastaneler ve klinikleri, genel maksatlı hastaneler ve klinikleri, doğum hastaneler ve klinikleri ile askeri hastaneler ve klinikleri kapsamaktadır.

NÜFUS**Nüfus Artış Hızı**

Bu gösterge belirli bir dönemde veya yılda nüfus büyüklüğünün ortalama yıllık artışıdır. Yıllık olarak her 100 nüfus için artan nüfus olarak ifade edilir.

Kentsel Nüfus

İl ve ilçe merkezleri belediye sınırları içindeki nüfusun, toplam nüfus içerisinde yüzde olarak ifade edilmesini gösterir.

Göç Eden Nüfus

Bir yıl içinde, ülke sınırları içinde belirli alanlardaki daimi ikametgah adres değişiklikleri iç göç olarak tanımlanmıştır.

EKONOMİ**Kaynak Verimliliği**

Kaynak verimliliği GSYH' nin yurtiçi madde tüketimine oranıdır. Yurtiçi madde tüketimi ekonomide doğrudan kullanılan toplam madde miktarını ölçmektedir. Gösterge, ilgilenilen ekonominin sınırlarından çıkarılan yıllık hammadde miktarı ile fiziksel ithalat miktarının toplanıp, fiziksel ihracat miktarının çıkarılması ile bulunur. Burada kullanılan "tüketim" ifadesinin görünür tüketimi belirttiği nihai tüketimi belirtmediği vurgulanmıştır. Gösterge hammaddelerin ithalat ve ihracatının ekonominin dışından gelen yukarı yönlü akışlarını içermemektedir.

Yurtiçi Madde Tüketimi

Yurtiçi Madde Tüketimi göstergesi ekonomide doğrudan kullanılan toplam madde miktarı olarak tanımlanmıştır. Gösterge Yurtiçi Madde Girdisinden ihracatın çıkarılmasına eşittir. Yurtiçi madde girdisi, ekonomiye kullanım amacıyla giren maddeleri ölçmektedir. Yurtiçi madde girdisi, yurtiçi madde çıkarımı ile ithalatın toplamına eşittir.

Çevre Koruma Harcamaları

Üretim süreçleri ile mal ve hizmetlerin tüketiminden kaynaklanan çevre kirliliğinin önlenmesi, azaltılması ve giderilmesi amaçlı faaliyetler için yapılan harcamalardır. Kamu sektöründe, yönetim, izleme ve mevzuat uygulamaları için yapılan harcamalar da dahildir. Çevre koruma, hem kirliliği önleme ve azaltma faaliyetlerini hem de çevresel bozulmalarla ilgili faaliyetleri kapsar. Bu başlık altındaki faaliyetlerin öncelikli amacı çevre korumadır. Farklı amaçlarla yapılan fakat aynı zamanda pozitif çevresel etkilere sahip faaliyetler bu başlık altına dahil değildir. Aynı şekilde, teknik sebeplerle, hijyen veya güvenlik gibi iç ihtiyaçlar yüzünden yapılan ve çevresel faydaları olan faaliyetler de dahil edilmemiştir.

İstihdamın Sektörel Dağılımı

Bu gösterge tarım, sanayi, inşaat ve hizmet sektörlerinin her birindeki aktif nüfusun toplam aktif nüfus içindeki oranını belirtir.

SAĞLIK**Borulu Su Sistemi (Şebeke Suyu)**

Şehir suyu şebekesinden konutun içine kadar borularla tazyikli su getirilmesi, borulu su sistemi sayılır. Tulumba, kuyu, kaynak, sarnıç, yağmur birikintileri, evin dışındaki çeşmeler borulu su sistemi olarak kabul edilmemektedir. Herhangi bir şekilde avlu içine kadar getirilen "borulu su sistemi" müşterek olarak kullanılıyorsa borulu su sistemi "Var" kabul edilmiştir.

Akut Gastroenterit

Etkeni spesifik olmayan, enfeksiyöz kaynaklı olduğu tahmin edilen ishal ve gastroenterit tablolardır. Son 14 gün içinde, günde üç ya da daha çok sayıda yumuşak, sulu dışkılama durumudur. Beraberinde bulantı, kusma, ateş ve karın ağrısı görülebilir. Ondört günden uzun süren ishaller "kronik ishal" denir ve bu kapsamda ele alınmaz.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ**Seragazi Emisyonları**

Enerji, endüstriyel işlemler ve ürün kullanımı, tarımsal faaliyetler ve atık bertarafından kaynaklanan emisyonlar, doğrudan seragazıları olan karbon dioksit (CO₂), metan (CH₄), nitroz oksit (N₂O), hidroflorokarbonlar (HFCs) ve kükürt heksaflorid (SF₆) ile dolaylı seragazıları azot oksitler (NO_x), metan dışı uçucu organik bileşikler (NMVOCs) ve karbon monoksit (CO) emisyonlarını kapsamaktadır. Ulusal Seragazi Emisyonları 2006 Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) Rehberi kullanılarak hesaplanmıştır.

Sektörlere Göre Seragazi Emisyonları

Farklı sektörlerden kaynaklanan seragazi emisyonlarının CO₂ eşdeğeri olarak miktarını ifade etmektedir.

Karbon Yutağı

Karbondioksiti atmosferden yutarak depolayan doğal veya insan yapımı sistemler. Ormanlar en yaygın yutak türüdür. Ayrıca, toprak, turba, permafrost (sürekli donmuş) toprak tabakaları, okyanus suyu ve derin okyanustaki karbonat çökeltileri diğer yutak şekilleridir.

Karbon Tutma

Karbonun belirli bir süre boyunca atmosfere salınmasını engelleyen bir şekilde yakalanması sürecidir. Karbonun atmosferden çıkarılması ve bir depoda saklanması sürecidir.

Yağış

Birim alana düşen ortalama yağış miktarının ifade edilmesidir.

Sıcaklık

Ortalama yüzey sıcaklıklarının zaman serisinde izlenmesini ifade eder.

Deniz Suyu Sıcaklığı

Deniz suyu yüzey sıcaklığının zaman serisinde yıllık değişimini ifade eder.

HAVA KİRLİLİĞİ**Hava Kirleticiler Emisyonları**

Hava Kirleticiler Emisyonu; belirli kirleticiler için yıllık olarak aktivite veri ve emisyon faktörlerinin çarpımı ile elde edilen emisyon toplamının kütleli olarak (KiloTon, GigaGram, vb.) ifadesidir.

Hava Kalitesi

Bu gösterge; havadaki SO₂ ve PM konsantrasyon miktarını göstermektedir. SO₂ yakıtların doğal olarak yapısında bulunan kükürt bileşiklerinin yanma esnasında açığa çıkmasıyla oluşan kirleticiler, boğucu, renksiz ve asidik gazdır. Partikül maddeler, gaz halindeki emisyonların kimyasal dönüşümü ve yığın halinde şekillenmesi ile oluşur. 5-10 mikrometre çaplı partiküller, asılı partikül olarak tanımlanır. Genel olarak heterojen karışımları içerir ve karakteristikleri bir yerden bir başka yere önemli değişiklik gösterir. Çapı 10 mikrometre altındaki partiküller maddelere PM₁₀ denir.

Sınır değeri: Çevre ve/veya insan sağlığı üzerindeki zararlı etkilerden kaçınmak, bunları önlemek veya azaltmak amacıyla bilimsel olarak belirlenen, öngörülen süre içinde ulaşılabilecek ve ulaşıldıktan sonra da aşılmaması gereken seviyeyi ifade eder.

Büyük Yakma Tesisi: Anma ısı gücü 50 MW ve üzeri olan, yalnızca enerji üretimi için inşa edilen katı, sıvı veya gaz yakıtların kullanıldığı yakma tesisleridir.

SU-ATIKSU**Su Kullanımı**

Bu gösterge belediye, sulama, içme ve kullanma, sanayi olmak üzere sektörel bazda kaynaklardan çekilen toplam su miktarını gösterir.

Nehir Sularında Oksijen Tüketen Maddeler

Su kütlelerinde oksijenlenme durumu için ana gösterge, oksitlenebilen organik maddeleri tüketen sudaki canlıların oksijen talebini ifade eden biyokimyasal oksijen ihtiyacı (BOİ)'dir. Bu gösterge, nehirlerdeki amonyak (NH₄) konsantrasyonları ve BOİ ile ilgili mevcut durumu ve eğilimleri gösterir.

Tatlı Su Kaynaklarında Besi Maddeleri

Gösterge, mevcut besin yoğunlukları - nehirlerde ortofosfat ve nitrat yoğunlukları, göllerdeki toplam fosfor ve nitrat ve yeraltı su oluşumlarındaki nitrat - ve zamansal eğilimlerdeki coğrafi değişimleri göstermek için kullanılabilir.

Trofik duruma (besin elementleri) göre sınıflandırma; Oligotrofik (az besinli), mezotrofik (normal, orta besinli), ötrofik (iyi besinli) olarak yapılır.

Oligotrofik

Yüzey sularına sınırlı besin tuzları girdisi, organik madde üretimi ve biyokütle konsantrasyonu çok düşüktür.

Mezotrofik

Azot ve fosfor azdır. Organik madde ve kalsiyum normal düzeylerdedir. Oligotrofiğe göre daha fazla biyolojik aktivite görülür.

Ötrofik

Bitki temel besin maddeleri ve organik madde bakımından zengindir. Azot, fosfor ve organik madde yüksektir. Fitoplankton miktarı fazladır. Yüksek biyolojik aktivite görülür.

Yüzme Suyu Kalitesi

Bu gösterge kıyı bölgelerindeki yüzme suyu kalitesini gösterir. Yüzme suyu kalitesi yönetmeliği çerçevesinde, A sınıfı çok iyi/mükemmel, B sınıfı iyi kalite, C sınıfı kötü kalite ve D sınıfı çok kötü kalite/yasaklanması gereken olarak kalite kategorilerini temsil etmektedir.

Belediye İçme ve Kullanma Suyu Kaynakları

İçme ve kullanma suyu temin edilen baraj, kuyu, doğal kaynak, akarsu, göl-gölet olmak üzere belediyelerce çekilen suyun kaynaklarına göre oranlarını ifade etmektedir.

Atıksu Arıtma Tesisi ile Hizmet Verilen Belediyeler

Bu gösterge atıksu arıtma tesisi ile hizmet veren belediye sayısını ve bu hizmetten yararlanan nüfusu gösterir. Atıksu arıtımı, çeşitli kullanımlar sonucu oluşan atıksuların deşarj edildikleri alıcı ortamın fiziksel, kimyasal, bakteriyolojik ve ekolojik özelliklerini değiştirmeyecek hale getirmek için uygulanan fiziksel kimyasal ve biyolojik proseslerin birini ya da birkaçını kapsamaktadır.

Atıksu Arıtma Tesisi: Atıksu içerisinde kirliliğe neden olan yabancı maddelerin değişik metodlarla (fiziksel, biyolojik, gelişmiş) atıksudan uzaklaştırıldığı birimlere denir.

Arıtma Tipleri

- **Fiziksel Arıtma:** Atıksu içerisinde çözünmemiş halde bulunan kirleticilerin çöktürülerek ya da yüzdürülerek atıksudan ayrıldığı arıtma sistemidir. Izgaralar, elekler, kum tutucular, dengeleme, çökeltim ve flotasyon havuzları en yaygın fiziksel arıtma üniteleridir.

- **Kimyasal Arıtma:** Atıksuda çözünmüş halde bulunan ya da askıda bulunup kendiliğinden çökemeyen maddelerin çökmesini sağlamak amacıyla koagülant ve polielektrolit vb. kimyasal maddeler kullanılarak atıksudan ayrılmasıdır.

- **Biyolojik Arıtma:** Atıksuda çözünmüş halde bulunan ve fiziksel veya kimyasal yöntemlerle istenilen düzeyde giderilemeyen organik esaslı katı maddelerin mikroorganizmalar yardımıyla atıksudan uzaklaştırılması işlemidir. Damlatmalı filtre, aktif çamur, stabilizasyon havuzu (oksidasyon havuzu), başlıca biyolojik arıtım üniteleridir.

- **İleri Arıtma:** Fiziksel veya biyolojik arıtma yöntemleriyle yeterli düzeyde arıtılamayan ya da arıtımı mümkün olmayan kirletici maddelerin (azot, fosfor, ağır metaller, toksik organik maddeler vb.) giderilmesinde kullanılan arıtma işlemidir. Nitrifikasyon, denitrifikasyon, adsorpsiyon, iyon değiştirme v.b. başlıca gelişmiş arıtma yöntemleridir.

- **Doğal Arıtma Sistemi:** Yapay sulak alanlarda kirleticilerin çökeltilmesi ve bu ortamda yaşayabilen bitkilerle atıksuların arıtılması işlemidir.

En az İkincil (Biyolojik) Atıksu Arıtma Tesisine Bağlı Nüfus

En az ikincil arıtma yöntemleri ile atık suyu arıtılan nüfus yüzdesi bilgisidir. Dolayısıyla kentsel atıksular genellikle ikincil çöktürme ya da benzeri işlemler uygulanarak biyolojik arıtmaya tabi tutulmakta ve atıksu içindeki biyokimyasal oksijen ihtiyacının (BOİ) en az %70, ve kimyasal oksijen ihtiyacının (KOİ) en az %75 oranında azaltımı sağlanmaktadır.

ATIK

Belediye Atıkları ve Bertarafı

Bu gösterge, belediyeler tarafından ya da belediyeler adına toplanan atıkların miktarını ve düzenli depolanan belediye atık miktarını gösterir. Belediye atıklarının en önemli miktarı haneler tarafından üretilen atıklardır. Ayrıca alım-satım ve ticaret kuruluşları, ofis binaları, kurum ve küçük işyeri atıklarını da kapsamaktadır.

Atıkların Düzenli Depolanması

Düzenli Depolama Tesisi; Atıkların olduğu tesis içinde geri kazanım, ön işlem veya bertarafa gönderilmek üzere geçici depolandığı birimler, atığın geri kazanım veya ön işleme tabii tutulmak amacıyla 3 yıldan daha kısa süreli ara depolandığı tesisler ile atığın bertaraf işlemine tabii tutulmak üzere bir yılı geçmeyecek şekilde ara depolandığı tesisler hariç olmak üzere atıkların yer altı veya yerüstünde belirli teknik standartlara göre bertaraf edildiği sahalardır. Bu gösterge atık düzenli depolama tesisi sayısı ve hizmet verilen nüfus oranı ile ilgili bilgileri içermektedir.

Tıbbi Atıklar

Sağlık kuruluşlarından toplanan enfeksiyöz, patolojik ve kesici-delici atıkların toplam miktarıdır.

Atık Yağlar

Bu göstergede kullanılmış benzinli motor, dizel motor, şanzıman ve diferansiyel, transmisyon, gres ve diğer özel taşıt yağları ile hidrolik sistem, türbin ve kompresör, kızak, açık-kapalı dişli, sirkülasyon, metal kesme ve işleme, metal çekme, tekstil, ısı işlem, ısı transfer, izolasyon ve koruyucu, izolasyon, trafo, kalıp, buhar silindir, pnömatik sistem koruyucu, gıda ve ilaç endüstrisi, kağıt makinesi, yatak ve diğer özel endüstriyel yağlar ve endüstriyel gresler, kullanılmış kalınlaştırıcı, koruyucu, temizleyici ve benzeri özel müstahzarlar ve kullanıma uygun olmayan yağ ürünlerinin toplanan miktarını ifade etmektedir.

Bitkisel Atık Yağlar

Rafine sanayinden çıkan soap-stock'ları (Ham yağdaki yağ asitlerinin bir bazla uzaklaştırılması sırasında oluşan çökelti), tank dibi tortuları, yağlı toprakları, kullanılmış kızartmalı yağları, çeşitli tesislerin yağ tutucularından çıkan yağları ve kullanım süresi geçmiş olan bitkisel yağların toplanan miktarını ifade etmektedir.

Atık Pil ve Akümülatörler

Evsel atıklardan ayrı toplanması, taşınması ve bertaraf edilmesi gereken kullanılmış pil ve akümülatörlerin toplanan miktarlarını ve geri kazanımlarını gösterir.

Ambalaj Atıkları

Üretim artıkları hariç, ürünlerin veya herhangi bir malzemenin tüketiciye ya da nihai kullanıcıya ulaştırılması aşamasında ürünün sunumu için kullanılan ve ürünün kullanılmasından sonra oluşan kullanım ömrü dolmuş tekrar kullanılabilir ambalajlar da dâhil çevreye atılan veya bırakılan satış, ikincil ve nakliye ambalajlarının atıklarının miktarlarını ve geri kazanımına ilişkin bilgileri içerir.

Ekonomik İşletme (Ambalaj atıkları için)

Ambalaj üreticilerini, piyasaya sürenleri ve tedarikçileri kapsar.

Ömrünü Tamamlamış Lastikler

Ömrünü tamamlamış lastiklerin geri kazanım tesisleri ve çimento fabrikalarında ek yakıt olarak kullanılan miktarını ifade eder.

Ömrünü Tamamlamış Araçlar

“Ömrünü Tamamlamış Araçların Kontrolü Hakkında Yönetmelik” kapsamında yer alan M1 (sürücü dışında en fazla 8 kişilik oturma yeri olan, yolcu taşımaya yönelik motorlu araçlar), N1 (azami kütlesi 3500 kg’ı aşmayan motorlu yük taşıma araçları) kategorisindeki araçlar.

Atık Elektrikli ve Elektronik Eşyalar

Atık elektrikli ve elektronik eşya toplama miktarları ve işleme tesis sayılarını ifade eder.

Maden Atıkları

Kömür ve linyit çıkartılması, metal cevheri madenciliği, madencilik ve taş ocakçılığını destekleyici diğer faaliyetler sektöründeki tüm maden işletmeleri ile diğer madencilik ve taş ocakçılığı sektöründe 10 ve daha fazla kişi çalışan tüm maden işletmelerinde gerçekleştirilen anket sonuçlarına göre belirlenen atıkları ifade eder.

Tehlikeli Atıklar

Patlayıcı, parlayıcı, kendiliğinden yanmaya müsait, suyla temas halinde parlayıcı gazlar çıkaran, oksitleyici, organik peroksit içerikli, zehirli, korozif, hava ve suyla temasında toksik gaz çıkaran, toksik ve eko-toksik özellikler taşıyan atıkların miktarlarını ve geri kazanımına ilişkin bilgileri içerir.

Gemilerin Ürettiği Atıklar

Gemilerin ürettiği atıklar: Bir geminin normal faaliyetleri sırasında üretilen ve MARPOL 73/78 Ek-I (petrol ve petrol türevli atıklar), Ek-2 (zehirli sıvı madde atıkları), Ek-IV (pissu) ve EK-V(çöp) kapsamına giren atıkları ifade eder.

Geri Kazanım

Atığın bazı işlemlerden geçirilerek benzeri bir maddeye ya da yeni bir hammaddeye, ürüne ya da enerjiye dönüştürülmesidir. Örneğin, Pet şişeden naylon iplik elde edilmesi, kağıdın tekrar kağıda dönüşümü, atıkların yakma tesislerinde yakıt olarak kullanılması ile enerji elde edilmesi, organik atıklardan kompost veya biyogaz elde edilmesi vb.

ARAZİ KULLANIMI

Genel Arazi Örtüsü Dağılımı

Çevresel Verilerin Koordinasyonu Projesine (Coordination of Information on the Environment-CORINE) göre kullanım türleri ikiye ayrılmaktadır.

1-Arazi Örtüsü: Arazinin biyolojik veya fiziksel öğelerle kaplanmış halini ifade etmektedir. Örneğin, doğal makilik alanlar, doğal kayalıklar, doğal çayırılıklar vb.

2-Arazi Kullanımı: İnsan etkisi ile ortaya çıkan arazi kullanımlarını ifade etmektedir.

Bu gösterge Çevresel Verilerin Koordinasyonu Projesine göre belirlenen arazi kullanım türlerinin oransal gösterilmesi ve arazi kullanımı değişimlerinin karşılaştırmasını ifade etmektedir.

CORINE’e göre belirlenen arazi kullanım türleri ise :

1. Yapay Bölgeler: Bu alanların çoğu binalar ve ulaşım ağı ile kaplanmış (örtülmüştür).

2. Tarımsal Alanlar: Bu başlık altında hem işlemeli tarım yapılan alanlar hem de mera alanları yer almaktadır.

3. Orman Yeri ve Yarı Doğal Alanlar: Orman, maki, otsu bitkiler ve bitki olmayan veya az bitkili açık alanlardan oluşan alanlardır.

4. Sulak Alanlar: Doğal veya yapay, devamlı veya geçici, suları durgun veya akıntılı, tatlı, acı veya tuzlu, denizlerin gelgit hareketlerinin çekilme devresinde altı metreyi geçmeyen derinlikleri kapsayan, başta su kuşları olmak üzere canlıların yaşama ortamı olarak önem taşıyan bütün sular, bataklık, sazlık ve turbiyeler ile bu alanların kıyı kenar çizgisinden itibaren kara tarafına doğru ekolojik açıdan sulak alan kalan yerler.

5.Su Kütelleri: Karasal suları (akarsu yüzeyleri) ve deniz sularını(lagün, haliç, deniz ve okyanusları) kapsayan su yapılarıdır.

Tarım Arazilerinin Amaç Dışı Kullanımı

Vasfı tarım arazisi olan alanların, kanun veya yönetmeliklerle kullanım amacının tarım dışına çıkarılmasına izin verilmesini ifade eder.

Erozyon Tehlikesi Altındaki Alan

Erozyon, toprağın su, rüzgar, yerçekimi gibi etkilere bulunduğu doğal ortamından taşınmasıdır. Erozyon doğal bir olay olmakla birlikte, arazinin doğal yapısının bozulması neticesinde su, rüzgar, yerçekimi gibi etkilere şiddetlenmektedir. Ülke topraklarının tamamına yakınında çeşitli erozyon tipleri görülmekle birlikte en yaygın olanı su erozyonudur. Bu gösterge tarım, orman ve mera alanlarında meydana gelen erozyonun şiddetleri ile birlikte gösterilmesidir.

BIYOLOJİK ÇEŞİTLİLİK

Biyolojik Çeşitlilik

Biyolojik çeşitlilik, bir bölgedeki genlerin, türlerin, ekosistemlerin ve ekolojik olayların oluşturduğu bir bütündür. Başka bir deyişle biyolojik çeşitlilik, bir bölgedeki genlerin, bu genleri taşıyan türlerin, bu türleri barındıran ekosistemlerin ve bunları birbirine bağlayan olayların (süreçlerin) tamamını kapsar.

Korunan Alanlar

Korunan alanlar Dünya Doğa Koruma Birliği (IUCN) tarafından 2008 yılında güncellenen tanıma göre; doğanın ve ilişkili ekosistem servisleri / hizmetleri ve kültürel değerlerin uzun vadeli korunması amacıyla açıkça tanımlanmış coğrafi sınırları olan, tanınmış, adanmışlık içeren ve yasal veya diğer etkin yöntemlerle yönetilen alandır.

Ormanlık Alan

Üzerinde belirli bir kapalılıkta orman örtüsü bulunan alanın hektar ölçü birimine göre büyüklüğüdür.

Normal Kapalı Orman

Ağaçların tepe çatılarının %11-100 oranlarında alanı örttüğü ormanlardır.

Boşluklu Kapalı Orman

Ağaçların tepe çatılarının %10'dan az oranda alanı örttüğü ormanlardır.

Ağaç Serveti

Göğüs çapı 8 cm ve üzeri gövdelerin, m³ cinsinden dikili kabuklu silindirik gövde hacimleri toplamıdır.

Orman Tesis Çalışmaları ile İlgili Tanımlar;

Fonksiyonel Ormancılık

Bu gösterge toplam ormanlık sahada; orman ürünleri üretimi, doğayı koruma, erozyonu önleme, hidrolojik, estetik, ekoturizm ve rekreasyon, iklim koruma, toplum sağlığı, ulusal savunma ve bilimsel kullanım amaçlarına göre ayrılmış alanları ifade eder.

Ağaç Serveti

Göğüs çapı 8 cm ve üzeri gövdelerin m³ cinsinden dikili kabuklu silindirik gövde hacimleri toplamıdır.

Mera Islahı

Çayır ve otlakların yem verimini kalite ve kantite yönünden yükseltmek için; sulama, gübreleme, zararlı ot mücadelesi, tohumlama, bitkilendirme, fidan dikimi ve benzeri biyolojik tekniklerle birlikte, otlatmayı kolaylaştırıcı tesislerin yapılması, toprak muhafaza gayesiyle çeşitli fiziksel, teknik ve idari tedbirlerin uygulanmasını kapsayan çalışmalar.

Rehabilitasyon

Bozuk veya verimsiz orman alanlarında mevcut türlerden gerekenlerin korunması, aşılması, canlandırma kesimi, boşluk alanlara ormanlarda tabii olarak yetişen türlerin ekimi ve bu türlerin aşılı veya aşısız fidanlarının dikimini kapsayan çalışmalar.

Erozyon kontrolü

Yeryüzünde anakaya üzerindeki toprağın çeşitli etkenlerle aşınıp, taşınmasına karşı alınan tedbirleri kapsayan çalışmalar.

Suni Tensil

Makine ve insan gücü ile toprak işleme, diri örtü temizliği, dikenli tel ihata çalışmalarını ifade eder.

Özel Ağaçlandırma

Bozuk vasıflı orman alanlarında, hazine arazilerinde ve sahipli arazilerde köy tüzel kişilikleri, belediyeler, dernekler, vakıflar, odalar, tüzel kişiliğe sahip ticari şirketler ve gerçek kişilerce odunu ve meyvesi ilgisine ait olan ve uygulaması Tarım ve Orman Bakanlığınca onaylı proje doğrultusunda yapılan ağaçlandırmalardır.

ALTYAPI VE ULAŞTIRMA

Karayolu ve Demiryolu Yol Ağı

Toplam karayolu (otoyollar, devlet yolları, il yolları) ve demiryolu gelişimi ve uzunluğunu ifade eder.

Ulaştırma Türlerine Göre Taşınan Yük ve Yolcu Miktarı

Bu gösterge yük ve yolcu için ülke içindeki taşıma türleri arasındaki dağılım yüzdelерini gösterir.

Motorlu Kara Taşıtı Sayısı

Otomobil (arazi taşıtı dahil), minibüs, otobüs, kamyonet, kamyon, motosiklet, özel amaçlı taşıtlar, yol ve iş makinaları ve traktör toplamından ibaret motorlu kara taşıt sayısını ifade eder.

ENERJİ

Toplam Enerji Tüketimi

İşletmelerin nihai, enerji çevrimi ve enerji dışı olarak tükettikleri enerji kaynaklarının miktarıdır.

Sektörlere Göre Toplam Enerji Tüketimi

Bu gösterge konut, sanayi, ulaştırma, tarım, enerji dışı, çevrim sektörü için toplam enerji tüketimini petrol eşdeğeri ile gösterir.

Brüt Yurtiçi Enerji Tüketimi,

Bir ülkenin iç tüketimini karşılamak için gerekli enerji miktarını temsil eder. Brüt yurtiçi enerji tüketimi; birincil üretim+yeniden elde edilen ürünler+toplam ithalat–stok değişimleri– toplam ihracat-ihrakiye formülasyonu ile hesaplanmaktadır.

Birincil Enerji Tüketimi

Birincil enerji tüketimi, brüt yurtiçi enerji tüketiminden, enerjinin enerji dışı kullanımların çıkarılması ile elde edilen değerdir.

Nihai enerji tüketimi

Girişimlerin mal ve hizmet üretimi, alan ısıtma ve ulaştırma amaçlı kullandıkları nihai enerji miktarıdır. Bu gösterge tüm enerji kaynakları için nihai kullanıcılar sunulan enerji toplamını ifade etmektedir. Enerji denge tablolarında toplam nihai enerji tüketimine karşılık gelmektedir. Sanayideki nihai enerji tüketimi, enerji sektörü hariç tüm sanayi sektörlerindeki tüketimi kapsamaktadır. Petrokimya Feedstock değerleri Çevrim sektöründe değerlendirilmektedir. Otoprodüktörler tarafından elektrik santrallerinde dönüşüme uğrayan yakıt miktarı ve yüksek fırın gazına dönüşen kok sanayi tüketimlerinin değil çevrim sektörünün bir parçası olarak değerlendirilir. Ulaştırma tüketilen nihai enerji miktarı, demiryolları, karayolları, havayolları ve ulusal denizcilik gibi tüm ulaştırma tiplerini kapsamaktadır. Konut hizmet sektörü birlikte verilmektedir.

Birincil Enerji Üretimi

Kömür ve odun gibi katı yakıtlar, petrol, gaz ve yenilenebilir kaynaklardan sağlanan enerji üretim miktarlarını ve her bir kaynağın toplam üretilen enerji miktarına oranını ifade eder.

Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Tüketimindeki Payı

Bu gösterge yenilenebilir enerji kaynaklarından (odun, hayvan ve bitki atıkları, hidrolik, jeotermal, rüzgar ve güneş) elde edilen toplam enerji tüketim oranını gösterir. Yenilenebilir enerji kaynakları mevcut dış çevre enerji akışlarından veya bunlardan üretilen maddelerden sağlanan enerjiye karşılık gelir.

Birincil ve Nihai Enerji Yoğunluğu

Birincil enerji tüketiminin GSYH'ye oranlanması sonucu hesaplanan yoğunluk birincil enerji yoğunluğu, nihai enerji tüketiminin GSYH'ye oranlanması sonucu hesaplanan yoğunluk ise nihai enerji yoğunluğu olarak adlandırılmaktadır.

Çevrim Süreçlerindeki Enerji Tüketimi

Girişimler tarafından elektrik üretimi, ısı üretimi, kok fırını/yüksek fırınlarda tükettikleri enerji miktarıdır.

Enerji Dışı Tüketim

Girişimlerin bir enerji kaynağını enerji amaçlı kullanmayıp hammadde vb. olarak kullanmaları durumundaki tüketilen enerji miktarıdır.

SANAYİ VE MADENCİLİK

Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED)

Gerçekleştirilmesi planlanan projelerin çevreye olabilecek olumlu ve olumsuz etkilerinin belirlenmesinde, olumsuz yöndeki etkilerin önlenmesi ya da çevreye zarar vermeyecek ölçüde en aza indirilmesi için alınacak önlemlerin, seçilen yer ile teknoloji alternatiflerinin belirlenerek değerlendirilmesinde ve projelerin uygulanmasının izlenmesi ve kontrolünde sürdürülecek çalışmaları kapsamaktadır.

ÇED Olumlu

Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporu hakkında Kapsam Belirleme ve İnceleme Değerlendirme Komisyonunca yapılan değerlendirmeler dikkate alınarak, projenin çevre üzerindeki olumsuz etkilerinin, alınacak önlemler sonucu ilgili mevzuat ve bilimsel esaslara göre kabul edilebilir düzeylerde olduğunun saptanması üzerine gerçekleşmesinde sakınca görülmediğini belirten Bakanlık kararı.

ÇED Olumsuz

Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporu hakkında Kapsam Belirleme ve İnceleme Değerlendirme Komisyonunca yapılan değerlendirmeler dikkate alınarak, projenin çevre üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle uygulanmasında sakınca görüldüğünü belirten Bakanlık kararı.

TARIM

Kişi Başına Tarım Alanı

Toplam ekilebilir tarım alanının toplam nüfusa oranı olarak tanımlanır.

Kimyasal Gübre Kullanımı

Tarım sektöründe tüketilen suni gübre miktarı içindeki etkin madde miktarı (ton/yıl) Azot, Fosfor, Azot-Fosfor-Kalsiyum karışık miktarı ifade eder.

Tarım İlacı Kullanımı

Yıllık toplam tarım ilacı kullanımını ifade eder.

Organik Tarım

Organik tarım, üretimde kimyasal girdi kullanmadan, Yönetmeliğin izin verdiği girdiler kullanılarak, üretimden tüketime kadar her aşaması kontrollü ve sertifikalı tarımsal üretim biçimidir. Bu gösterge, organik tarım yöntemleriyle üretilen tarımsal ürünlerin miktarını ve alanını ifade eder.

İyi Tarım Uygulamaları

7 Aralık 2010 tarihli 27778 sayılı Resmi Gazete’de yer alan yönetmeliğe göre; iyi tarım uygulamaları: tarımsal üretim sistemini sosyal açıdan yaşanabilir, ekonomik açıdan karlı ve verimli, insan sağlığını koruyan, hayvan sağlığı ve refahı ile çevreye önem veren bir hale getirmek için uygulanması gereken işlemleri ifade eder.

BALIKÇILIK

Su Ürünleri Üretimi

Her yıl denizlerimizde avcılığı yapılan balıklar, kabuklu deniz ürünleri ve yumuşakçalar ile iç sularımızda avlanan tatlı su ürünleri ile yetiştiricilik ürünleri olmak üzere üretilen balık miktarını gösterir. Üretime ilişkin veri, yakalandığı veya üretildiği zamanki ağırlığı olan canlı ağırlık ile ifade edilir.

Balıkçılık Filosunun Kapasitesi

Balıkçı teknelerinin toplamının motor gücü cinsinden ifadesini göstermektedir.

TURİZM

Turist Sayıları

Turist sayısı; Türkiye’ye gelen yabancı ziyaretçi sayısı ile yurt dışında ikamet eden vatandaş ziyaretçi sayıları toplamından günübirlikçilerin çıkarılmasıyla bulunan rakamdır.

Mavi Bayrak Uygulamaları

Gerekli standartları taşıyan nitelikli plaj ve marinalara verilen uluslararası bir çevre ödülü olan Mavi Bayrak, Türkiye’de 1994 yılından itibaren uygulanmaktadır. 2008 yılından itibaren yatlarında dahil olması ile plaj, marina ve yatların yıllar itibarı ile toplam sayılarının belirtilmesidir.

AFETLER

Orman Yangınları

Bu gösterge toplam ormanlık saha içerisinde yanan ormanlık alanın yıllar itibarıyla toplamlarının ifade edilmesidir.

Türlerine Göre Afetler

Hidrolojik (sel, toprak kayması), meteorolojik (fırtına, çığ), jeofiziksel (deprem, volkanik aktivite) ve iklimsel (sıcaklık anomalileri, kuraklık, yangınlar) doğal afet türleri ile endüstriyel kazalar, trafik kazaları, boru hattı taşımacılığı, vb. dönemsel oluş sayıları ile bunların neden olduğu can ve mal kayıplarını ifade eder.

- [1] Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı (TÜİK)
- [2] Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı, "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2017" Haber Bülteni, 01/02/2018, Sayı: 27587, <http://tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27587>
- [3] Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı, "Nüfus Projeksiyonları, 2018-2080" Haber Bülteni, 21/02/2018, Sayı: 30567, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30567>
- [4] <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/indicators/total-population-outlook-from-unstat-3/assessment-1>
- [5] https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=The_EU_in_the_world_-_population&Urban_population
- [6] Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı, İç Göç İstatistikleri, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Göç İstatistikleri, 2008-2017, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1067
- [7] http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Resource_productivity_statistics
- [8] https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Material_flow_accounts_and_resource_productivity#Material_consumption_by_EU_Member_State
- [9] <https://data.oecd.org/emp/employment-by-activity.htm>
- [10] https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=National_accounts_and_GDP
- [11] Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı, "Çevre Koruma Harcama İstatistikleri, 2017" Haber Bülteni, 27/11/2018, Sayı: 27673, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27673>
- [12] <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&pcode=ten00061&language=en>
- [13] Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı, "Hayat Tabloları, 2015-2017" Haber Bülteni, 26/09/2018, Sayı: 27591, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27591>
- [14] Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı, İstatistiksel Tablolar ve Dinamik Sorgulama, Hayat tabloları, "Avrupa ülkelerinde cinsiyete göre doğuşta beklenen yaşam süreleri, 2016", http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1100
- [15] <http://mikrobiyoloji.thsk.saglik.gov.tr/ums/a/Akut-gastroenterit.pdf> Bulaşıcı Hastalıkların Laboratuvar Tanısı için Saha Rehberi, AKUT GASTROENTERİT
- [16] <http://mikrobiyoloji.thsk.saglik.gov.tr/Dosya/tani-rehberi/sendromik-tani-yaklasimi/UMS-SY-01-Akut-gastroenterit-sendromu.pdf>
- [17] <https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/kurumsal/plan-ve-faaliyetler/2016-faaliyet-raporu.pdf>
- [18] <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/7735275/KS-06-16-212-EN-N.pdf/8a304ba5-588a-4cf6-8549-8d000aafc342>
- [19] Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı, "Seragazi Emisyon İstatistikleri, 2016" Haber Bülteni; 13/04/2018, Sayı: 27675, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27675>
- [20] https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Greenhouse_gas_emission_statistics#Trends_in_greenhouse_gas_emissions
- [21] http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&pcode=t2020_rd300&language=en
- [22] http://unfccc.int/land_use_and_climate_change/lulucf/items/1084.php
- [23] Tarım ve Orman Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü,
- [24] <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/indicators/production-and-consumption-of-ozone-2/assessment-3>
- [25] Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü
- [26] Tarım ve Orman Bakanlığı, Meteoroloji Genel Müdürlüğü
- [27] <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/indicators/main-anthropogenic-air-pollutant-emissions/assessment-4>
- [28] <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/indicators/large-combustion-plants-operating-in-europe/assessment-2>
- [29] Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, ÇED, İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü, Laboratuvar Ölçüm ve İzleme Dairesi Başkanlığı
- [30] http://www.fao.org/nr/water/aquastat/tables/WorldData-Withdrawal_eng.pdf
- [31] <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/indicators/use-of-freshwater-resources-2/assessment-3>
- [32] Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı, "Sektörel Su ve Atıksu İstatistikleri, 2016" Haber Bülteni, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27672>
- [33] Tarım ve Orman Bakanlığı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ), <http://www.dsi.gov.tr/dsi-resmi-istatistikler>
- [34] <http://www.dsi.gov.tr/toprak-ve-su-kaynaklari>
- [35] <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/web/table/description.jsp>
- [36] Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, ÇED, İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü, Laboratuvar Ölçüm ve İzleme Dairesi Başkanlığı, Eysel ve Endüstriyel Kirlilik İzleme Programı Havza İzleme Çalışmaları (2017)
- [37] Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, ÇED, İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü ve TUBİTAK-MAM (2017). Bütünleşik Kirlilik İzleme Projesi (2017-2019).
- [38] Sağlık Bakanlığı, Mülga Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü
- [39] Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı, "Belediye Su İstatistikleri, 2016" Haber Bülteni, 21/11/2017, Sayı: 24874, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24874>
- [40] Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı, "Belediye Atıksu İstatistikleri, 2016" Haber Bülteni, 22/11/2017, Sayı: 24875, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24875>
- [41] http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Water_statistics
- [42] http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&pcode=cei_pc031&language=en
- [43] https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=SDG_12_-_Responsible_consumption_and_production#cite_note-27

- [44] Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı, "Maden İşletmeleri Su, Atıksu ve Atık İstatistikleri, 2016" Haber Bülteni, 28/12/2017, Sayı: 24879, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24879>
- [45] Mülga Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı
- [46] https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Land_cover_statistics
- [47] Tarım ve Orman Bakanlığı, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü
- [48] Tarım ve Orman Bakanlığı, Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü
- [49] Mülga Çevre ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Doğa Koruma Dairesi Başkanlığı, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi Ulusal Odak Noktası "Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı" 2007, Ankara.
- [50] Tarım ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü.
- [51] Tarım ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, "Tabiatı Koruma Durum Raporu (2016-2017)"
- [52] <http://data.worldbank.org/indicator/ER.PTD.TOTL.ZS>
- [53] Tarım ve Orman Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü, Türkiye Orman Varlığı -2015, <http://www.ogm.gov.tr/ekutuphane/Yayinlar/T%C3%BCrkiye%20Orman%20Varl%C4%B1%C4%9F%C4%B1-2015.pdf>
- [54] Tarım ve Orman Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü <http://www.ogm.gov.tr/ekutuphane/Sayfalar/Istatistikler.aspx>
- [55] <http://wdi.worldbank.org/table/3.1#>
- [56] Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı
- [57] <http://www.tcdd.gov.tr/files/istatistik/20132017yillik.pdf>
- [58] http://www.ubak.gov.tr/BLSM_WIYS/SGB/tr/Pdf/20161027_090101_5643_1_88338.pdf
- [59] <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/indicators/transport-emissions-of-greenhouse-gases/transport-emissions-of-greenhouse-gases-11>.
- [60] <http://www.eea.europa.eu/data-and-maps/indicators/transport-final-energy-consumption-by-mode/assessment-5>
- [61] <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/9172750/KS-EN-18-001-EN-N.pdf/474c2308-002a-40cd-87b6-9364209b936>
- [62] http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2f1%2fDocuments%2fSayfalar%2fenerji_gelisim_rapor_2018.pdf
- [63] Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu
- [64] Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı, "Motorlu Kara Taşıtları, Aralık 2017" Haber Bülteni, 02/02/2018, Sayı: 27640, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27640>
- [65] https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Passenger_cars_in_the_EU
- [66] <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/indicators/size-of-the-vehicle-fleet/size-of-the-vehicle-fleet-9>
- [67] https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Passenger_cars_in_the_EU#Overview
- [68] <http://www.eea.europa.eu/data-and-maps/indicators/average-age-of-the-vehicle-fleet/average-age-of-the-vehicle-8>
- [69] http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=road_eqs_carage&lang=en
- [70] <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/indicators/real-change-in-transport-prices/assessment-8>
- [71] Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1014
- [72] Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
- [73] http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=nrg_100a&lang=en
- [74] <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/indicators/final-energy-consumption-by-sector-9/assessment-1>
- [75] https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Renewable_energy_statistics#of_electricity_generated_come_from_renewable_sources
- [76] https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Renewable_energy_statistics#of_electricity_generated_come_from_renewable_sources
- [77] http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2f1%2fDocuments%2fSayfalar%2fenerji_gelisim_rapor_2018.pdf
- [78] Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Mesleki Hizmetler Genel Müdürlüğü
- [79] Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı
- [80] <http://www.migem.gov.tr/Istatistik.aspx>
- [81] <https://data.worldbank.org/indicator/AG.LND.ARBL.HA.PC>
- [82] Tarım ve Orman Bakanlığı, Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü
- [83] Tarım ve Orman Bakanlığı, Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü
- [84] FIBL, The World of Organic Agriculture 2018
- [85] Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı, "Su Ürünleri, 2017" Haber Bülteni, 12/06/2018, Sayı: 27669, <http://tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27669>
- [86] Tarım ve Orman Bakanlığı, Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü
- [87] Kültür ve Turizm Bakanlığı
- [88] <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/7053328/KS-GR-15-001-EN-N.pdf/08db83d1-966c-4b4d-869a-4a5dc2a9538d>
- [89] Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
- [90] Hazine ve Maliye Bakanlığı Sigortacılık Genel Müdürlüğü